

aurora
LIICEANU
Madlena

aurora
LIICEANU
Madlena

Prefață de Nayla Elamin

POLIROM
2017

© 2017 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6730-6

ISBN PDF: 978-973-46-6731-3

ISBN print: 978-973-46-6671-3

Coperta: Carmen Parii

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

AURORA LIICEANU, doctor în psihologie, a lucrat în cercetare și a predat psihologie la diferite universități din București, dar și la UQAM (Canada) sau EHESS (Franța). În prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” din cadrul Academiei Române. De aceeași autoare, la Editura Polirom au mai apărut: *Rănilor memoriei. Nucșoara și rezistența din munți* (2003, 2012), *Prin perdele* (2009, 2012), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru povești* (2010, 2011), *La taifas* (2010, 2012, 2016), *Viața nu-i croită după calapod* (2011), *Cuvinte încrucișate* (2012), *Supuse sau rebele. Două versiuni ale feminității* (2013), *Legături de sînge. Povestea Ioanei* (2013), *Soacre și nurori. La cine este cheia?* (2014), *Valurile, smintelile, păcatele. Psihologiile românilor* (2015), *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc (1948-1998)* (2015), *Dragostea cea veche îți șoptește la ureche. Primele iubiri* (2015, 2016) și *Ea și El. Biografia unei relații* (2016).

Pentru Pusi Cocea

Dacă cei pe care începem să-i iubim ar putea să ne știe cum eram înainte de a-i întâlni, ar putea percepe ce au făcut ei din noi.

Mnemosyne

„Iată că ajung la largile câmpii și la spațioasele palate ale memoriei, unde sunt strânse comorile nenumăratelor imagini ale feluritelor lucruri...”

Sfântul Augustin, *Confesiuni*, Cartea a X-a¹

După-amiază de vară. Am ochii închiși și mă prefac că dorm în timp ce o ascult pe mama vorbind cu cea mai bună prietenă a ei, Ricci.

Sunt alături, pe veranda casei unde stăm peste vară. Vorbesc de toate, ridicând sau coborând glasul. De la artă, trec brusc la bârfe despre vecini, apoi un cuvânt le duce la Vivaldi sau la Montesquieu, izbucnesc în râs, vorbesc despre sex și deodată încep să facă planuri pentru cină.

Peste vocile lor, o aud cu o ureche pe Terra, sora mea, care-și îngână un cântec ca să adoarmă, cu genele ei mătăsoase tremurând asemenea unor fluturi captivi. Cu cealaltă ureche aud sforăitul ușor al lui Grigore și Flipi, două siluete mici, una cafenie și alta albă, cu picioarele încălcite, în cearșafurile mototolite, dormind adânc alături de mine.

Mai aud greieri, vântul și, foarte slab, zgomotul mării, străpuns din când în când de țipetele pescărușilor.

În memoria mea, aceste sunete sunt cumva și mirosuri: cearșafuri curate spălate cu săpun de casă, răsuflare de copil, transpirație dulce-înțepătoare, piele îmbibată de sarea mării, cafea din orz, mirosul umbrelor albăstrui din colțurile camerei, gem de vișine, o singură rază de soare, prăfoasă, piezișă, piatră încălzită de soarele după-amiezii de iulie, ciorbă de pește, ulei de candelă, parfumul de mosc al mamei.

Încă nu o știu, dar e unul dintre cele mai fericite momente din viața mea.

Timp de câțiva ani, în fiecare vară, am stat câteva săptămâni într-o casă țărănească simplă, la malul Mării Negre – Ricci și fiul ei Flipi,

mama, sora mea mai mică, Terra, și fratele meu mai mic, Grigore. Mama și Ricci discutau tot timpul, extrem de inventive, râdeau mult, și relația lor, voioșia ei, a stabilit canonul prietenilor pentru mine.

Se deosebeau foarte tare, din toate punctele de vedere. Aveau o educație diferită: mama rămăsese orfană la o vârstă mică, își pierduse întreaga familie aristocratică sărăcită și superficială, Ricci, pe de altă parte, avea un tată remarcabil de modern, un foarte apreciat profesor de matematică.

Fizic, nu se potriveau deloc – Ricci mărunțică și slăbuță, cu o eleganță naturală, cu ochii oblici și tenul frumos, ferm, mama voluptuoasă, gurmandă, cu niște ochi albaștri care contraziceau atitudinile și posturile de harem.

Chiar și vocabularul lor era extrem de diferit, una folosind cuvinte inventate, comparații șocante, făcând dezvăluiri scandaloase, proferând teorii bizare și cealaltă exprimându-se cu concizia și ținuta intelectuală ale cuiva obișnuit cu lumea abstracțiunilor, dar mereu picurând și o doză de spirit.

Și totuși, în ciuda acestor aparente incompatibilități, le lega o prietenie extraordinară, aproape palpabilă, luminoasă, care ne vrăjea pe toți.

Și nici vorbă de falsă modestie:

Mama: „N-o să întâlnești prea des pe cineva ca mine. Eu sunt liberă. Și nici ca Ricci n-o să întâlnești prea mulți oameni. Și ea e liberă“.

Această armonie care radia între ele ne-a făcut pe noi, copiii, să devenim niște adulți uneori periculos de lipsiți de prejudecăți, crezând cu încăpățănare în importanța și forța comunicării, oarecum năvalnici și însetați de libertate, determinându-ne să facem eforturi pentru a atinge acea tihnă în viața de zi cu zi și în relațiile noastre.

Aurora, în tradiția marilor scriitori, a reușit, prin cartea ei, să ne scoată din noi înșine, să ne împărtășească amintiri personale și totuși să ne ducă înapoi în interior, pe tărâmul amintirilor pline de soare și tinerețe, o meditație profundă despre mutabilitatea memoriei și percepției.

Cu măiestria cuvântului bine întors din condei, aparent fără nici un efort, ne face să simțim cât de schimbător este timpul, ori printr-o transparență și o dilatare nabokoviene, ori printr-o comprimare bruscă și o economie ce amintesc de Beckett.

Mulțumesc, Ricci-Aurora.

1. Sfântul Augustin, *Confesiuni*, ediție bilingvă, traducere din limba latină, introducere și note de Eugen Munteanu, Nemira, București, 2006.

Madlena

Mi-e greu să scriu despre ciudăteniile care i se pot întâmpla cuiva, dar parcă și mai greu îmi este când vine vorba despre mine și când uneori nu găsesc rostul unor întâmplări. Și totuși, există un rost, pentru că ele, ciudăteniile, pot scoate la iveală, pot da importanță unor amănunte, lucruri care zac ferecate în vastele palate ale memoriei. Un nume, o imagine, un sunet, un miros, o întâmplare, o carte citită, toate pot să te ia de mână și să te ducă în alte lumi, în alt spațiu și alt timp. Acolo poți găsi rostul, un secret, un sens. Despre el voi scrie mai încolo.

Ce mi s-a întâmplat? Era o vară caniculară, cu un soare atât de albicios, încât când ieșai pe stradă aveai impresia că ți se face o radiografie sau că ești filmat cu o lumină orbitoare, agresivă. Era un soare de neon, așa zice. Ce poți face pe o asemenea vreme, când să te miști este extrem de obositor? Să citești, nu? E confortabil. Primisem o carte care mă îmbia. M-am uitat la titlu și mi-am zis, puțin plictisită, că este tot despre dragoste. Citisem destule cărți de genul ăsta și n-aș fi dorit să intru iarăși în povești de iubire. Autorul mi-era cu totul necunoscut: Jim Fergus. Ca de obicei, am citit pe copertă ce scria despre el. Dincolo de șirul de cărți publicate, doar cea primită era tradusă la noi. M-am uitat la vârsta lui, ca să-l plasez în timp, și am reținut că mama lui era franțuzoică, iar tatăl, american. El, autorul, este american și trăiește în America, dar se tot duce în Franța. Romanul lui, cu titlul *Amintirea dragostei*, a apărut mai întâi în Franța, cu titlul *Chrysis*, în 2013, a fost lansat tot în Franța, cu mult succes și multe premii, și abia apoi în America.

Am deschis cartea, am citit prefața scrisă de autor și, sincer, am fost uimită. Cartea este și nu este ficțiune, iar personajele ei principale au trăit într-adevăr, au fost oameni în carne și oase, care

nu au murit de prea multă vreme.

În prefață Jim Fergus spune ceva despre viața lui. Mi-am adus aminte de misteriosul amănunt biografic, dar cartea nu este chiar o autobiografie.

Acest amănunt despre care scrie el este o întâmplare nu demult petrecută. Jim Fergus avea o parteneră, avea în viața lui o femeie pe care o iubea mult. Și ea îl iubea mult și împreună împărtășeau o mare dragoste față de artă. Colindau, pe unde mergeau, magazine și galerii de artă, locuri în care găseau amestecate obiecte vechi, tablouri prăfuite, toate mirosind a vechi, a nescos la lumina soarelui, a zilei. Un fel de obiecte menite să stea în întuneric.

Mirosul acela, atât de cunoscut, al tuturor anticariatelor și depozitelor din consignații, unde se odihnesc obiecte comune, unele kitsch, altele niște minunății discrete, timide, resemnate de vecinătatea banalului, cărora doar un ochi atent le ghicește splendoarea, este greu de descris. Geograful J. Douglas Porteous a căutat un cuvânt pentru acest miros și poate că doar termenul inventat de el i se potrivește. L-a numit peisaj al mirosului (*smellscape*).

Pe iubita lui Jim Fergus o chema Mari Tudisco; așa cum ați putea bănuî, s-au cunoscut într-un anticariat, în America. Trecuseră șase ani de când erau împreună și aflăm că Mari, bolnavă irecuperabil de un cancer anunțat tardiv, se afla cu Jim într-o ultimă călătorie în Europa. El căuta să nu-și arate tristețea nemărginită, invocând nevoia, în situații ca aceea în care se găsea, de a-și măsura dezamăgirile și a forța ușa către lumea infinită a speranțelor. A miracolelor imposibile.

În Franța, la Nisa, într-un magazin de antichități ca acelea despre care am scris, Mari a descoperit un tablou prăfuit, neînfrământat, stând undeva pe jos, ca și când ar fi fost pedepsit pentru ceva. Ca să-l vadă mai bine, l-a scos din colțul în care era parcă ascuns, l-a așezat pe un scaun și i-a spus lui Jim, cu o privire întrebătoare, că-i place foarte mult. Jim avea încredere în părerile ei, pentru că și ea era pictoriță, era școlită în privitul picturilor. Mari i-a spus că tabloul respiră o bucurie de viață, dar și o inocență pe care doar cineva foarte tânăr ar fi putut s-o aibă și s-o transpună într-o pictură. Și chiar așa era. Tabloul avea o etichetă cu titlul, *Orgie*, data aproximativă când a fost pictat, 1925, prețul,

plus data și locul nașterii pictorului. Era făcut de Chrysis Jungbluth, născută în 1907 în Franța, la Boulogne-sur-Mer. Mari avusese dreptate. Pictorița avea 18 ani când a pictat tabloul. Jim ar fi dorit să-l cumpere, dar n-a putut s-o facă.

Și acum vine iarăși amănuntul biografic. Căutând ceva prin buzunare, după întoarcerea din Franța, Jim a găsit cartea de vizită a proprietarului anticariatului, a telefonat și a aflat că tabloul nu fusese cumpărat de nimeni, așa că l-a comandat, l-a plătit, l-a primit și l-a înrămat. A fost ultimul cadou pe care i l-a dat lui Mari.

Să spun câte ceva despre tablou. Se numește, cum am spus, *Orgie*. Reprezintă niște femei și bărbați dezbrăcați, dezinhibați, veseli, petrecând împreună, inspirând libertatea și dorința de a-și arăta corpurile, bucurându-se de viață. Un elogiu adus vieții. Ceea ce a impresionat-o pe Mari nu a fost numai dezinvoltura și bucuria de a trăi, triumful acestei bucurii transmise de pictoriță, ci felul în care se comunică relația dintre corp și persoană. Cei din tablou erau mândri de corpurile lor, și nu în termeni de frumusețe, ci pur și simplu pentru că erau corpurile lor. Erau ei.

Mari, am dedus, era o femeie timidă. Sfioasă. Ea se uita la tablou jinduind să fie ca femeile din el. În prim-plan este o femeie tânără, albă, goală, cu părul roșu, întinsă pe coapsele unei negrese, goală și ea, căreia i se văd sânii frumoși, tari; roșcata se sprijină de o masă pe care se află o sticlă de șampanie într-un vas cu gheață și, alături, un platou cu fructe. Ea își sprijină leneș un braț pe piciorul unui bărbat care ține în mână un pahar cu șampanie. Pe celălalt braț își sprijină capul. Fața ei exprimă fericire. Dacă stau să mă gândesc, văzând acest tablou pe net de multe, multe ori, cred că ceea ce unește totul în el este natura – fructele, corpurile nude nu înseamnă natură?

Mari tocmai asta jindua, absența rușinii de a fi gol, de a-ți arăta corpul, de a-l iubi și prețui, pentru că gol ești chiar tu. Nuditatea trebuie disociată de rușine și jenă. Mari avea o fiică de 16 ani și-și dorea ca fiica ei să fie ca femeile din tablou, liberă, fără complexe, fără rușini induse de alții. Ea l-a rugat pe Jim ca după moartea ei tabloul să-i fie dat fiicei sale, Isabella. Dorința i-a fost îndeplinită și, când Isabella se apropia de vârsta pictoriței Chrysis, a primit tabloul.

Isabella, altă generație, pare că a înțeles totuși mesajul mamei.

Mama ei nu-i dădea un tablou, ci un sfat. Sigur, sfatul ascundea un regret. Mi-am adus aminte și de un sfat al lui Coco Chanel, care nu înțelegea de ce femeile nemulțumite de felul cum arată picioarele lor se jenează să și le arate. Ea le spunea că nu picioarele poartă femeia, ci femeile își poartă picioarele. Astăzi am spune că atitudinea contează.

Isabella a scris despre tablou un eseu pe care l-a prezentat colegilor și profesorilor, iar la sfârșit și-a desfăcut nasturii de la bluză și și-a dat jos bluza. Nu avea sutien. Audiența a apreciat gestul ei, i-a spus ea lui Jim, lăudându-se cu ceea ce făcuse.

Citind aceste lucruri scrise de Jim, lucruri care s-au întâmplat nu demult, în 2009, m-am gândit cum se schimbă vremurile. Mi-am adus aminte de o legendă care circula despre Martin Heidegger. Poate că nu are nici un grăunte de adevăr, poate că da. Se zice că Heidegger trebuia să țină o prelegere-curs în fața studenților, probabil la Freiburg, într-un amfiteatru. Stând la catedră, înainte să-și înceapă cursul, și-a ridicat ochii din hârtii și a văzut că în primul rând câteva studente îndrăznețe erau topless. Stupoarea lui a fost atât de mare, se spunea, încât și-a luat hârtiile și a părăsit amfiteatrul. Se susținea că așa și-a încheiat cariera universitară. Am încercat să-mi amintesc anii. Heidegger a murit în 1976. Dacă legenda este adevărată, în ce an se putea întâmpla asta? Ar putea fi adevărat. În anii 1960-1970 topless-ul era la mare modă. Ce înseamnă timpul!

Ar trebui să adaug că scena din pictura lui Chrysis se petrece într-un bordel. Dar cel ce privește tabloul nu are de unde să știe asta. Asta o aflăm citind ce a scris Jim. Pictorița în devenire, Chrysis, picta și desena mult în acel bordel și nu era nici pe departe singura dintre pictorii Parisului anilor '20 care făcea așa ceva. Singurul lucru interesant este că ea nu era bărbat.

Mama Isabellei, Mari, nu avea câtuși de puțin intenția de a-i sugera fiicei sale să facă ce făceau cei din tablou, ci doar să-și gândească altfel corpul și să se raporteze la el cu tandră apropiere. Să nu-i moștenească complexe.

Acum mă apropii de ceva complicat, de ceva ce nu este amănunt biografic, ci, dimpotrivă, un proiect de răspuns la o curiozitate care are anvergura muncii unui detectiv și a unei arheologii minuțioase.

Chrysis Jungbluth a trăit, nu este o persoană imaginară. Dar cine era? Jim Fergus nu știa decât două lucruri despre ea: că pictase *Orgie* și că se născuse în 1907, într-o localitate din Franța. Amănuntul biografic, adică găsirea tabloului ei pe podeaua unui anticariat, undeva în partea veche a portului Nisa, se consumase. Începea pentru el o întreprindere nouă, dificilă, cu căutări de tot felul, mai întâi pe internet, o cale imediată și comodă de a afla câte ceva despre cineva. Date nu prea erau. Au urmat căutările în biblioteci din Franța, în arhive și, în sfârșit, mersul în locul în care se născuse ea. Totul era o explorare aproape obsesivă. Și-ar fi închipuit Chrysis, care și-a sfârșit viața în 1989, la vârsta de 82 de ani, în insula Martinica, că cineva, tocmai din America, va merge pe urmele ei ca să-i cunoască și să-i compună viața?

Și ne întoarcem la Mari, căci ea descoperise tabloul. Ea o descoperise pe Chrysis Jungbluth.

La sfârșitul cărții lui, mulțumirile lui Jim Fergus adresate celor care l-au ajutat sunt nenumărate. Oameni din diferite instituții, biblioteci și arhive i-au oferit tot sprijinul. Rudele soțului lui Chrysis, destul de multe, unele locuind chiar pe proprietatea familiei ei, i-au pus la dispoziție scrisori, lucrări de tinerețe, fotografii, documente, amintiri de familie care i-au completat imaginea lui Chrysis, prin contactul cu concretul vieții.

L-am înțeles atât de bine pe Jim Fergus. Și eu fac la fel sau, cel puțin, am început la fel ca el. Am citit pe internet necrologul lui Mari Tudisco. Se numea Mari Leann Tudisco și era din Tucson, Arizona. Acolo s-au și cunoscut ea și Jim, cum am spus, într-un anticariat. Am controlat datele scrise de el și sunt adevărate. Nimic nu este ficțiune. Mari a murit în 2008, după o suferință de doi ani și jumătate provocată de un cancer pancreatic. Exact ca nemăsurat de buna mea prietenă, grecoaica Eleni.

M-aș opri puțin aici. Dar ce să spun? Că l-am înțeles pe Jim? Că știu prea bine cum e când stai cu cineva care este speriat de moarte, care este disperat de dornic de viață, care nu înțelege de ce trebuie chiar el să moară? Când nu vorbeam cu ea, cu Eleni, între noi se lăsa o tăcere cețoasă. Că îmi amintesc cum îi tăiam fructe și puneam deasupra miere și i le duceam pe o farfurie, la canapeaua pe care stătea, gândindu-mă că poate așa va învinge destinul nemilos, că fructele acelea vor aduce miracolul vindecării? Ca o

invitație tacită a speranței... Că-mi aduc aminte cum o vedeam, la culcare, îngenunchată în fața unei icoane, în pijama ei de mătase naturală de culoarea fildeșului, care îmi plăcea atât de mult, rugându-se? Oare ce spunea? Cui se ruga? Când se ruga, oare se gândea că nu mai există loc de a ne minți, că lucrurile păreau duse pe o cale ireversibilă, iar ea vroia îndurare? Sau poate încă spera să fie salvată? De cine? Există oare cineva care face dreptate și-i salvează pe oamenii buni, care nu sunt îngeri și nici nu pot fi, dar care sunt buni totuși? Știam că se simte singură, că este singură și știam că nu am cum s-o ajut. Era într-un teritoriu unde nu te poate însoți nimeni. M-am întrebat de ce, în salonul de spital unde pe pervaz erau înșirate iconițe, ea a întins piciorul și le-a dăruit pe toate. A fost oare un spasm, o mișcare necontrolată, spontană, a piciorului sau o revoltă adâncă a ei față de soartă? Știam toate astea și de aceea l-am înțeles pe Jim.

Am mai aflat că Mari a fost artistă, dar și fotografă, designer și decoratoare de restaurante și localuri publice din Tucson, lucrările ei găsimu-se în America și Franța și în colecții particulare. Și Jim Fergus este menționat în necrolog ca fiind partenerul ei, prezent la ceremonia de adio.

Să-și fi închipuit Mari că Jim o va căuta pe Chrysis, că îi va găsi urma în Caraibe, că-i va vedea mormântul în insula Martinica, numită de localnici Insula Florilor? Dacă ar fi trăit, l-ar fi însoțit pe Jim? mă întreb. Sau poate absența lui Mari l-a făcut pe Jim s-o caute pe Chrysis ca pe cineva care-i lega misterios doar pe ei doi, pe Mari și pe el? Cartea este cu siguranță un omagiu din această lume dincolo de ea, adus lui Mari, și îi este dedicată fiicei ei, Isabella.

Am citit cartea pe nerăsuflăte. Am fost alături de Jim mereu. Rareori mi se întâmplă să mă urc de bunăvoie, dornică, chiar fascinată, ca o somnambulă, în barca unui scriitor. În fond, Jim Fergus mi-a transmis intensitatea curiozității lui, motivele lui fiind mult mai adânci și foarte personale. Erau lucruri petrecute chiar în viața lui. Era ca o făcătură, ca un legământ secret al lui. Mari a descoperit tabloul, dar nu s-a așteptat să-l și primească, din moment ce prima dată Jim nu l-a putut cumpăra. Și, odată primit, nu i-a spus cu limbă de moarte: „Du-te și caut-o pe Chrysis Jungbluth“. Sau poate că, într-un fel magic, și-a exprimat această

dorință. Știa că va muri, dar poate că și ea își dorea să afle cine era tânăra pictoriță. Cine poate afla aceste lucruri?

Și între mine și Jim Fergus există o apropiere. Eu, citind cartea, am vrut să știu ce a aflat despre Chrysis, cum s-a încheiat munca lui de detectiv. Aflam, însă, la mâna a doua. Pentru el fusese altceva. El umblase s-o caute pe Chrysis, eu doar primeam ceva la care nu participasem cu nimic.

El intrase în ceea ce am scris cândva că este ca un joc, deși este un efect psihologic real, un fenomen solid instalat în literatura academică psihologică. Numele lui, efectul Zeigarnik, vine de la cel al unei rusoaice, psiholog reputat, care în 1927 a observat că ne amintim mai bine ceea ce nu este terminat, complet, încheiat, cu un sfârșit. Jim Fergus a fost influențat direct de acest efect, pentru că, deși știa de existența lui Chrysis, ce știa era incomplet, neterminat.

Bluma Zeigarnik, cea care a definit acest efect, l-a observat privind chelnerii de la o cafenea din Viena. Chelnerii țineau minte ce comandaseră clienții atâta vreme cât aceștia nu achitaseră nota, dar, odată ce nota era plătită, ei uitau cu desăvârșire comenzile. În laborator, Bluma Zeigarnik, interesată de ceea ce observase, le-a dat subiecților ei sarcina de a înșira mărgelile pe un fir de ață. Un complice al ei chema pe rând subiecții la telefon, când aceștia nu terminaseră de înșirat mărgelile. Când se întorceau în laborator, subiecții continuau înșiratul mărgelilor. Dacă nu mai aveau mărgelile de înșirat, se apucau să facă ceva cât mai apropiat de ceea ce făcuseră, adică de înșiratul mărgelilor.

Explicația Blumei Zeigarnik era simplă. Cei care nu terminaseră de înșirat mărgelile și erau chemați la telefon, la întoarcere închideau un cerc, terminau ce aveau de făcut. Acesta este efectul Zeigarnik. Când cineva nu termină un lucru pe care l-a început, se simte frustrat pentru că nu a închis cercul. Sigur, trebuie spus că există persoane care încep lucruri și nu le termină niciodată. În psihologie se spune că acestea au tendința de a nu finaliza ceva. Este firesc, nu toți oamenii sunt la fel, dar efectul Zeigarnik se manifestă ca o tendință relativ generală a oamenilor de a nu uita ceva neterminat, întrerupt sau incomplet.

Voi face aici o paranteză. Nu cred că Bluma Zeigarnik l-a citit pe Yoshida Kenkō, care însă știa deja ceea ce Bluma a observat la

Viena. El nici măcar nu era psiholog, ci gânditor.

Yoshida Kenkō, care a trăit în Japonia între 1284 și 1350, a fost călugăr budist. A scris eseuri pe hârtii lipite pe pereții interiori ai casei în care locuia. Ele au fost rescrise după moartea lui, devenind o carte cu un titlu minunat, *Însemnări din ceasuri de zăbavă*. Printre eseurile sale, printre notele sale, se află ceva ce a observat Bluma la atât de mare distanță în timp: „În orice, nu contează ce ar putea fi, neuniformitatea este de dorit. A lăsa ceva incomplet face ca acel ceva să fie interesant, dând simțământul că e loc de creștere. Cineva mi-a spus odată: «Chiar atunci când s-a construit palatul imperial, s-a lăsat un spațiu neterminat»“. În scrierile budiste și confucianiste ale filosofilor vremurilor trecute există, de asemenea, multe capitole lipsă, scria el. Ceva neterminat, incomplet lasă loc imaginației, o invită. Curiozitatea este aprinsă, incitată de lipsuri, nu de excese.

Jim Fergus se afla în situația de mai sus. Unele mărgelile din colier sunt ale lui, sunt puse de el, sunt înșirate așa cum realitatea se întâlnește miraculos cu ficțiunea. Celui care înșiră mărgelile îi devine aproape imposibil să mai sesizeze diferența dintre mărgelile, pentru că ele se contopesc în colier. Chiar și David Lodge spunea, într-un interviu despre viața lui, că realitatea se amestecă cu ficțiunea. Umplem goluri în care încape orice, spune Kenkō.

Scriu aceste lucruri pentru că și Jim Fergus s-a simțit obligat să scrie că, deși drumul vieții lui Chrysis „începuse să prindă contur“, el avea deja mărgelile când începuse s-o caute și deși a „folosit numele reale ale unor oameni care au trăit atunci, incluzând numele tinerei artiste Chrysis Jungbluth, lucrarea de față este un roman, o operă de ficțiune, un act de imaginație“.

Jim Fergus, am putea spune, avea doar câteva mărgelile, dar îi lipseau multe pentru a face un colier. A umblat după mărgelile, le-a găsit și le-a înșirat, astfel că a făcut un colier complet, viață. O carte.

Prima mea mărgică se numea Chrysis

Cum am spus mai înainte, cartea lui Jim Fergus mi-a deschis o fereastră la un moment dat; când am terminat-o, am deschis o fereastră de unde-mi apărea un secret pe care îl voi dezvălui mai târziu. Și asta pentru că mai există o mărgică.

Ce știți despre Chrysis? Mai nimic. Va trebui, de aceea, să scriu despre ea, ținându-mă cât mai aproape de cel care, prin căutările lui, prin cartea scrisă, a dat vieții ei un contur.

Chrysis se numea, de fapt, Gabrielle Odile Rosalie Jungbluth. S-a născut la Boulogne-sur-Mer în iarna anului 1907. Mama, mai tânără cu vreo treisprezece ani decât tatăl lui Chrysis, era o femeie frumoasă, sociabilă, cu mult simț și gust estetic, cu un temperament deschis, dar potolită de soțul ei. Acesta era format, modelat și poate și nativ structurat de o carieră militară impresionantă.

Chrysis era singurul copil la părinți și mergea cu tatăl ei să picteze în natură. Chrysis căuta oameni, prefera compania lor. Chiar tatăl ei observase acest lucru, ca pe o diferență de preferințe între el și ea. El i-a spus că în desenele și picturile ei apăreau oameni, pe când în ale lui apărea natura, el preferând solitudinea.

Chrysis intra ușor în relații. Mai târziu, când era în anii de formare artistică, a fost atrasă de lumea Montparnasse-ului, simțind o apropiere față de artiști datorită faptului că împărtășea aceeași viziune asupra vieții. Firește că s-a îndreptat spre artă.

Era „vocală” ca studentă, nu pregeta să deschidă discuții dincolo de conformismul epocii, se antrena în dezbateri și chiar le provoca, sigură pe ea, deloc timidă. Parisul o fascina și, când părinții plecau, iar ea rămânea fără cenzura lor, atrasă de ritmul trepidant al vieții, al lumii artistice în care se amestecau artiști veniți din toate colțurile pământului, colinda cu nesaț cafenele, baruri, bordeluri.

Acolo era viața. Totul era viu. Ca un animal care amușină vântul simțind prada, tot așa ea simțea mirosul vieții, mișcarea permanentă a lumii.

Desena în acele locuri, mai ales noaptea, când lumea era și mai vie. Respira viața, vibrația ei, lipsa inhibițiilor, renunțarea la măștile ipocriziei diurne cerute de societate. Desena ceea ce căuta, prostituate, bețive, bărbați de tot soiul și de toate culorile, artiști, acea faună a lumii nocturne, împrietenindu-se cu patroana unui bordel care-i îngăduia prezența în salonul ei ca artistă. Această cealaltă față a ei era neștiută de părinți, care habar n-aveau unde umblă ea noaptea.

Ușurința ei de socializare o ajuta mult. Tabloul *Orgie*, expus la Salonul Independenților, s-a bucurat de prezența și simpatia prostituatelor care-i fuseseră modele, a patroanei bordelului și a soțului ei, dar și a altor artiști, unii celebri. Chaim Soutine, însoțit de Paulette Jourdain, modelul favorit al lui Modigliani, și Jules Pascin, însoțit de amanta lui, și ea o figură cunoscută, Lucy Krohg, au felicitat-o. Paulette Jourdain a încurajat-o prietenește. Portretul ei, de mari dimensiuni, a fost una dintre ultimele picturi ale lui Modigliani.

Atracția față de artă îi unea, dincolo de statutul lor. Paulette Jourdain venise la Paris în 1919, se angajase servitoare la Léopold Zborowski, locuia la el și devenise model. El o ajutase să facă cursuri de comerț, ea devenise asistenta lui, amanta lui; aveau împreună un copil.

Viața de relație a artiștilor și a celor din preajma lor era complexă. Existau prietenie, iubire, ajutor, susținere socială, dar și competiție și ambiții de reușită artistică. În mod sigur, motivația și talentul erau necesare pentru a fi recunoscut. Trăiau modest, dar petreceau mult timp împreună. Ei au contribuit prin confidențele lor la cunoașterea personalității artiștilor, la aflarea unor detalii care ne fac să-i înțelegem prin felul în care pictau. Paulette Jourdain spunea că Modigliani picta repede, iar când picta cânta *Traviata* și recita din Baudelaire. Încercând să aflu mai mult despre ei, dincolo de cartea lui Jim Fergus, m-a uimit să văd că această Paulette a trăit 93 de ani. În 1997 încă trăia, având atâtea amintiri și legături cu mari pictori.

Cum am spus, Chrysis se învârtea în aceste cercuri. Într-un fel,

era bipolară și ca prezență fizică. Ținea mult să fie inclusă în această lume, chiar dacă încă nu era declarată pictoriță profesionistă. Expunerea publică a tabloului *Orgie* a însemnat obținerea titlului de artistă independentă. Acest eveniment a avut o mare forță de interiorizare a noului ei statut, făcând-o să-și schimbe imaginea și stilul de viață. Se îmbrăca din ce în ce mai neconvențional, purta haine comode, care să n-o stingherească atunci când lucra, muncea, se vedea că are o ocupație. Căuta în cartier să cumpere lucruri obișnuite, deși o tentau veșmintele exotice, ale altor etnii. Umbla cu haine de fermier, pătate de vopseluri de diferite culori, de uleiuri, purtate ușor neglijent. Dar se simțea bine în pielea ei.

Și totuși, Chrysis era o fată cu bani, știa ce înseamnă să porți lucruri scumpe. Nu putea să renunțe total la eleganța cu care fusese obișnuită. Expunerea tabloului la o expoziție atât de prestigioasă o obliga să nu uite că evenimentul era festiv, de anvergură, că a invitat prieteni, cunoștințe și pe părinții ei. Vroia să-i impresioneze.

Mama ei a însoțit-o la cumpărături, pentru a-și compune o ținută cu totul specială. Apariția ei a fost într-adevăr încântătoare. Să fie oare rodul imaginației lui Jim Fergus, ajutat de ceea ce aflase de la rudele lui Chrysis despre preferințele ei vestimentare, sau să fie adevărat? N-am cum să știu dacă imaginea descrisă de el este cea reală, dar ar putea fi: „Chrysis purta o minunată rochie de mătase neagră, cu țesătură Jacquard, mâneci largi și imprimeu floral, partea de sus a rochiei și manșetele fiind decorate cu arabescuri aurii; întregul era completat de un jersey din lamé cu modele ample și un tiv de catifea într-o combinație de cărămiziu cu verde-gri aplicat în jurul gâtului și pe manșete. În picioare purta pantofi de mătase, după model roman, iar în jurul gâtului o bentiță de catifea pe care era prinsă o broșă mare de inspirație orientală; încheieturile îi erau încărcate de brățări din metal. Genele ochilor ei mari și adânci erau subliniate cu rimel, iar buzele pline date cu ruj roșu aprins... Devenise o femeie elegantă și plină de grație, în floarea tinereții“.

În mod sigur, ea își folosisese tot talentul, toată știința și sensibilitatea cromatică, simțul și plăcerea de a pune culori împreună, de a alege nuanțe, contraste, combinații. Ea era propriul

ei tablou.

Dorința de libertate a lui Chrysis se manifesta și în hotărârile privind propria viață. Era atât de originală în ceea ce gândea și făcea, încât și-a organizat propria dezvirginare, folosindu-se de înțelegerea și simpatia pe care i-o purta un poet, obișnuit al bordelului unde ea desena, rătăcit și el în meandrele vieții agitate a Parisului artistic.

Și prima iubire a fost pe măsura originalității ei. S-a îndrăgostit la prima vedere de un cowboy american, plecat să lupte pentru Franța în război și rămas la întoarcere la Paris. Iubirea a fost mare, amândoi s-au dezlănțuit fără ezitări, fără rețineri, printr-o consimțire tacită, reciprocitate totală, sufletește și trupește. Cowboy-ul a înțeles-o și a urmat-o când ei i-a venit ideea să organizeze o orgie la acel bordel, la care el devenise barman și bodyguard.

Ea vroia să picteze un asemenea tablou și până la urmă l-a făcut. Petrecerea trebuia să fie un triumf al libertății, în care corpurile nude să proclame viața ca pe o desfătare, bucuria de a trăi, de a bea și de a avea muzică modernă.

Așa s-a născut tabloul găsit de Mari pe podeaua anticariatului din Nisa, expus când culorile nu se uscaseră încă bine și vândut unui colecționar. Oare cine fusese acest colecționar? Și cum a apărut tabloul la Nisa? Dacă a fost pictat în 1925 sau 1928 și vândut imediat, unde a stat aproape optzeci de ani? Acesta ar fi un alt demers de detectiv, care nu l-a frământat pe Jim Fergus. Interesul lui era s-o caute pe Chrysis.

În general, se cunosc cronologic proprietarii unei opere de artă. Am văzut că, de obicei, la o vânzare se află cine a fost proprietarul anterior și tot așa, se poate ști. Portretul lui Paulette Jourdain de care am amintit, pictat de Modigliani, i-a fost dat cadou prietenului lui Léopold Zborowski, care, reușind să-și facă o galerie de artă, l-a expus acolo. Portretul a avut peregrinări, iar anul trecut a fost vândut la licitație de casa Sotheby's cu suma de 42,8 milioane de dolari. El provenea din colecția de capodopere a magnatului A. Alfred Taubman. Vânzarea tabloului a presupus o luptă îndârjită între patru competitori din diferite părți ale lumii. A devenit proprietatea unui colecționar privat asiatic. Astăzi, fotbaliștii se vând la prețuri care se apropie de cele ale tablourilor celebre...

Cumpărătorii nu-și prea spun numele, dar unora le place să se afișeze la licitații. Unii rapperi ultrabogați participă la ele. Madonna avea deasupra patului din dormitorul reședinței ei din New York o pictură de Léger din 1921, deci de acum aproape o sută de ani. O cumpăraseră în 1999 cu 3,4 milioane de dolari. A vândut-o cu un preț aproape dublu, declarând că banii îi va folosi pentru un proiect educațional peste hotare. Colecționarii vor numai nume de brand, ele fac prețurile.

Cowboy-ul lui Chrysis scria mici povestiri despre ce vedea, ce gândea, despre viață. La masa unei cafenele, scriind, l-a văzut Chrysis și s-a îndrăgostit de el. El scria absorbit de scris, ea desena absorbită de interesul față de el. Uitase de ce era acolo. Iubirea lor, cât era de mare, de devotată, nu a oprit-o să picteze și să umble în continuare în lumea artiștilor.

Să vă povestesc despre despărțirea lui Chrysis de cowboy. Tatăl lui Chrysis, văzând la expoziție tabloul *Orgie* și recunoscându-i pe cowboy și pe Chrysis printre cei pictați, s-a gândit că acel bărbat îi duce fiica la pierzanie și, convins de acest lucru, i-a cerut cowboy-lui să plece la el acasă, amenințându-l cu un șantaj legat de rămânerea lui în Franța. Chrysis nu a știut asta și a crezut că motivul oferit de cowboy, că se duce la părinții lui pe care nu-i văzuse de zece ani, era adevărat.

Când am citit despre frământările tatălui lui Chrysis, m-am întrebat cine din tablou este ea și cine el. Sunt nouă persoane în tablou. Un bărbat e negru, nu cred că poate fi cowboy-ul. Și sunt trei femei. Cea din prim-plan este sigur Juliette, una dintre prostituatele bordelului, ea chiar s-a recunoscut în tablou, iar o femeie pare negresă. Rămâne o blondă. Să fie ea Chrysis? Dar, în fond, nu contează.

Chrysis, după despărțirea de cowboy, s-a îndrăgostit de un bărbat de culoare, student la medicină, din insula Martinica. Avea 28 de ani. S-a căsătorit cu el și după cel de-al Doilea Război Mondial, după ce părinții îi muriseră, s-a mutat în Martinica, trăind foarte fericită cu Roland, soțul ei negru. La nunta lor, la Paris, tatăl ei nu a venit. Ideea că avea ca ginere un bărbat de culoare cred că l-a disperat.

Mă întorc la Chrysis când era fascinată de lumea artistică, bântuind locurile în care lumea era atât de amestecată. Bisexuali,

prostituate, homosexuali, negri, spanioli, mexicani, muzicieni ahtiați de jazz, artiști nevrozați de ratare, hedoniști, confuzi de libertatea alegerilor, o lume diversă de oameni amețiți de viață ca fluturii ce roiesc în lumina lămpii. Pentru ea, forța atracției era mare: „Într-o noapte târzie de primăvară în salonul cel mare a sosit pictorul Jules Pascin, unul dintre clienții obișnuiți, cu un grup de prieteni și admiratori, aproape beți cu toții. Purtând binecunoscutul melon, fular alb și costum negru, cu țigara atârându-i într-un colț al gurii“. Fiind prea beat și văzând-o pe Chrysis, a crezut că e o prostituată de la local și a intrat în vorbă cu ea.

Discuția a fost lămuritoare. El i-a dat cartea lui de vizită, convins că ea nu era nici model, nici prostituată, ci o tânără îndrăzneată, fascinată de artă, jinduind la lumea artistică. Ea a profitat de această întâlnire și i-a arătat desenele ei. Chrysis era naivă, dar și înfiptă, deloc sfioasă, ba chiar „obraznică“, cum îi reproșează Pascin, cerându-i acestuia să-i fie model și invitându-l la atelierul ei. Propunerea ei l-a amuzat pe Pascin. Existau bărbați modele, pentru că viitorii artiști trebuiau să-și exerseze și să-și dezvolte abilitățile artistice, dar tablouri cu nuduri de bărbați nu se făceau. Cine să le cumpere? a întrebat-o Pascin, uimit de îndrăzneala ei. În plus, i-a spus, un tablou cu el ca model nu s-ar vinde chiar deloc.

Pascin i-a văzut desenele și a invitat-o la el la atelier cu alte lucrări. Înțelesese prea bine ce vroia Chrysis. Vroia ajutor, susținere, sfaturile unui pictor ajuns celebru. Nu sex și nici bani.

Mă apropii acum de cea de-a doua mărgică a mea. Dar, înainte de asta, să închid cercul cu destinul lui Chrysis. Cum am spus, a plecat în Martinica pentru a rămâne acolo definitiv. Se mai ducea la Paris, unde avea un atelier de pictură, și picta acolo. Nu avea copii și, fiind la jumătatea vieții – a trăit până la 82 de ani –, drumurile ei s-au rărit, picta mai ales în Martinica, unde-și trăia viața, având multe rude din partea soțului, care i-a supraviețuit.

Cowboy-ul ei și-a văzut și el de viață. Contactul lui cu viața din Franța și relația cu Chrysis l-au marcat mult. Altfel vedea el relațiile cu femeile, nepotrivit pentru lumea americană. Poate de aceea s-a căsătorit cu fiica unei patroane de bordel, devenită și ea patroană după moartea mamei sale.

La plecarea din Franța, Chrysis l-a însoțit la vaporul care-l

ducea în America. El a rugat-o să-l lase să-i facă o fotografie pe punte. Fotografia a fost găsită și expusă la vernisajul Chrysis Jungbluth din Montparnasse cu ocazia lansării cărții lui Jim Fergus.

Între Chrysis și cowboy a fost o mare iubire, intensă și scurtă. Destinul ei ne face să ne gândim că pentru ea nu pare să fi fost marea iubire. Dar pentru el Chrysis a fost marea iubire. Ultima lui povestire a fost scrisă pe vaporul care-l depărta de Chrysis, în 1929. Nu a mai scris povestiri. Dar, la sfârșitul vieții, cu trei săptămâni înainte de un accident nefast, care i-a adus moartea, a adăugat o notiță la această povestire: „Poate că, dacă avem parte de noroc, ne e dat să trăim o mare dragoste în timpul acestei vieți. Și poate că, dacă suntem extrem de norocoși, dragostea aceea supraviețuiește și rezistă până la moarte. Ne trecem zilele pe acest pământ în mici sfere separate ale timpului, căci lucrurile stau o vreme într-un fel, iar apoi, fără să ne dăm seama, se schimbă iar și iar. Oamenii vin și pleacă din viețile noastre, ei mor, noi murim, visurile se șterg sau sunt înlocuite de alte vise sau, la fel de bine, de nici un vis și atunci visurile dispar... Acum, la sfârșitul vieții, sunt recunoscător că pot lua în mormânt un vis frumos, care nu a murit niciodată, amintirea dragostei“.

Cowboy-ului, atât de iubitor de Chrysis, nu i s-a șters visul. A fost, cum a recunoscut el, un norocos, a trăit o mare dragoste, dar nu a fost „extrem de norocos“. Sau poate că a fost, fiindcă dragostea pentru Chrysis a supraviețuit. Ca amintire. Vie. Ea l-a însoțit toată viața. Există, totuși, și mari norocoși. De aceea mă opresc aici să scriu despre un mare norocos, pentru că o întâmplare l-a făcut pe acest norocos să devină celebru.

E 19 ianuarie și am primit niște reviste franțuzești proaspete unde am citit despre acest norocos, care chiar azi își lansează la o prestigioasă editură din Paris cartea lui numită *Istoria noastră*. Eu am citit revista și am hotărât să adaug povestea acestui norocos aici. Este chinez și are 94 de ani, trăiește la Shanghai și s-a hotărât la 90 de ani să-și scrie autobiografia desenată pentru ca nepoții lui să-și cunoască bunica, adică soția lui, cea cu care a trăit o mare iubire timp de 70 de ani. Îl cheamă Rao Pingru, iar pe soția lui o cheama Meitang.

El nu și-a dorit să facă publică această autobiografie care conține 200 de acuarele comentate, dar o nepoată le-a postat pe

Twitter-ul chinez și ele au devenit atât de apreciate, încât au fost publicate în China, devenind un fel de „carte roșie“ a iubirii. Tinerii chinezi îndrăgostiți își fac cadou această carte ca un gaj al fidelității și ca o promisiune a unei iubiri cât viața de mare. Când citeam revista, mi-am spus: „Uite, astăzi este 19 ianuarie și chiar astăzi se lansează la Paris cartea lui Rao Pingru“. Cartea va apărea apoi în Italia și în America.

În interviul publicat în revistă, Rao Pingru povestește cum s-a îndrăgostit de cea care a fost soția lui. Ea era o tânără frumoasă de vreo douăzeci de ani și se privea într-o oglindă, la lumina zilei, rujându-și buzele cu mâna stângă. El o privea de la o fereastră. Ea nu-l vedea pe el, dar „el a știut că este ea, asta e prima impresie“ pe care i-a făcut-o Meitang. Oare nu e ceva extraordinar să te îndrăgostești de cineva pentru un gest care capătă valoarea unui destin? Sigur, ea nu știa că e privită, gestul era unul intim, era ea cu ea, dar prin gestul ei s-a produs acea atracție grozavă a celui care-i va fi marea iubire.

Ce m-a făcut să scriu despre această iubire absolută este și faptul că cel care i-a luat interviul acestui chinez devenit celebru prin nepoata sa consideră că acuarelele au fost pentru el „o modalitate de a convoca madlenele proustiene ale unei iubiri care a dispărut și un roman ilustrat al unei emoții mereu simțite“. Rao Pingru are părul alb acum, dar inima lui bate ca în tinerețe. Apartamentul lui este azi un mausoleu glorificând iubirea absolută. Deasupra unei sofale tronează o imensă fotografie a lor. El mândru, în floarea bărbăției, ea radioasă, cu un ten de porțelan, rujată așa cum o văzuse el de la o fereastră, cu un zâmbet irezistibil. Fericiți.

A doua mea mărgică a fost Pascin

Mă apropii mult de un lucru care se leagă de mărgica Pascin și care m-a dus spre ceva neașteptat. Acest ceva m-a făcut să scriu această carte, descoperind amintirea unei prietenii stranii, dar și a unui loc care nu mai există.

Voi deschide lumea lui Pascin, personaj care se perindă în cartea lui Jim Fergus, nefiind foarte important. Chiar nesemnificativ. Pentru mine, însă, el este important pentru că, vrând să aflu mai multe despre el, eram curioasă, am descoperit ceva. Ceva despre care nu știam și care nu are o legătură directă cu relația lui Chrysis cu Pascin. Dar care se leagă de amintirile mele, căci lumea este tare mică.

Pascin a ajutat-o, a susținut-o pe Chrysis. Datorită lui ea a expus prima dată la Salonul Independenților tabloul *Orgie* și un altul, *Lumini și umbre*. Pascin s-a spânzurat la nu multă vreme după acest eveniment. Era chiar în ajunul unei expoziții personale a lui la Paris. Avea 45 de ani. Încercase, în atelierul lui din bulevardul Clichy, să se sinucidă tăindu-și venele de la ambele mâini, dar, nereușind să-și pună capăt zilelor, s-a spânzurat. Scrisese cu sânge pe perete: „Iartă-mă, Lucy“, după unii. După alții, scrisese: „Lucy, adio!“. Lucy a fost cea care i-a găsit corpul după trei zile. Se zicea că Lucy, fiind o „amantă fatală“, se despărțise de el. Era cunoscută în lumea artistică pentru că-i pozase ca model lui Matisse.

Mii de oameni au venit la înmormântarea lui Pascin, prieteni apropiați, cunoștințe, admiratori, barmani și chelneri ai localurilor pe care le frecventa. Era o persoană publică, bine-cunoscută. Printre cei veniți să-l conducă de la locuința lui la cimitir se afla și Chrysis. Erau mulți oameni din lumea artelor sau a iubitorilor de artă și în acea zi toate galeriile de artă din Paris au fost închise. La un an după moartea lui, familia i-a mutat corpul în celebrul cimitir

Montparnasse.

Jim Fergus, cum am spus, dă puține date despre Pascin, iar cele care sunt se referă strict la relația cu Chrysis și la înmormântarea lui. Lipsesc deci cu desăvârșire datele biografice. El nu a scris despre mesajul lăsat de Pascin pe perete, dar menționează că Lucy Krohg l-a însoțit pe Pascin atunci când au fost expuse tablourile lui Chrysis.

Numele lui nu era Pascin. Numele lui adevărat era Julius Mordecai Pincas, și acest lucru nu apare în cartea lui Jim Fergus. Nu era important. Numele lui, Pincas, m-a făcut să citesc datele biografice care există și să descopăr un tablou al lui care m-a dus la amintirile legate de prietenia mea stranie. O să vedeți de ce.

S-a născut în Bulgaria, la Vidin. Tatăl lui, Marcus Pincas, se trăgea dintr-o familie de evrei sefarzi – alungați în 1492 din Spania de regele Ferdinand – și atât el, cât și tatăl lui, bunicul lui Pascin, erau mari negustori de grâne și floarea-soarelui. Foarte bogați, pricepuți la comerț, mari afaceriști. Mama lui Pascin era italiancă după unii, sârbo-italiancă după alții, de origine sefardă, din Trieste. În copilărie, Pascin vorbea în casă spaniola iudaică, dar când se juca cu copiii vorbea bulgărește. Mama sa, Sophie, a avut unsprezece copii, el fiind al optulea. Când era adolescent, familia lui s-a mutat la București, afacerile tatălui său fiind înfloritoare.

Pascin a lucrat puțin pentru tatăl său. Dorința lui era să deseneze și nu părea că are înclinații și nici atracție spre comerț, așa cum era tradiția familiei. În acea perioadă de tinerețe, el se strecura la un bordel ca să facă desene. Asta ne amintește de Chrysis. Poate că și acest lucru l-a făcut s-o accepte pe Chrysis, mai târziu, în anturajul lui și s-o ajute. Se spune că pe la șaptesprezece ani a avut relații cu o prostituată. Un an mai târziu îl găsim la Viena, pentru cursuri de artă, apoi la München ca să-și îmbogățească cunoștințele artistice.

Tatăl său nu era de acord cu tematica desenelor lui, publicate la München, în reviste ușor deochete, indecente, astfel încât la douăzeci de ani el și-a ales un pseudonim, amestecând literele numelui său adevărat, Pincas. Și-a ales să trăiască la Paris. Așa a devenit Pascin, așa a fost cunoscut ca Prințul Montparnasse-ului și așa a rămas celebru.

A expus la diferite galerii de artă desene, picturi, acuarele. Se

zice că mai rar picturi. O cunoaște pe Hermine Lionette Cartan David, cunoscută ca Hermine David, și ea pictoriță. Se îndrăgostesc unul de altul. Avea 22 de ani, avea viața în față, dar era profund dezamăgit de singurătatea artistului dornic de un ochi critic, care să-l ajute să obțină recunoașterea talentului și succesul.

Pare că această frustrare secretă, această nemulțumire, această nesiguranță de sine, atât de bine învăluite în felul în care-și trăia escapadele boeme, l-au urmărit toată viața. Poate că acest lucru a contribuit și la sinuciderea sa. Totuși, avea mulți prieteni și admiratori, printre care Diego Rivera, Modigliani, mulți artiști care se perindau prin Parisul anilor nebuni.

Aș putea spune, din ce a scris Ilia Ehrenburg despre Pascin, că Pascin nu prea făcea confesiuni, în sensul pe care acesta îl dădea confesiunii. Ilia Ehrenburg spunea că o confesiune presupune o confruntare a unui om cu conștiința sa, o recunoaștere a erorilor însoțită de sentimentul vinovăției. Pascin se exprima prin gesturi, poze, comportamente, printr-un fel de a fi care părea chiar adevărata lui fire.

În 1908, Ilia Ehrenburg era și el la Paris, ducând o viață boemă. A mai stat și ulterior, mult timp, între 1925 și 1945, așa că nu-i lipseau viața mondenă și nici relațiile cu artiștii. Poate că a fost și la înmormântarea lui Pascin. În memoriile lui, o secvență îi este dedicată lui Pascin, pe care l-a cunoscut prin Pierre Dumarchey, zis Pierre Mac Orlan. Acesta era considerat unul dintre cei mai celebri și populari scriitori francezi ai secolului XX. Tot ce era cultură, tot ce avea expresie culturală îl interesa și se exprima în felul lui de a fi și de a trăi.

Din amintirile lui Ilia Ehrenburg aflăm că Pascin era de o dezordine exemplară. În locuința lui din bulevardul Clichy, unde își avea și atelierul, erau sticle de băutură aruncate, goale sau pline, flori uscate, perne pe care să stai, o mulțime de cărți, mănuși de femei și, undeva, expuse, două nuduri neterminate. De obicei, picta femei și era mereu înconjurat de femei. „Era romantic“, spune Ilia Ehrenburg, „se îndrăgostea de femei în mod demodat, era neînarmat și lipsit de apărare în fața lor când se simțea atras de ele. Desenele lui“, mai spune el, „exprimă mai mult disperare decât ceea ce ar fi vrut el să fie voluptate carnală, eliberare și senzualitate“. Fetele din lucrările lui erau tinere, cu picioare scurte,

plinuțe sau chiar dolofane, cu un aer ușor vulgar, „cu ochii răniți, așa cum sunt ochii păpușilor sparte“. Când s-a îndrăgostit de Hermine David, ea s-a mutat la el.

La începutul războiului, în 1914, situația lui era neliniștitoare. Avea 29 de ani. Era la Londra și ar fi putut să se ducă la Paris, unde avea o locuință proprie, la atelierul lui bordelic, în care-l aștepta Hermine. Însă obligația lui de a se înrola de partea Bulgariei, a regelui Ferdinand i se părea un gest stupid.

Tatăl și bunicul său erau loiali dinastiei sârbe Obrenović, care-i sprijinise în afacerile lor. Pe Pascin, toate aceste încurcături politice și obligații naționale erau departe de a-l interesa. Ele nu contau deloc. El nu era loial nimănui, nu se simțea obligat față de nimeni. După el, existau naționalități diferite, bineînțeles, dar diferențele dintre ele nu aveau decât două dimensiuni: femeile și gastronomia. În plus, plecase de multă vreme din Bulgaria, se franțuzise, astfel că singura soluție era să plece în America.

Fratele său, Iosif Pincas, care va fi un personaj pentru mine mai încolo, i-a împrumutat bani să plece în America, urmând ca Hermine să vină după el, pe ascuns, pentru că mama ei nu era de acord cu separarea de fiica sa. Astfel, din nou alături de Hermine, Pascin ocolește războiul și rămâne în America între 1914 și 1920, iar în 1918 cei doi se căsătoresc.

În America, Pascin a călătorit mult, a lucrat mult, a avut expoziție cu lucrările lui la New York, unde era cunoscut, pentru că deja participase cu douăsprezece lucrări la o expoziție internațională de artă modernă.

Mă opresc puțin pentru a arăta aprecierea de care se bucura Pascin în lumea artistică americană. În 1913, cu un an înainte de venirea lui în America, aici avusese loc ceea ce se numește Armory Show, un eveniment gândit pentru a sprijini Asociația Pictorilor și Sculptorilor Americani să-și promoveze membrii, dar și avangarda europeană în fața publicului american.

Avocatul colecționar de artă John Quinn, cu relațiile sale sociale și sprijinul financiar, a făcut ca acest eveniment să marcheze o răscruce în arta americană. Expoziția a fost itinerantă, cuprindea 1.400 de lucrări, aducând noi viziuni asupra creației, stiluri de expresie diferite de cele realiste practicate frecvent de artiștii americani, care se transformau într-un conformism lipsit de

perspectivă.

John Quinn și-a cheltuit tot efortul, timpul, banii, ba chiar a inclus între exponate și picturi moderne europene din colecția sa personală, care a devenit cea mai mare colecție de acest fel din lume când el a împlinit 50 de ani. Dar avea și o bogată colecție de manuscrise, cărți rare, două sculpturi ale lui Brâncuși, din anul 1912, *Domnișoara Pogany* și *Muza*. John Quinn era tânăr când a mobilizat totul pentru acest eveniment, dorind să se schimbe ceva în artă în țara lui și poate și mai departe.

A murit destul de tânăr, la 54 de ani, și a lăsat o moștenire impresionantă. Ca să justifice această paranteză, o fac pentru că este vorba despre Pascin. În 1924, când a murit Quinn, în colecția lui erau și lucrări ale lui Pascin: șapte picturi în ulei, zece acuarele și șase desene. Unele dintre ele fuseseră expuse la Armory Show datorită lui John Quinn, așa că americanii știau cine este Pascin. Faptul că era inclus în colecția lui John Quinn însemna o mare onoare și o recunoaștere a valorii artistice a lui Pascin, căruia, datorită acestui fapt, la venirea în America i s-a făcut o expoziție individuală.

Oare de ce era nemulțumit? Ce-i lipsea? Poate nu arta, ci iubirea. Sau poate o anumită iubire? Una imposibil de întâlnit... Pe cea despre care se spune că a fost „soția lui ilegală“, Lucy Krohg, Pascin a cunoscut-o înainte de a se căsători cu Hermine. Ea era căsătorită cu un pictor norvegian. Începând din 1924, Pascin a călătorit cu ea în Italia, America, Portugalia. Pascin le-a lăsat tot ce avea celor două femei pe care le-a iubit, Hermine și Lucy. Amândouă au hotărât ca 40 de lucrări ale lui Pascin să fie donate Bibliotecii Naționale din Paris, pentru a intra în patrimoniul francez, ca un omagiu adus Franței de către Prințul Montparnasse-ului. Un artist melancolic, neliniștit și exuberant, sensibil și fragil, generos și iubit de femei, de fete libertine, de prostituate, de modele, de interlopi sentimentali și de artiști ai lumii bordelurilor. Și atât de elegant! A murit depresiv și alcoolic, dar a devenit celebru și admirat.

Oricine ar putea, citind ce am scris despre el, să-l alăture lui Toulouse-Lautrec, care și el bântuia Parisul, însoțit de bărbați și femei, o liotă de cheflii, multe modele. Pascin era darnic, plătea bine modelele. Era o gazdă bună, un amfitrion admirat al

petrecherilor deșănțate, al absintului, iar dacă era invitat undeva apărea mereu la fel: melon negru, fular alb, țigara atârându-i în colțul gurii și sticle de băutură câte putea căra. Petrecherile lui, care începeau ca picnicuri, vara, pe malul Marnei, deveneau adevărate chermeze.

A avut un biograf, Georges Charensol, care a descris scene de la două cafenele-braserii, Le Dôme și Select, unde Pascin nu era niciodată singur. Dacă la început erau șase persoane, la dineu erau douăzeci. Spre noapte, dacă-și dorea muzică, mult jazz, pleca în alte părți, comandând zece taxiuri. Hemingway i-a dedicat lui Pascin un capitol intitulat „Cu Pascin la Dôme” în *Sărbătoarea continuă*, povestind despre o noapte în care acesta era însoțit de două modele.

Sâmbătă noaptea, la atelierul lui, invita modele, scriitori și artiști pentru a petrece. Mâncare era din belșug, de băutură nu mai vorbesc. Generozitatea lui ajunsese legendară. Să fi avut oroare de singurătate? Uita ceva când era înconjurat de lume? Oare ce?

Am căutat să văd lucrările lui, picturi, desene, schițe. Minunate. Oare de ce avea nevoie ca să se bucure de talentul lui? Tot umblând să-i caut lucrările, să aflu cât mai multe despre el, ochii mi-au căzut pe un portret.

Portretul este al prințesei Ghica. Sigur, știam că Pascin venise și locuise puțin în București. Cine este prințesa? Și am aflat. Prințesa este Diana Ghica, măritată cu bogatul politician Ion Manolescu-Strunga, apoi divorțată și recăsătorită cu Iosif Pincas, fratele lui Pascin, cel care i-a împrumutat bani să plece în America, pentru a scăpa de război.

Să descriu portretul. Prințesa Ghica este, în tablou, o femeie tânără, blondă, cu o pălărie neagră cu boruri înguste, coborâte în spate și ridicate deasupra frunții. Are sprâncenele arcuite, așa se purtau atunci. Pe umeri are o blană de vulpe, lăsată mai mult pe un umăr, unde probabil atârna capul vulpii, care se și vede alunecând spre talie, aproape unindu-se cu coada. Blana vulpii este ca un șal, îmbrățișându-i umerii, învăluindu-i corpul subțire. Are o bluză galbenă și o singură mânășă neagră îi îmbracă până la cot mâna stângă. Cealaltă mână nu este înmănușată. Fusta pare gri-albăstruie. Pantofii decupați în față sunt negri. Prințesa stă pe o canapea sau pe un scaun, cu un aer răbdător, vag iritat, ușor

trufaș, aplecată puțin în față. Nu pare că este prea fericită să pozeze sau poate ținuta rigidă dă această impresie. Are mărgele, inel și o brățară pe mâna fără mănușă. Sub tablou scrie, într-o paranteză: „Colecție privată“. Oare unde-o fi acest tablou al cumnatei lui Pascin? Cine dorește să comande online un poster o poate face. Dacă are chiar mărimea tabloului, costă 93,95 dolari. Un preț dulce, 94 de dolari... Nu există nici un indiciu în legătură cu proprietarul tabloului.

Ciudat de surprinzător este că mi s-a vorbit de această prințesă, lucru cu totul neașteptat pentru mine. De la ea, am ajuns la Pascin și chiar mai încolo de el.

Cum am mai spus, mă fascinează „făcăturile“. Aș putea să le spun coincidențe, asociații. Sunt ele, oare, iluzorii? Sunt ele simple întâmplări, fără nici o legătură unele cu altele? Chiar de curând mi-am pus această întrebare. Mă gândeam dacă coincidențele sunt iluzorii, dacă ele au vreun rost, vreo semnificație. Poate că noi suntem cei care le dăm sensuri descâlcite, ele fiind simple încâlcituri.

Carl Jung a susținut în 1952 sincronicitatea prin sens, și nu doar așa cum credeam noi că există prin relația cauză-efect. Există, spune el, sincronicitate acauzală. Unde nu pare că există o cauză și un efect. Și nu mă pot abține să povestesc ce l-a convins, bineînțeles, fiind frământat de ceva vreme de acest lucru.

Jung scrie că la el a venit o pacientă foarte rațională, citită, educată, extrem de bine instalată în rațional. Ea i-a povestit că în noaptea dinainte de a veni la el visase că cineva i-a dat un scarabeu de aur, o bijuterie. În timp ce-i povestea visul, Jung s-a întors cu spatele la ea, privind pe fereastră, și a văzut o insectă mare care se lovea de geam, dorind parcă să intre în cameră. A deschis geamul și a văzut că intrase un scarabeu, o specie aurie de scarabeu. Și i-a spus pacientei: „Uite scarabeul de aur!“.

N-aș fi scris despre acest fapt amintit de Jung dacă el nu m-ar fi dus la ceea ce vreau să scriu acum. Citeam o carte, rătăcită printre altele, pe care ar fi trebuit s-o citesc mai demult. Este scrisă de Gregor von Rezzori, o personalitate fascinantă. Cartea se intitulează *Memoriile unui antisemit* și a fost publicată prima dată în 1979. Nici vorbă însă în ea despre antisemitism. Dar acest aspect al cărții este o altă problemă.

Despre Gregor von Rezzori știam că trăia în Italia, căsătorit tardiv, a treia oară, cu o contesă italiancă. Nayla locuiește acum în Italia, Gregor von Rezzori nu mai trăiește, contesa este foarte activă în lumea scriitoricească, susținând cu multă artă socială o fundație de prestigiu. Ea îi spunea lui Gregor von Rezzori Grisha.

Nayla are o fiică, puțin spus superbă, pe care o cheamă Grisha. Evident, după numele lui Gregor von Rezzori, și nu după acel nume întâmplător de Grisha cu care-l alintam eu comic pe Grigore, fratele Naylei, când era mic. Treptat, în verile la mare, Grisha a dispărut, Grigore a crescut, iar Nayla nu cred că-și amintește, pentru că era puberă și preocupată de ea însăși.

Dar să revin la Gregor von Rezzori și la cartea lui. Cum am spus, am citit-o și am găsit în ea tinerețea lui, povestită chiar de el, o perioadă petrecută în București, lucrând pentru o firmă pentru care mergea la parfumerii ca să facă publicitate. La parfumeriile din Văcărești, în cartierul evreiesc, se ducea adesea, iar acest cartier se învecina cu Crucea de Piatră, unde se înșirau bordeluri pline de curve, pe care el le descrie, amintindu-mi de Chrysis. Pur și simplu, pentru că acele prostituate arătau ca niște personaje fantasmagorice care-l fascinau: „buzes fardate cu ruj negru, aceleași pleoape verzi pe sub peruci rococo pudrate, cunoscute mie din cărțile mamei, bice de călărie subțiri și flexibile, evantaie, corsete și tutu-uri...”.

Firește, m-am gândit la Chrysis, mai ales că Gregor von Rezzori scrie că-și petrecea mai tot timpul acolo: „La început, când încă râvneam să devin un artist de renume mondial, mă duceam să desenez. Mă vedeam deja un nou Pascin”.

Aceste mărturisiri ale lui Gregor von Rezzori m-au făcut să-mi amintesc de Pascin. S-ar fi bucurat el, oare, să știe că un tânăr, încă confuz în legătură cu ce înseamnă viața și provocările ei, trăind departe, foarte departe, visează să fie ca el? Acest lucru i-ar fi alinat neliniștile, tristețile și nefericirea care l-a dus la sinucidere? În 1930, când Gregor von Rezzori avea 16 ani și visa să fie un nou Pascin, acesta murise deja.

Fetelor de la bordel nu le plăcea să fie desenate, proxeneții și cei care le apărau îl alungau pe Gregor von Rezzori, iar nevoia lui de a le desena s-a atenuat – de frică, de jenă, de ideea că un străin le strică rutina și confortul cotidian? –, sigur, însă el mărturisește că a

simțit că lumea lor „e prea vie, viața prea nemijlocită, prea puternică pentru a o putea prinde pe hârtie...”. Acest gust al vieții l-a simțit și Chrysis.

Ce soluție a găsit tânărul Gregor? Să se mulțumească cu contemplarea, „să le privească”. Și-a ales o masă la o cârciumioară de unde avea o vedere bună, unde putea bea cafea și un pahar de rachiu. Avea vedere și la o patroană, „o pitică, enorm de grasă, într-o rochie largă, transparentă, stil Directoire, cu o panglică de catifea neagră în jurul gâtului asudat și strangulat între gușă și piept și cu alta prinsă pe frunte sub cărarea neagră și severă de balerină. Cu obrajii fardați roz-piersică și privirea de păpușă a ochilor înconjuțați cu creionul negru, părea extrem de artificială”.

Nu seamănă ea cu femeile lui Pascin, cu acele păpuși grotești cu privire de sticlă, păpuși stricate? Pascin le-a pictat, Gregor le-a descris în cuvinte, două limbaje pentru aceeași realitate. Gregor von Rezzori nu a devenit un artist de renume internațional, ci un scriitor de renume internațional, cu o biografie fascinantă, o viață petrecută în țări diferite, în spații culturale diferite și ajuns târziu în Italia, de unde unii strămoși ai lui au plecat. Când el vroia să devină un nou Pascin și chiar mult mai târziu, habar n-avea că o va întâlni pe strănepoata prințesei Ghica pe care Pascin a pictat-o și al cărei cumnat fusese. Iată cum viața te duce de colo colo, găsind asociații acauzale, cum le numește Jung. Dacă iau șirul asociațiilor, atunci ajung să scriu așa: Gregor von Rezzori – Chrysis – Pascin – prințesa Ghica – Pusi – Nayla – Grisha. Dar, de fapt, totul a început cu Jim Fergus. Ce e minunat în lumea minții este că nu există frontiere, asociațiile sunt libere și năstrușnic de zbenguite. Și poți să te joci cu ele indiferent de unde pornești.

Mărgele și madlene

Am scris despre mărgele și colier. Voi scrie câte ceva despre madlenă. Ea este astăzi o metaforă, ceva care exprimă ceea ce numim memorie involuntară. Și cine ar fi putut scrie mai bine ca Proust despre memoria involuntară, despre madlenă? În fond, doar o mică prăjitură, mâncată cu ceai sau cafea sau chiar cu vin. Aproape obligatorie la micul dejun franțuzesc. Un desert atât de banal, dar care a devenit un brand francez. Cine nu știe de madlena lui Proust? Cred că unii nu l-au citit pe Proust, dar știu ce este o madlenă.

Voi începe cu istoria madlenei, chiar dacă mă abat de la ceea ce vreau să spun. Istoria ei, înainte de Proust, are versiuni. Puteți spune că sunt legende, anecdote, oricum, povești.

Se zice că regele polonez Stanislas Leszczyński, exilat în Franța și devenit drept consolare duce de Lorena, a fost invitat de marchizul Perrotin de Beaumont la dineu la castelul din Commercy. Asta se întâmpla în 1755. Alte surse susțin că Stanislas Leszczyński a dat un banchet. Prima versiune însă pare mai veridică.

La sfârșitul dineului, șeful bucătăriei s-a certat cu patiserul, care, supărat, a lăsat baltă totul, musafirii rămânând fără desert. Așa ceva era inadmisibil, onoarea gazdei era în joc. Salvarea a venit de la o cameristă, pe nume Madeleine Paulmier. Ea a spus că va face ceva folosind o rețetă a bunicii ei. Și a făcut madlene. Stanislas Leszczyński a fost încântat de desert, l-a găsit delicios și a întrebat ce nume are prăjitura. I s-a spus că n-are niciun nume și atunci el a întrebat-o pe cameristă cum o chemă și a hotărât ca prăjitura să numească Madeleine de Commercy. Faima prăjiturii s-a răspândit odată ce Stanislas Leszczyński i-a dat rețeta fiicei lui, Marie, căsătorită cu regele Ludovic al XV-lea, care a dat-o la curtea

de la Versailles și apoi mai departe. Această versiune pare mai veridică pentru că, dacă Stanislas Leszczynski ar fi dat un banchet, ar fi putut ști cum o cheamă pe cameristă. Dar cine știe? Un duce nu-și cunoaște servitorii, mai ales dacă au un rang mic.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea până la al Doilea Război Mondial, călătorilor trenului Paris-Strasbourg, care trecea prin Commercy, le plăcea să cumpere de pe peron madlene, vândute în coșuri de vânzătoare îmbrăcate în costume tradiționale. Era un spectacol unic pentru căile ferate, dar ilegal, care a devenit o cutumă locală legală abia în 1874. Astfel, popularitatea acestei mici prăjituri de forma cochiliei Saint-Jacques a crescut, ea rămânând totuși un dulce banal, o simplă prăjitură.

Alte surse susțin că la pelerinajul catolic pentru Santiago de Compostela, o tânără, pe nume Madeleine, le vindea pelerinilor madlene de forma cochiliei scoicii ce a devenit emblema pelerinajului, cochilie care, pentru a atesta participarea cuiva la acest pelerinaj, trebuia să fie purtată la pălărie sau prinsă pe mantie. Și astăzi la acest pelerinaj participă mulți oameni.

Să mă întorc la Proust, cel care a făcut ca madlena să fie emblema memoriei involuntare, citată mult de scriitori și devenită un brand al patiseriei franceze. S-au împlinit o sută de ani de când Proust a scris despre madlenă, în primul volum al celebrului său roman *În căutarea timpului pierdut*.

Scriitorii sunt cei care pomenesc adesea madlena lui Proust. Lui Proust, gustul madlenei, înmuiată în ceaiul făcut de mama lui, i-a evocat întreaga copilărie petrecută la Combray. În acea vreme, venea duminicile în dormitorul mătușii lui, Léonie, să-i spună bună dimineața. Ritualul începuse când mătușa lui i-a înmuiat în ceai o mică madlenă și i-a dat-o s-o guste. Madlena a devenit astfel asociată cu copilăria lui. Ea a declanșat memoria involuntară, cea care fixează cel mai bine senzațiile, emoțiile, trăirile, înregistrate pe o peliculă a memoriei.

Cum am spus, madlena este pomenită de scriitori. Mircea Cărtărescu, într-un interviu luat de Andreea Răsuceanu, povestindu-și copilăria și referindu-se la cum a scris despre București, spunea că, pentru el, Bucureștiul nu avea nimic de-a face cu realitatea. El a folosit „corelative obiective“ ale orașului „real“: „...nume de străzi, de piețe, de instituții și de clădiri, dar ele

nu sunt puse acolo ca să fie recunoscute, ci ca să funcționeze ca niște madlene: ele declanșează memoria involuntară, îl fac [pe cititor] să vadă prin ochii mei un oraș...“. Astfel madlena devine un procedeu literar.

În alt interviu, luat tot de Andreea Răsuceanu, Gabriela Adameșteanu se referă la memorie ca la depozitul de amintiri în care concretul perceput prin simțuri poate fi activat, devenind memorie afectivă. Pe pelicula memoriei rămân înregistrate locurile în care s-au desfășurat anumite întâmplări. Ea consideră însă că întâmplările nu rămân înregistrate ca un film. Nu există fluiditate, memoria nu este cursivă, e buimacă, are propriile ei legi secrete. „Rămân schimburi de replici, fraze dispartate, imagini nemișcate sau în succesiune și în fundal, mereu decorul. Spațiul, locul, la fel ca aromele, mirosurile, gustul madlenei.“

Și Proust amintește de spațialitate ca fiind asociată simțurilor. El scrie despre amintiri care „dormitează“, abandonate, neputincioase să-și găsească un drum și un loc în conștiință. Și dacă, din trecutul îndepărtat, totul pare pierdut, „gustul și mirosul – scrie el – sunt singurele, fragile dar rezistente, mai persistente și credincioase care rămân mult timp, ca sufletele, așteptând, sperând printre ruinele trecutului“.

Odată cu dormitorul mătușii lui, în minte i-au revenit imaginea casei cenușii, un mic pavilion ce dădea spre grădină, piața, străzile și drumurile de țară pe care se plimbau când vremea era bună.

Ideea de decor, de fundal, ca o prelungire firească a spațiului imediat, proxim, al dormitorului mătușii lui Proust, este ceea ce astăzi Paul Rodaway numește geografie senzorială. El consideră că simțul olfactiv este un simț intim atât într-un sens structural, pentru că naște o geografie imediată, cât și într-unul emoțional, afectiv.

Cum am spus, memoria este buimacă, nu se lasă ordonată rațional, amintirile nu se supun cartografiei. Acest lucru pledează pentru reputația madlenei nu numai în viața profanilor, a oamenilor obișnuiți, ci și în procesul de creație al scriitorilor. O spune atât de bine Sir Patrick Leigh Fermor, cunoscut ca Paddy Fermor, cel mai apreciat autor britanic de memorii de călătorie din secolul XX. El a călătorit mult, a cunoscut și România și a trăit aici, atât ca turist, cât și ca iubit al unei prințese, Bălașa Cantacuzino.

În eforturile lui voluntare de a-și aminti aceste călătorii pentru a-și scrie cărțile, și-a manifestat prezența, în mod neașteptat, memoria involuntară, căreia el îi acordă un rol deosebit de misterios: „În timp ce pun cap la cap fragmente care au zăcut, lor le trebuie o forță, detaliu care acționează la fel de puternic ca gustul madlenei ce i-a indus lui Proust în memorie întreaga copilărie. Avalanșa de amănunte irelevante, secvențele întrepătrunse de gânduri și asocieri mentale, ecourile ecourilor reverberate și ricoșate sunt copleșitoare...”.

Încerc să găsesc ceva ce-i unește pe acești scriitori sau, mai bine spus, ce ar fi comun în ceea ce au scris ei. Sigur mai sunt și alții. Oare unele amintiri zac ferecate, „dormitânde“, „netulburate“, așteptând ceva care să le trezească la viață, să le tulbure, să le facă să iasă la suprafață din adâncurile unui abis? Oare sunt amestecate, îngrămădite? Oare acestor amintiri le trebuie o forță care să le reînvie, să le anime? Iar această forță o are detaliul, ceva ce pare mic? Poate, în mod ciudat, ceva nesemnificativ sau irelevant, cum spune Paddy Fermor?

Madlena este numele generic al detaliului. Este acel element declanșator care are putere mnemonică. Ea însă funcționează în mod paradoxal, dovedind că involuntarul poate învinge voința. Sau poate se alătură ei, se bagă în față, venind cu lumea lui largă. Căci farmecul și splendoarea detaliului sunt nemăsurate, magice. Simplu spus, am putea s-o asociem banal proverbului „buturuga mică răstoarnă carul mare“.

Nimeni nu poate detronea madlena. Unii au încercat, susținând că în primele manuscrise ale lui Proust ar fi fost vorba despre biscuiți sau despre tort, și nu despre madlenă.

Critici au apărut când un scriitor și jurnalist, Jonah Lehrer, a scris în 2008 o carte cu titlul *Proust a fost un expert în neuroștiințe*, care avea pe copertă o madlenă. Susținând că arta este o cale de cunoaștere superioară științei, argumentul lui a fost că mirosul și gustul provoacă spontan amintiri ascunse profund ca informație în creier.

Cercetătorii din neuroștiințe și din literatură au amendat mult cartea. O profesoară cognitivistă, Emily Troscianko, a mâncat un pachet întreg de madlene și acest lucru nu a ajutat-o în procesul ei de creație. Ea a susținut că episodul madlenei din romanul lui

Proust nu corespunde decât parțial realităților cognitive puse în evidență de date recente de cercetare. Dar ce importanță are, atâta vreme cât există memorie involuntară? Și de ce ar trebui să renunțăm la prestigiul literar al madlenei?

N-aș fi scris atât de mult despre madlenă, dacă nu aș fi fost curioasă să înțeleg mecanismul psihologic al amintirilor involuntare. Și asta pentru că, citindu-l pe Jim Fergus, am simțit că mărgелеle amintite au funcționat ca madlena. Și nicidecum brusc. Ci, mai degrabă, ca niște adieri care pregăteau acele momente pe care psihologii le numesc *flashbulbs*.

Acesta este motivul pentru care încerc să scriu despre prietenia mea stranie cu Pusi Cocea, un episod trecut din viața mea. Un episod de la care a trecut cam tot atâta vreme câtă a trecut între călătoria lui Paddy Fermor și scrierea cărții lui.

Atât Chrysis, cât și Pascin mi-au amintit de această prietenie și de timpul petrecut împreună. Existau, în timp ce citeam, asocieri mentale, dar nu mă gândeam să le dau importanță. Însă, treptat, ele s-au impus. Chrysis era artistă, pictoriță, a fost prietenă cu Pascin, Pascin a pictat-o pe prințesa Diana Ghica, această prințesă a fost bunica lui Pusi Cocea, iar Pusi mi-a povestit despre ea și despre mama ei, Gina, fiica prințesei.

Pot să mai adaug unele aspecte care au născut asociații. Pusi este și ea artistă, este sculptoriță, Pascin era frate cu al doilea soț al bunicii ei, Chrysis s-a măritat cu un negru din Martinica, Pusi la fel, cu un negru din Sudan, Chrysis s-a izolat, părăsind lumea artistică ce o fascinase în tinerețe, Pusi la fel, s-a mutat în casa tatălui ei, părăsind iureșul și verva balcanică ale Bucureștiului.

Firește, există și deosebiri, nu există persoane identice și nici nu vreau să sugerez că Pusi ar fi o versiune a lui Chrysis, ci doar că am simțit unele apropiieri. Chrysis n-a avut copii, tatăl ei nu semăna deloc cu tatăl lui Pusi, Chrysis nu a rămas orfană timpuriu, ca Pusi.

Nu mai țin minte când și cum ne-am cunoscut. Poate la începutul anului în care, vara, am mers împreună la mare. Două femei tinere cu patru copii. Unul al meu, de aproape trei ani, și trei ai ei, mulatri, înșirați ca vârstă, două fete și un băiețel, cu un an mai mare decât fiul meu.

Eu lucram la academie. Îmi plăcea mult cercetarea și citeam ca

să umplu golurile din facultate. Nimeni nu mă controla, libertatea minții nu poate fi încălcată. Ea avea altceva, libertatea trăirilor dincolo de orice, chiar și de profesie. Am crezut că această deosebire dintre noi se datorează istoriei personale a fiecăreia și anilor de formare profesională. Este adevărat, însă doar într-o oarecare măsură. Eu trăiam într-un fel, ea trăia într-un fel cu totul diferit.

Țin minte că tatăl meu a aflat la un moment dat că mă văd cu Pusi, că-mi este prietenă. El avea încredere în felul meu de a-mi alege prietenii, în felul în care gândeam binele și răul. Știa că, încă de copilă, mă înfruptam din lecturi mai puțin convenționale, dar nu-mi purta de grijă.

Odată, în anii de liceu, a venit să vadă ce fac, eu având a doua zi o teză de dat; m-a surprins citind un foileton deocheat din seria „Femei celebre“. Tocmai citeam viața Teodorei, împărăteasa bizantină, soția lui Iustinian. Citeam despre originea umilă a Teodorei, despre tatăl ei, care îngrijea urși la un circ, despre faptul că cerșea în preajma circului, că era orfană de mamă, ajungând până la urmă, când a mai crescut, să fie prostituată. Dar era frumoasă și îndrăzneță. Așa a început să apară la reprezentații de circ în scene îndoielnice.

Ajunsesem la un pasaj în care erau descrise scenele ei, insistându-se pe cel mai de succes număr pe care-l prezenta. Se așeza pe scenă pe podea, își sufleca fusta, își desfăcea picioarele, fiind goală, și o găscă îi ciugulea boabe, probabil de grâu, din zonele intime expuse la vedere. Ceea ce făcea Teodora producea delirul și plăcerea uriașă a spectatorilor.

Ideea, indirect sugerată în cărțulie, era că purtările și lipsa ei de jenă, ușurința de a se expune indecent, toate dând de înțeles că era pricepută în a cuceri bărbații, mai târziu au făcut ca ea să-l cucerească chiar și pe împărat. Iustinian a luat-o de soție, a iubit-o foarte mult, ea devenind o persoană foarte puternică și influentă. Tocmai contemplam poza ce reprezenta scena aceasta, când a apărut tatăl meu. Am închis rapid cărțulia, așa că el nu a văzut ce citeam, ci doar coperta, pe care „Femei celebre“ era scris cu majuscule, foarte colorat, știind, ca și mine, că este o colecție dubioasă. M-a întrebat de teză, mi-a spus să nu pierd timpul și n-a zis nimic altceva. I-am promis că o să iau un zece și chiar l-am luat.

La acea vreme, habar n-aveam că în pictură și sculptură Leda și lebăda a fost o temă care a inspirat artiști foarte mari. Tablouri cu Leda, nud, sedusă și violată de o lebădă sunt destule. Corect ar fi lebădoi. Cred însă că „lebădă“ nu are genul masculin.

Tatăl meu, aflând că sunt prietenă cu Pusi, cum am spus, m-a întrebat ce apropieri există între mine și ea, fiindcă nu vedea potriviri între noi, ea era din lumea artistică. Nu mi-au plăcut vorbele lui. I-am răspuns sec cam așa: „Ea este o versiune imposibilă a mea, eu nu aș putea fi niciodată ca ea, nici să fac și să gândesc ca ea, și pentru asta, pentru că este atât de diferită de mine, o admir, îmi place de ea, îmi place compania ei“.

Ne vedeam foarte des în timpul săptămânii și, bineînțeles, mai mult și cu copiii la sfârșitul săptămânii. Locuia aproape de institutul meu și dacă o luam pe o scurtătură, pe la biserica Sfinții Voievozi, ajungeam la o benzinărie pe Calea Griviței și, apoi, imediat la ea.

Întâlnirile noastre aveau ceva ritualic, drumul până la ea avea și el părți de ritual vizual. Lângă biserică, într-o curte cu o poartă de grilaj de fier, vedeam mereu bălăbănindu-se de pe un picior pe altul un băiețel mongoloid pe care cine-l îngrijea îl scotea la aer. El se uita prin grilaj la trecători. Era vesel, cu o privire tâmpă, dar senină, chicotea și scotea niște sunete neinteligibile, cu o expresie puțin perversă a feței, ca și când simțea că face ceva interzis. L-am văzut cum crește și la un moment dat nu-i mai dădeam atenție. Făcea parte din decor. Într-o toamnă, după o lungă vacanță la mare, l-am văzut aproape adult, pătrășos ca alură, ușor buhăit, îmbrăcat într-un costum de stofă demodat, probabil nepurtat de multă vreme, care altfel ar fi zăcut într-un șifonier. M-a întristat mult vederea lui.

Ea locuia într-un bloc mic, probabil cu două etaje, la demisol. Apartamentul era spațios. Camerele din față aveau ferestre care dădeau la stradă, pe unde trecea un tramvai, și de aceea adesea erau stropite de noroi când ploua sau când se topea zăpada. Îi dădeam dreptate că era inutil să le spele, pentru că se murdăreau imediat. Alte ferestre din interior dădeau în curtea interioară a blocului, unde se jucau copiii și unde se găsea și o băncuță de lemn. Am stat uneori pe ea, așteptând-o să vină acasă, ea neștiind niciodată cât este ceasul, trăind în afara timpului, doar după

lumina de afară. Adică era fie ziua, fie noapte. Nici n-am văzut-o vreodată cu ceas la mână. Se întâmpla să întârzie chiar când știa că vin la ea. O vedeam venind, planturoasă, voluptoasă, cu capul în nori, liniștită, nevinovată, mulțumită, de la piață. Inutil a-i reproșa ceva.

Când ne vedeam, trăncăneam verzi și uscate. Mă gândesc acum la această expresie. Cred că verzi înseamnă întâmplări recente, trecutul imediat, iar uscate, alte lucruri, amintiri, vorbe despre alții, despre haine, despre copii. Oricum, ea avea un psihic exotic, greu de verbalizat.

Mă aștepta mereu trântită în pat, ca o odaliscă, acoperită cu ceva, într-o rochie care putea fi orice, rochie de casă sau cămașă de noapte. Stătea în pat ca și cum era un tablou.

Când pleca de acasă, își puneă o rochie sau ceva mai gros dacă era frig și se ruja. Doar atât. Îi plăceau mult parfumul de mosc și de santal și rujul de culoarea cărnii de vită. I se potrivea foarte bine. Buzele ei erau ușor cărnoase și acea culoare de ruj nu te ducea cu gândul la o vopsea pusă peste buze, ci chiar la carnea și pielea naturală ale buzelor. N-aș fi văzut-o niciodată cu un ruj de un roșu aprins, țipător, ca și cum buzele ar fi însângerate, ca și cum te-a mușcat un lup de gură.

Habar n-am ce impresie mi-a făcut când am văzut-o prima oară, dar știu că mi-au plăcut ochii ei. Ochi albaștri cu ceva gri, un fel de gri, deloc acel albastru al cerului, sclipitor, cum vezi în cărțile poștale ilustrate. Mai degrabă, ochii ei erau de un albastru profund, prăfuit viu de un cenușiu care nu-i fura albăstreala, ce pare adesea artificială. Cineva zicea că albastrul de Prusia este o culoare frumoasă. Și mie îmi place. Albastrul postavului, ușor rustic, al uniforme de milițian în comunism mi se părea foarte frumos.

Nu are sens să spun mai mult. Poate să adaug ceva despre corpul ei. La început mi s-a părut grasă. Corpul era unduios, voluptuos, de clepsidră, dar avea oasele foarte fine, încheieturi delicate, de țigancă, o talie neobișnuit de subțire și sâni ca de doică. Ca s-o necăjesc, ea mergând lent, ușor legănându-se, îi spuneam că arată ca un transatlantic pe mare. E drept, mi-a spus că a fost mereu durdulie, că la naștere a avut 5,4 kg. Era și poficioasă, fără să pară însă lăcomă.

Când era copil era nestăpănită. Odată, spunea ea, era la masă și pe un platou se afla o găină prăjită; ea nu a așteptat să i se pună în farfurie o bucată de carne, ci s-a repezit și a înfășcat găina, trăgând-o în farfuria ei.

Mai lacomă părea când vedea dulciuri. Nu prea se găseau dulciuri care să te facă să poftești la ele. Nici ciocolată nu se prea găsea. Cu oarecare noroc și cu prieteni în străinătate, puteai avea ciocolată și uneori Nutella, pentru copii.

Odată, la mare, la Vama Veche, ea stătea cu copiii, în camera din față a corpului de clădire al gazdei noastre. Era partea construită din ziduri de cărămidă, despre care am să mai scriu. În acea cameră exista o mobilă sumară, paturi mari, un șifonier, și el mare, o ladă de ținut haine și poate un scaun. În cameră se dormea, nu se stătea. Camera avea o mică terasă la intrare. Acolo se stătea seara, iar copiii se jucau în curtea mare cu o fântână în mijlocul ei.

Odată o căutam și n-o găseam nicăieri. Atunci m-am dus în cameră și nici acolo nu era. Nu știu ce mi-a venit și am deschis șifonierul – gazda noastră, Matriona, îi zicea dulap –, deși știam că e gol. Matriona îl golea pentru chiriași. Spre stupoarea mea, ea stătea în fund, cam chircită, și lipăia în extaz un borcan cu Nutella, probabil adus de Teta. Când am văzut-o, borcanul era aproape gol. Mi-a spus râzând, cu un aer nevinovat, cu o șoaptă de fetiță, parcă mai degrabă șușotind complice, că se săturase să se sacrifice pentru copii și că dacă nu se băga în șifonier nu avea cum să mănânce Nutella.

Am învățat de la ea să mă uit la culori. Nu cred că exista vreo culoare care să nu-i placă. Pentru ea, fiecare culoare avea lumea ei. Gândea în nuanțe, nu în culori fixe.

Cele mai frumoase erau algele și ierburile aduse din adâncurile mării de valuri pe mal și pe plajă. Ne minunam de nuanțele algelor, dar mai ales ale ierburilor umede, care-și schimbau culorile când soarele le usca. Puteai să-ți dai seama ce oră este doar uitându-te la alge și ierburi, la cât de umede sau de uscate erau de la soare. La un moment dat dădusem în patima tricotajului, dar așele pe care le găseai de cumpărat erau atât de departe de ceea ce vedeam pe malul mării. Două lumi diferite, ca și cum se confrunta ceva mort cu ceva viu. Natura dădea cu tifla comerțului.

Cei trei copii ai ei erau mulatri. Ea mi-a spus că au culori

diferite ale pielii. Evident, m-am mirat. Mi-a spus că Nayla, fetița cea mare, primul ei copil, are pielea de un negru albastrui. Cealaltă fetiță, Terra, are un negru ca *terra cotta*, cu un amestec de ocru și maroniu, un negru mai cald, iar Grigore, cel mic, are un negru care dă în oliv. Avea dreptate, m-am uitat atent și am văzut ce vroia să spună. Toți aveau niște ochi negri, negri, dar cu un ceva vag maroniu. Poate că și mama ei, Gina, o ființă foarte ciudată, fusese impresionată de culori. Extravagantă cum era, își vopsea unghiile în culori diferite. La fiecare deget avea altă culoare. Și asta într-o vreme în care vopsitul unghiilor cu roșu era ceva cam neobișnuit, ceva îndrăzneț. Dar ce să vorbim despre unghii de culori diferite? A fost cu siguranță o avangardistă.

La piaza rea, Stoiana

La nu mult timp după ce ne-am cunoscut, când a venit vara, ne-am hotărât să mergem la mare. Puteam să-mi iau un concediu mai lung, așa că ne-am gândit să stăm aproape două luni, până spre începerea școlii.

Eu vroiam să mergem la Vama Veche, știam locul, mai fusesem cu ceva vreme în urmă acolo, iar ea îl știa pentru că prieteni de-ai ei veneau des în sat. Dar cred că ea nu fusese niciodată. Eu fusesem cu mama primului meu iubit și stătusem la Stoiana. Asta era gazda pe care o vroiam pentru că o cunoșteam.

Am impresia că, în prima vară când am fost împreună, ea și copiii ei au stat într-o casă peste drum de Stoiana. Mie-mi plăcea mult casa Stoianeii, dar nu prea mult de Stoiana.

Casa era puțin ascunsă de șoseaua care ducea la graniță, era mai aproape de mare, ca și casa Matrionei, unde am stat împreună apoi ani de-a rândul. Și Stoiana avea un gard de pietre, cam cum sunt pretutindeni în Dobrogea, care despărțea curtea de un câmp de ciulini și buruieni, de plante mici, sălbatice, la fel ca toate casele care dădeau spre plajă. La poartă avea o piatră șlefuită de mare, uriașă. Mă întrebam de unde o fi luat-o. Era și frumos pusă, sprijinită de gardul de pietre. Puteau sta pe ea binișor două persoane. Însă doar seara, pentru că ziua, când era soare, era atât de fierbinte, încât n-o puteai atinge. În plus, stând pe ea, erai cu spatele la mare și cu fața spre o altă casă. Stoiana nu stătea niciodată pe ea, ea umbla mereu prin curtea ei mare. Mai era o poartă în fundul curții, pe care când ieșeau erai chiar pe câmpul sălbătic, după care erau plaja și marea. De acolo, plecai la plajă.

În curtea casei, destul de mare, erau viță-de-vie, copaci și flori. Nalbe înalte, deșirate, cu florile ca niște pâlnii fie viu colorate, fie pastelate, pe care le vezi peste tot în locurile unde florile sunt

update doar de ploaie. Avea și copaci, pruni scofâlciți de căldura înăbușitoare, cu prune mici, smochinite, uscățive, dar dulci, corcoduși, și ei sfrijți, cu frunze care se încăpățâneau să fie verzi.

În fundul curții, Stoiana avea o bucătărie de vară și alături de ea o masă lungă de lemn, paralelă cu gardul de piatră, umbrită de câțiva pomi. Printre frunzele lor se zărea marea, care sclipea argintiu în soare ziua și fremăta mereu cu valurile ei leneșe după-amiaza. Într-una din șederile anterioare la Stoiana, la un moment dat m-am așezat la masă, în curte, cu fața spre mare, privind marea printre pomi, simțind-o. Venisem cu o persoană oarecum în vârstă, care mi-a spus să schimbăm locurile, să stau eu cu spatele la mare pentru că, fiind tânără, o voi mai vedea și auzi. Se referea la diferența de vârstă. De atunci, când văd marea de aproape mă gândesc la ea.

La Stoiana era bine, eram aproape de mare, ascunși de sat și de șosea. Aproape de natură, departe de lume. Marea era decorul vieții.

Când am venit, Stoiana nu mai era la fel de serviabilă ca pe vremuri, eu nu eram importantă, cum erau cei cu care fusesem înainte. Venisem cu un copil și cu cineva cu copii mulatri. Dar nu ne-a refuzat, banii contează oricum.

Stoianeii nu-i plăcea să-i intri în bucătărie ca să gătești ceva. Ea gătea și cu asta basta. E drept că, dacă-i vedeai mutra, nu mai aveai chef să faci nimic și renunțai chiar și să-ți faci o cafea. O îmbunai doar întrebând-o dacă bea și ea o cafea.

Mai complicat era cu copiii, mă refer la cei mici, cărora trebuia să le cumpărăm câte-o oală de noapte pentru că singuri nu se puteau descurca la toaleta din curte.

Așa că dimineața luam oalele de noapte și copiii, îi puneam pe ele și ei stăteau pe treptele pridvorului care ducea la camere, la o distanță destul de mică unul de altul. Arătau ca niște decorațiuni de la intrarea într-o locuință. Mici sculpturi animate, ca niște ghivece vii. Sau ca piticii de grădină din gips. Ne-ar fi plăcut să stea așa, înfipți în oală ca niște ficuși mici, toată ziua, să ne lase în pace, dar începeau să ceară de mâncare chiar în timp ce erau pe oală.

Pusi, în indiferența ei cronică, nu se agita, găsise o soluție. Nu știu dacă să spun indiferență, mai degrabă aș spune nepăsare. Dar o nepăsare primăvăratică, mai primăvăratică decât primăvara

însăși, ar spune Iris Murdoch. Cumpăra kaizer, tăia o felie grosuță și i-o dădea lui Grigore, care fremăta de bucurie când o vedea și o trăgea prin dinți ca o greblă.

Eu nu eram de acord ca un copil să sugă kaizer dimineața, dar mă loveam de invidia fiului meu, care-l vedea pe Grigore atât de fericit. Știa că nu-i dau kaizer și atunci cerea biscuiți. Se ruga de mine și, pentru că nu putea pronunța „biscuiți“, spunea „bitele“. Pusi se amuza, zicea că sunt rea, că ar fi fost fericit să aibă și el kaizer.

Grigore era bucuros, vioi, trăgea cu dinții de bucata de kaizer și pe bărbie i se scurgea un râuleț de grăsime până spre piept. Când îl vedeam, îi spuneam lui Pusi că-mi amintea de filmul *Gervaise*, cu Maria Schell, făcut după Emile Zola. În film, *Gervaise*, o spălătoreasă disperată să supraviețuiască, având un soț alcoolic, dar fericită să-l aibă așa cum era, reușește să-și facă nunta cu el, o nuntă mult dorită. Îl iubea. La petrecere, ea apucă cu greu să stea la masă, mănâncă un copan de găină, grăsimea copanului i se scurge pe bărbie, iar ea nu se șterge la gură, mănâncă, fericită, transpusă, iradiind. Ochii îi strălucesc de bucurie. Așa arăta și Grigore, cu ochii lui ca două măslina muiate în ulei.

Timpul se scurgea, și ani la rând am trecut, în apropierea institutului meu, pe Calea Victoriei, prin fața palatului Cantacuzino, numit Muzeul „George Enescu“, a cărui scară de piatră de la intrare avea – și mai sunt și astăzi – doi lei, statui, așezați simetric în dreapta și stânga. Vederea lor, a acestei simetrii, mă ducea cu gândul la simetria celor doi copii mici, așezați pe olițele de noapte în curtea Stoianei, în fața treptelor de la intrarea în camere.

Vara care a urmat am vrut să stăm tot la Stoiana, dar ea ne-a spus că nu are camere libere, așa că ne-am dus la vecini, la Matriona. Curtea Matrionei era peste drum – un drum de pământ cu bolovani mici de piatră, de țară – de curtea Stoianei. Dădea și ea la mare și Matriona avea mult mai multe camere și o grădină plină de viță-de-vie, flancată tot de corcoduși, roșcovi și pruni chirciți de soare. Matriona avea și mult pelin și izmă lângă pomii din curte și mereu folosea izma la ceaiuri.

Curțile celor cu case care dădeau la mare semănau, numai mărimea lor le făcea diferite. Nu erau multe, doar trei: Stoiana,

Matriona și Bugiulescu. Restul se așezaseră spre șosea sau de partea cealaltă a șoselei, într-un fel mai departe de mare. Ca să ajungi la mare, deși distanța era mică, trebuia să traversezi șoseaua.

De la Matriona am aflat că Stoiana face farmece, că e piață rea, că aruncă cu blesteme așa cum răsuflă și că, ce mai una-alta, era bine că plecaserăm de la ea. Nu după multă vreme, ne-am dat seama că Matriona chiar credea ce ne spunea.

Una dintre preocupările Matrionei, la care ne-a antrenat pe noi, dar nu și pe ceilalți care stăteau în gazdă la ea, era să ne ferim de maleficele acțiuni ale Stoiane, prin cele mai comice și năstrușnice mijloace.

Înainte de a descrie nebunia în care ne-a atras Matriona ar trebui să spun că, de îndată ce ne-am instalat la ea, spre sfârșitul vacanței noastre, mi s-a întâmplat, și nu era chiar un lucru rar, să-mi scrântesc o gleznă. Veneam cu toții de la 2 Mai, unde fuseserăm să mâncăm la singura cârciumă din sat. Era seară, dar nu se înnoptase. Nu era lumină pe drum, dar luna urcase pe cer și lumina destul ca să vezi pe unde mergi.

Mergând pe ulița mică spre casa Matrionei, am călcat strâmb și am știut imediat că nu-mi va fi bine. Poate că și drumul era prost, denivelat și plin de pietre. Am privit în jur și, când să dăm colțul către casa Matrionei, am văzut-o la gard pe Stoiana. M-am gândit că e o simplă întâmplare.

Când am ajuns la Matriona șchipătând, ea s-a arătat foarte grijulie cu mine. Mi-a făcut o compresă cu ceva ierburi. Eu nu aveam la mine nimic, nici măcar un bandaj. Fără nici o rețineră și plină de compasiune, Matriona a adus niște chiloți tetra, spălați, și mi-a înfășurat glezna cu ei. Am mers cu chiloții ei pe picior câteva zile. Până la urmă mi-au trecut și durerea, și umflătura. Și poate că mersul cu picioarele goale, statul la soare, băile în apa mării, toate au contat.

Când i-am spus că am călcat strâmb, că umblu năucă, că am călcat pe un pietroi mare ieșit din pământ, că m-am împiedicat de pietroiul acela – totul fiind adevărat –, Matriona m-a privit cu ochi neîncrezători. Cu o privire șireată, nu m-a lăsat deloc să mă învinovățesc. Vinovată era Stoiana. Ea mă blestemase și când am văzut-o la gardul de pruni venise să-și vadă isprava, să se bucure

în toată răutatea ei de reușita blestemului. De aceea era la gard. Glezna mea umflată era încă o o izbândă a Stoianei, iar noi, cei care stăteam la Matriona, nu trebuia să fim în preajma ei. Adică noi nu eram decât victime colaterale. Ținta era Matriona. Și dacă nu era ea, am fost eu, iar în locul meu putea fi altcineva, dar trebuia să fie cineva din curtea Matrioniei.

În altă lume sunt alte reguli

Viața cotidiană la București se scurgea cu mici libertăți și reguli impuse de acele vremuri. Dar, peste iarnă, de undeva de nu prea departe, simțeam că vine vara, cu alte libertăți, alte reguli, alt fel de a trăi. Intram în altă lume.

Totul începea când intram în curtea Matrionei. Când ne tocmeam pentru camerele libere, acceptând orice ne oferea ea. Cu mâncarea o scoteam la capăt, Matriona făcea castroane întregi de cartofi prăjiți, uneori ciorbe bune, carne, fie șnițel, fie prăjită, pilaf de orez cu pui, clătite, totul mai mult pentru copii decât pentru noi.

Matriona muncea mult, ori era la bucătărie, ori spăla rufe, ori trebăluia în curte, dar seara, fără nici o abatere, aveam de îndeplinit cu ea un ritual.

Totul se petrecea când seara bătea spre noapte, înainte de a-i culca pe copii, pentru că și ei participau la ritual. Ritualul avea două părți, fiecare cu un anumit scop. Mai întâi trebuia să împiedicăm cucuveaua să cânte sau, dacă totuși cânta, cântecul ei nu trebuia să aibă nici un efect asupra noastră. Nu știam unde era cucuveaua, undeva pe-aproape, poate pe casa Matrionei, poate pe a vecinului. Fiind destul de întuneric și pomi între case, era greu să identifici locul exact.

Matrionei îi plăcea să creadă că pasărea nu era pe casa ei. Cucuveaua, cum bine se știe în folclor, este prevestitoare de moarte. Se pare că în toate superstițiile din Europa cucuveaua este asociată cu moartea și, ca atare, nu e iubită. Ea este un sol al morții.

Noi ne adunam în curte, așteptam să vină Matriona, ca un maestru de ceremonii. Ne așezam cât mai aproape unii de alții și recitam în cor ce ne învățase Matriona. Un fel de anti-blestem. În versuri simple. Atmosfera era magică. Urmăream acele clipe scurte

când ziua se varsă în noapte, clipe de semne, de chemări ascunse, de miracole și mistere. Înserările au ceva din frumusețea unor halucinații.

Când, golită de soare, noaptea înghițea lacom totul și marea era întunecată, doar luna ne lumina. Se mai simțea căldura zilei când ne apropiam de pietroaiele din curte, de gardul de pietre inegale ca mărime, dar perfect potrivite una în alta, iar frunzișul copacilor lăsa să se vadă bucățele de lună și bolta cerului împodobită de stele. Totul părea magic. Parcă și noaptea care își vestea singură apropierea era cu noi. Țârâitul ascuțit și insistent al greierilor se făcea auzit, pentru că totul în jurul nostru se liniștea.

Când această parte de ritual se încheia, urma partea a doua, mai complicată într-un fel pentru că avea ceva clandestin. Nu trebuia să ne vadă nimeni.

Noi două, mamele, trebuia să aducem fiecare oala de noapte folosită de copii, plină cu urina strânsă peste zi sau chiar și cu cea din noaptea dinainte. Matriona venea cu oala ei de noapte, plină. Ne duceam la poartă, o deschideam și dădeam ocol gardului de pietre, turnând urina pe lângă el astfel încât să nu lăsăm vreun loc neudat. Matriona spunea ceva, mai degrabă bolborosea, iar când termina, noi toți, inclusiv copiii, trebuia să ne rugăm să nu vină spiritele rele de la nimeni și, bineînțeles, de la Stoiana. Să fie totul bine.

Aruncând cu pipi pe lângă gard, Matriona spunea că spiritele rele nu au cum să intre în curte și de acolo în casă. Această parte a ritualului dura mai mult. Nouă ne plăcea. Copiilor li se părea o expediție secretă, plină de mister. Matriona ne-a spus că odată, fiind foarte obosită, a uitat să țină acest ritual. Avea și atunci găște în curte, care dimineața se duceau pe câmpul din apropiere, iar seara veneau în curte, căci poarta era lăsată deschisă, și se culcau într-un loc al lor.

Când s-a sculat dimineața, a văzut, pe când deschidea poarta ca ele să plece, că găștele parcă se mișcau aiurea. Când le-a privit mai atent, a observat că li se întorseseră labelle invers și, deși se îndepărtau, lăsau urme ca și cum veneau. Oricum, mersul lor era tare greoi. Mergeau cu fața spre câmp, dar cu picioarele spre curte. Ne-a spus că asta era isprava Stoianei, care îi făcuse farmece, chemase spiritele rele s-o ajute să-i facă rău Matrionei și spiritele

intraseră în curte și se duseseră la păsări. Toți cei care locuiau în Vama Veche aveau găște, iar cei ale căror curți dădeau spre câmp aveau chiar foarte multe. Ritualul Matrionei o ferea de intențiile malefice ale Stoianei.

Pusi s-a amuzat foarte tare când Matriona a descris cum mergeau găștele și a propus ca acest blestem să fie folosit de cei care fugeau pe mare în Turcia. Lăsând urme ca și când ar fi venit, ei nu puteau fi reperați de grăniceri. Se vorbea atunci mult despre faptul că unii încercau să fugă în Turcia noaptea, cu mici ambarcațiuni. Pusi mai spunea că un copil sau copiii unei rude a lui Amin aveau picioarele la fel, că ar putea fi o boală.

Localnicii se obișnuiseră cu grănicerii. Erau tineri și cam speriați, mai ales când patrulau noaptea. Ziua îi vedeai mergând pe cărarea șerpuită, pe faleză.

Odată ne-am plimbat pe faleză și ne-a prins înserarea. Când se lăsa seara, faleza, câmpul și plaja erau pustii. Ne-am încrucișat cu un tânăr grănicer, care ne-a aruncat o privire aspră și ne-a întrebat ce căutăm la ora aceea pe faleză. Era instruit să fie bănuitor și certăreț. Pusi l-a privit ironic, cu o figură totuși neutră, și i-a spus că vrem să fugim în Germania. Grănicerul nu se aștepta la un asemenea răspuns, a fost de-a dreptul șocat. Amuțise de surpriză. Pusi, atunci, l-a întrebat: „Unde naiba să fugim două femei cu patru copii?”.

I-a povestit Matrionei, la întoarcere, cum ne-a interpellat grănicerul. Ea ne-a spus că bieții soldați tineri erau moldoveni; moldovenii nu știau să înoate. Pe dobrogeni, spunea ea, nu-i lăsau să facă armata pe lângă locul lor de casă. Ca și cum ar fi putut fugi! Paza era foarte strictă, pentru că Vama Veche este la un kilometru de granița cu Bulgaria, iar țărmul mării continuă la bulgari.

Ni s-a mai întâmplat o dată să avem de-a face cu grănicerii. Ne duseserăm să ne plimbăm chiar pe șosea, spre vamă, unde era punctul de frontieră. Drumul era pustiu, nimeni, nici chiar ziua, nu se plimba pe șoseaua spre vamă. Cu noi era și Ion Bițan. Nu vroiam să ajungem la vamă, ne plimbam aiurea, fără o țintă. În dreapta drumului erau câmpuri nemărginite de floarea-soarelui, iar în stânga era câmpul sălbătic și se vedea marea. Am intrat toți în lanul de floarea-soarelui și am furat, rupând cu greu partea cu semințe coapte, umplându-ne buzunarele. Nici n-am ieșit bine din

lan, fericiți de aventură, că ne-a oprit un soldat cu pușca pe umăr. Ne-a ordonat să-l urmăm la punctul de armată al graniței. L-am urmat gândindu-ne că nu trebuia să furăm semințe. că de la semințe ni se trage totul.

Eu eram speriată rău. Bițan era sobru și se gândea că trebuie să fie așa pentru că era singurul bărbat dintre noi. Se vedea că nu-i convenea situația în care ne aflam. Pusi nu se omora cu firea. Ca de obicei, indiferența ei cronică o ajuta să nu dramatizeze situația. Nici unul dintre noi, cei mari, nu avea nici acte, nici bani. Copiii habar n-aveau ce era cu noi și ce se întâmpla.

La postul de poliție erau mai mulți militari. Cu greu, mărturisind că am furat, că nu ne-am ascuns în lan, împingând în față și copiii, care vroiau semințe, ca pretext, după un interogatoriu nu prea scurt, ne-au dat drumul. Le-am povestit cu amănuntul unde locuiam, la cine, cum îi chema pe localnici, când am venit, când plecam. Pe ei îi interesa de ce am intrat în lan. Să ne ascundem? Cred că s-au convins că doar semințele erau de vină pentru că nu aveam nimic cu noi. Aveam patru copii, doi chiar mici, și nimic de mâncare.

Acasă, Matriona ne-a spus că unii trec granița noaptea și ziua se ascund în lanuri; floarea-soarelui fiind înaltă, ca și porumbul, era un loc bun de ascunziș. Se zvonea că lumea îi ascunde, nu-i dă pe mâna miliției și armatei, dar că au fost și amenințări, de frică probabil, care au dus la crime. N-am înțeles unde fugeau, dar sigur aveau ei niște planuri, fie că erau români, fie că erau bulgari.

Camera din față

Oamenii își povestesc tot felul de bazaconii, de întâmplări. O să amintesc de minunatele bazaconii ale Matrionei. Și eu, și Pusi eram cam nepăsătoare la confortul domestic. Traiul zilnic nu era supus unor așteptări nerealiste. Mersul la mare în vacanță ne-a făcut să ne înțelegem. O fi lene, o fi adaptare, ce-o fi?

Matriona era șireată. A văzut de la început că nu suntem pretențioase, nici arțăgoase. Ne-a citit repede și ne-a oferit mereu camere nu foarte confortabile, cu paturi obosite, în care când te culcai scârțâiau arcurile sau, dacă nu erau arcurile, erau saltele cu goluri și umflături. La ușă aveam perdele de tifon murdărite de muște. Tifonul înșirat pe o ață atârna, nu era deloc întins bine, lăsând goluri pe unde intrau țânțari și muște. Dar ce conta? Noi doar ne culcam acolo și noaptea se linișteau și muștele.

Casa Matrionei avea, chiar la intrarea în curte, un corp de camere cu pereți de zid, de cărămidă, care se continuau cu camere mai pricăjite, în stil vagon. Fiecare cameră avea intrarea ei, direct din curte. Multă vreme eu am stat fie în ultima cameră a acestei prelungiri, fie vizavi, într-un fel de cabană mică, lipită de bucătărie. Când am stat în acea prelungire de camere eram vecină cu Pusi, apoi stăteam, cum am spus, vizavi.

Cum intrai în curte, casa avea o primă cameră grozavă. Era mare, avea geamuri care dădeau spre niște smochini cam sălbatici și pomi care făceau umbră. Se intra în ea pe niște scări de ciment, dând într-o mică terasă acoperită, cu o ușă care se deschidea în cameră. Într-o vară, camera fiind liberă, Pusi a stat puțin timp în ea. Era, cum s-ar zice, chiriașul cel mai bine plasat. Era camera în care am găsit-o lipăind Nutella. Terasa acoperită avea o latură care dădea spre mare și alta care dădea spre curte. Marea se vedea minunat de acolo. Era singurul loc din care vedeai marea. Era o

priveliște minunată. Vedeai depărtările câmpului nesfârșit cu linii irizate de soare sau de blândețea luminii în amurg, colinele mici, semănate cu ierburi arse și ciulini bătoși, cu florile lor de un albastru violaceu.

Toate celelalte camere dădeau în curte. Când Pusi a stat în acea cameră, ne așezam seara pe terasă. Cred că, fiindcă era acoperită, avea un aer intim, iar această intimitate combinată cu cele două deschideri îi dădea un farmec teribil. Stăteam acolo după-amiaza târziu, vorbeam, mai aruncam o privire spre copiii care se jucau, spre cei mici mai mult, ca să nu o ia razna, să iasă din curte. Asta se întâmpla, cum spun, spre seară, când ne întorceam de la plajă și era încă lumină și după ce mâncam, pentru că la plajă nu aveam ce să mâncăm.

Pe terasă, mâncam semințe fără oprire și priveam câmpul și marea. Eram contemplative. Când în jurul tău este atâta frumusețe, ce rost are să vorbești? Pare că vrei să intri într-un decor, ca un obiect inclus, să umpli un gol al peisajului lumii, al vieții. La un moment dat am hotărât să scuipăm cojile de semințe direct pe jos, ca să nu ne mai obosim să ducem farfuria cu coji la gunoi. Matriona, venind la noi întâmplător, ne-a găsit cu cojile ajungându-ne aproape de glezne. Hotărâserăm să le măturăm. Era atât de simplu!

Rareori se întâmpla să plouă. Cerul se făcea fumegos, pregătindu-se de ploaia de noapte. Norii erau verzi, de parcă ar fi fost vopsiți, înghițind până la urmă toată lumina. Asta după ce terminam ritualul de seară. Odată, un pictor, să zic amic al lui Pusi, dar e prea mult, cred, a venit în vizită tocmai pe o zi ploioasă. Stăteam cu toții pe terasă. El venise cu fiul lui, cam de vârsta lui Grigore și a fiului meu. Nu ploua, dar era vremea a ploaie și plouase dimineată. Ne-am luat cu vorba și am lăsat copiii mici, băieții, să se joace, să alerge prin curte. La un moment dat, a venit un bărbat cu o falcă-n cer și una în pământ, să ne spună că mașina lui parcată cam în dreptul casei noastre nu mai mergea și că-i văzuse pe copii pe lângă ea. Așa au început interogările și am aflat că cei trei băiețași, cu degetuțele lor fine, delicate, desfăcuseră la roțile mașinii niște șuruburi de ventile sau cam așa ceva. A urmat o investigație amănunțită a câmpului din jurul mașinii și cred că am găsit șuruburile. Adult fiind acum, Grigore, într-o conversație

telefonică, mi-a adus aminte de acea întâmplare, mai importantă în cronologia năzbâtiilor lui de copil mic decât pentru mine, dar rămasă în mintea mea ca o amintire din care am ieșit șifonată de vecini, căci noi, eu și Pusi, rămâneam acolo, iar pictorul pleca cu fiul lui nemânjit prea tare de conflicte neașteptate.

Nu aveam lumină electrică, așa că, atunci când vremea era frumoasă, puteam sta târziu, luna lumina bine, ca un felinar uriaș, iar dacă vremea era închisă stăteam la lumânare. Copiii se culcau devreme, adormeau repede și nici noi nu ne culcam prea târziu. Ne simțeam bine pe terasă. Eu făceam drumuri prin curte ca să văd dacă fiul meu doarme. Pentru Pusi era simplu, din terasă intra direct în camera de dormit.

Ne-ar fi plăcut să stăm mereu în camera din față. Să privim marea, atât de schimbătoare, și lumina soarelui împlânzită după-masă. Uneori, când briza era mai puternică, ghemotoace mari de scaieți se rostogoleau năuce pe câmpul cu buruieni și ciulini din fața curții. Această vegetație uscată de căldură, din care răsăreau răzleț mici plante aproape gălbejite, se împutina treptat, lăsând loc nisipului, care devenea învingător spre malul mării. Doar nisipul fără nimic viu câștiga lupta cu viața. Câmpul, privit de pe terasă, era ca o acuarelă monocromă, dar, dacă priveam cu atenție, când ne plimbam spre faleză vedeam mici, foarte mici floricele galbene printre vâjnoșii ciulini cu ghimpi și flori violacee, atât de mătăsoase. Nu erau petale, ci niște fire fine. Ciulinii păreau stăpânii câmpului, de ocolit indiferent dacă erai încălțat sau desculț.

Pusi n-a stat prea mult în camera din față, pentru că acea cameră era dată cuiva și Matriona a mutat-o într-una din camerele adăugate. Deși regretam terasa, era un avantaj, camerele noastre erau mai apropiate. După ce s-a mutat, am văzut că în camera din față se instalaseră niște snobi. Numai cât îi vedeai dimineața cum își frecau nescafeul te apuca antipatia. Suficienți în bunăstarea lor și importanți, preocupați să simtă admirația celor pe care-i întâlneau în curte sau stând pe terasă, te făceau să vezi că doreau să se simtă superiori, că între ei și restul celor din curte era o distanță socială apreciabilă. Distanță dată nu atât de bani, cât de lucrurile străine pe care le etalau.

Când am venit la Matriona, în vara ce a urmat, ne-a spus că cei

care stătuseră în camera din față plecaseră în America. Probabil că legal, dar pentru Matriona era simplu. Ei fugiseră în America. Nu știu cum se întâmpla, dar, an de an, cei care stăteau în camera din față nu mai apăreau în vara următoare. Fugiseră în America, ne spunea Matriona. Pusi se amuza și spunea să facem ceva ca să rezervăm camera din față și așa să ajungem și noi în America. Nu o rezervam, știam că vom găsi camere la Matriona și că oricum nu ne lăsa să dormim pe drum. Era destinul, ne spunea Matriona. Nici eu, nici Pusi nu am ajuns în America. Avea ceva misterios camera din față? O forță a destinului?

Multe veri, într-una din camerele adăugate care dădeau în curte a stat un cuplu cu un copil. O fetiță cuminte, care niciodată nu a încercat să se apropie de copiii noștri. Bineînțeles că i-am studiat. Fără să o întrebăm ceva pe Matriona. Le urmăream mișcările prin curte, drumurile la bucătărie, intrările în camera lor. Se mișcau ca și când nu exista nimeni în preajmă. Erau ciudați. El era un bărbat banal, dar frumușel. Avea ceva de sas. Era blond, cu alură de sportiv, tăcut. Nu privea niciodată în jur. Avea ceva de robot. Ea era urâtică rău. Comună, o șatenă care trecea neobservată, nu-ți atrăgea deloc atenția. Parcă chiar nu vroia să atragă atenția. Când se mișca, când mergea de la bucătărie la cameră sau invers, se vedea că e șchioapă. Nu foarte rău, dar șchiopăta. Mersul ei, aplecat în față, privirea țintită înainte, evitând orice contact vizual cu cei din curte, determinarea mersului, de parcă avea ceva presant de făcut, felul în care traversa curtea ocolind fântâna, mereu la fel, ne-au făcut să o botezăm Devotata.

Soțul ei pleca dimineața, foarte devreme, poate că nu în fiecare dimineață, cu un rucsac în spate, la Mangalia. Pleca cu autobuzul, care mergea ca vai de el. Matriona ne-a spus că pleca la cumpărături, ca ea să le gătească ce vroiau ei. De obicei lua carne de pui sau de găină, unt, brânză. Aveau o pasiune pentru clătite, spunea Matriona.

Apărea încărcat, cărând rucsacul greu, și când Matriona le gătea ea stătea toată ziua în bucătărie. Gătitul pentru ei îi lua o droaie de timp. Noroc că noi nu eram pretențioși și nici ceilalți care stăteau la ea nu păreau a fi. Matriona ne spunea că le făcea cincizeci de clătite. E drept, nu mari, dar totuși cam multe. Matriona se lăuda că face atâtea clătite numai dintr-un ou. Fetița

cuplului ciudat avea vreo șapte ani, nu ieșea din cameră decât dimineața foarte devreme, cu părinții ei.

Nu i-am văzut niciodată când plecau sau veneau de la plajă și nici pe plajă. Doar după-amiaza, mai târziu, când începea defilarea Devotatei cu farfurii și cratițe de la bucătărie spre cameră. Nu aveam de ce să-i reproșăm Matrionei că nouă nu ne făcea multă mâncare, pentru că noi nu aveam materie primă, nu mergeam să facem cumpărături decât foarte rar. Ea ne încropea mereu ceva, mai ales cartofi prăjiți, macaroane cu brânză, ceva carne de la găinile ei, clătite, nu atât de multe.

Discuția mea cu Pusi despre Devotata și familia ei se învârtea în jurul uimirii noastre privind comportamentul lor. Ce-i făcea, ne întrebam noi, pe acești oameni să pară că țin cu dinții de viață, de mâncare? Aveau o încrâncenare a supraviețuirii care ne uimea. Ne gândeam că poate pe el trebuia să-l numim Devotatul. Dar nu era așa. Ea era cea care dirija corabia lor. Totuși, ceva instinctual îi lega.

Mai târziu, când fiul meu mai crescuse, pe când ne întorceam dintr-o vizită de la o amică, o femeie care nu fusese frumoasă nici măcar când fusese foarte tânără, dar care era foarte devotată copiilor ei, mi-a spus ceva care m-a dus cu gândul la Devotata. Ceea ce mi-a spus el nu ne trecuse nouă, mie și lui Pusi, prin cap. Fiul meu mi-a spus că femeile urâte sunt probabil cele mai bune mame pentru că maternitatea este simțită neconștient ca ceva nesperat, că în adâncul sufletului lor ele sunt recunoscătoare sorții că un bărbat s-a uitat la ele și le-a făcut mame. Cu alte cuvinte, un bărbat s-a culcat cu o urâtă. Nu este un noroc? Pentru că nu e vorba numai despre maternitate, ci și despre feminitate. Femeile intră în maternitate prin feminitate. Urâtele au intrat în patul bărbaților, dar mai corect este să spun că bărbații au intrat în patul urâtelor. Putem vedea maternitatea ca pe ceva secundar, dar pentru urâte este ceva primar.

În camera din față, cum am spus, era o ladă mare în care Matriona ținea haine și diferite lucruri, țesături, cearșafuri. Într-o după-masă, pe când Pusi stătea acolo, ne-a spus că vrea să ne arate ceva. Eram, firește, curioase. Așa am aflat marele necaz al Matrionei.

Din ladă, ea a scos o pereche de pantaloni bărbățești, dintr-un

postav, care păreau nepurtați. Ne-a spus că erau pantalonii de mire ai lui Vasile, bărbatul ei. A desfăcut pantalonii, care erau împăturiți, și ne-a arătat furniturile lor, dintr-o pânză albă care susținea talia. Lângă brăcinari, cum spunea ea, adică acolo unde se închid pantalonii și începe deschiderea pentru șliț, pe pânza albă erau cinci pete foarte mici, de mărimea unei gămălii de ac, de culoare întunecată, maronie. Matriona ne-a spus că fuseseră demult pete de sânge, pe care, bănuia ea, le făcuse croitorul, pentru ca Vasile să nu aibă copii. Erau farmece. Dar cine îi ceruse croitorului pantalonii ca să facă farmece? Nu se putea ști, pentru că acel croitor murise. Matriona susținea cu tărie că această vrajă dușmănoasă fusese făcută ca să nu aibă copii. Asta era marele ei of. Se gândise că poate croitorul fusese momit de un dușman sau poate chiar croitorul îi ura.

Și ea, și Vasile trăiau această nefericire. Încercase în multe feluri să facă copii. Ani de zile s-a necăjit. Cineva, odată, îi spusese să se așeze pe un cazan cu aburi și să stea pe el ca aburii să intre în corp și astfel s-o ajute să se prindă copilul. Orice făcuse n-o ajutase.

Acum, fiind în vârstă, nu se mai gândea decât cui să-i lase toată averea ei. Avea o soră la Mangalia, de care era legată și care avea copii. Vasile înhăma iapa lor, pe care o botezaseră Georgeta, și pleca săptămânal la Mangalia, la sora Matrionei, ca să-i ducă pâine uscată și resturi de mâncare pentru porc și păsări. Matriona nu avea porc.

Știam când pleacă Vasile pentru că-l auzeam strigând din fundul curții, unde erau acareturile casei: „Hai, Georgeto, la plimbare!”. Grigore și fiul meu alergau la Vasile și el îi lua lângă dânsul, pe banca pe care stătea, și-i plimba până la poartă sau puțin după ce ieșea din curte.

Mulți ani la rând, când Matriona era mai tânără, a mers cu Vasile la o mănăstire. Plecau cu căruța și duceau cu ei vin și țuică, păsări, ouă, porumb și alte bunuri. Totul până la un moment dat, când un călugăr sau preot, cineva de la mănăstire, poate chiar duhovnicul lor, i-a propus Matrionei să-i facă sex oral.

Asta ne-a povestit Matriona într-o seară, stând cu noi la masa de lângă gardul cu corcoduși din curte. Matriona avea chef de vorbă și venise la noi, aducând niște țuică făcută de ea. Era o țuică foarte bună, pe care o lăuda și n-o vindea nimănui. Nici vin nu vindea.

Zicea că așa-și petrece iarna, într-o cămăruță, cu foc în sobă, cu găinile ei, bând cu Vasile vinul și țuica făcute de ei. Când ne-a povestit, ușor amețită de țuică, despre bisericosul stricat, cum îl numea ea, era veselă, puțin rușinată de mărturisirea ei, dar cu un aer complice. Eram trei femei, nici un bărbat cu noi, și sunt sigură că dacă ar fi fost vreun bărbat nu ne-ar fi spus nimic.

După ce ne-a povestit întâmplarea de la mănăstire, a scos limba și ne-a întrebat pe un ton tare scârbit și nedumerit: „Cum să-mi ceară mie să-l ling acolo?“. Era convinsă că bisericosul stricat era chiar diavolul, deghizat și ascuns printre oamenii bisericii. De atunci, Matriona a hotărât să nu mai calce la mănăstire, să nu le mai ducă nimic și drumurile ei milostivoase au încetat.

Se vedea că Matriona fusese o femeie frumoasă. Trupeșă, dar plină de farmec. Spunea că este găgăuză, venită de foarte tânără din Basarabia. Avea o mutră, spuneam noi, de lipoveancă. Mereu cu o basma înflorată pe cap, cu cercei de aur atârnați la urechi, cu pielea albă aurită de soare, niște ochi foarte albaștri și un singur dinte în față. Rămăsese singura din Vama Veche care nu avea lumină electrică. Noi am încercat s-o convingem să-și facă viața mai ușoară, să-și ia o mașină de spălat rufe, cearșafuri, căci avea șapte camere. N-a vrut în ruptul capului. De atâta spălat, între degetele de la mâini avea răni și totdeauna când ajungeam la mare, la ea, îi aduceam cremă Jecolan ca să-i treacă rănilile. Jecolanul ajunsese asociat cu mersul la mare.

Nepăsarea, o lume a plăcerilor nevinovate

Totdeauna m-am gândit că a petrece timpul cu cineva, mai ales în vacanță, este o probă de necontestat a unor potriviri cărora nu cred că le dăm prea mare importanță. Dar aceste potriviri sunt esențiale într-o relație, fie ea de amor sau de prietenie. Și, de fapt, în orice relație asemănările favorizează un grad de simpatie. Potrivirile se nasc spontan, uneori sunt simțite fără a face comparații în mod conștient. Oare țin de structura noastră? De acel eu solid pe care-l considerăm chiar persoana, ființa care suntem? Potrivirile nu se vorbesc, există, se simt, dar nepotrivirile sunt adesea arătate cu degetul, sunt reproșuri, iritări, nemulțumiri, ce devin frustrări, nefericiri, uneori despărțiri. Alteori ele sunt acceptate cu resemnare.

Cu Pusi la mare, în multele vacanțe petrecute împreună, s-au ivit potriviri nevorbite. Coboram la Mangalia din tren, cu bagaje, firește, și luam autobuzul care mergea la Vama Veche, trecând prin 2 Mai. Ajungeam obosiți, dar fericiți, pentru că începea pentru noi o viață nouă.

Matriona scăpa ușor de noi la venire, dându-ne cele mai pricăjite camere, știind că nu vom face nazuri. Mi-aduc aminte că abia îndrăzneam să-i cerem să schimbe cearșafurile, dacă ea n-o făcea. Odată, a venit la mine și mi-a spus că nu poate schimba cearșafurile pentru că sosiseră niște chiriași noi și le dădea lor cearșafurile curate. Mă gîndeam că ar fi trebuit să țină seama de faptul că noi îi eram fideli, veneam vară de vară la ea, pe când nou-veniții erau niște străini. Dar chiar asta era motivul pentru care ea proceda așa: știa că nu vom face nazuri. Până la urmă, trebuia s-o înțelegem pentru că pierdea clienți și camerele rămâneau goale. Matriona avea un ochi sigur. Știa și că suntem cam nepăsătoare, nu

puneam condiții, nu făceam fițe de orășeni, eram îngăduitoare.

De la început, țin minte, plecam la plajă nu ca și cum am fi măsurat timpul, ci ca să facem ceva și, bineînțeles, să ducem copiii la soare și la baie. Dacă se întâmpla, rar, să plouă, nu ne văicăream că am pierdut o zi de plajă. Oricum era frumos.

În prima vacanță la Matriona, am plecat la plajă cu două genți mari, cu jucării, cărți de citit, cearșafuri de plajă, cearșafuri albe, mai vechi – nu se purtau prosoapele de plajă, ca astăzi, imprimate cu femei goale, palmieri, pești, scoici. Eram toți îmbrăcați și încălțați.

Nu știu prin ce acord tacit lucrurile s-au schimbat. Nu mergeam la o oră fixă, de genul hai repede că pierdem orele de plajă, ci când se făcea timpul să plecăm, și pentru că era cald, de ce să plecăm îmbrăcați? Pusi își puneau un fel de rochie largă ca o husă, eu, fiind slabă, mă înfășuram în cearșaful pe care stăteam la plajă, prins peste piept, copiii mici erau goi, fetițele în chiloți de plajă. În două zile am renunțat și la încălțări, căpătând o mare pricepere să nu călcăm pe ciulini, scaieți sau pe bălăriile cu ghimpi, să le ocolim, iar jucăriile nu le mai luam cu noi deoarece copiii se jucau cu nisip și cu scoici. Eram, ca să spun așa, ultra-minimaliști. E drept și că plaja era aproape goală mereu și oamenii care veneau căutau locuri retrase. Când am văzut-o pe Pusi trăgându-și rochia-husă pe ea, mi-am amintit de prietenul meu sârb și de rochia soției lui. Totul e legat de ce punem pe noi, de acoperire, de rochii. Și i-am povestit despre prietenul meu Sârbul.

S-a întâmplat înainte să-l am pe fiul meu, deci eram liberă ca o pasăre și vara am renunțat la Costinești, găsind o gazdă la Schitu, un fel de prelungire a Costineștiului, dar și o mică oază, ca un sătuc. La gazda mea erau mai mulți sezonieri, ca mine, iar ea, gazda, ne făcea micul dejun, oarecum același. La o masă de lemn, cum sunt la țară, sub corcodușii sfrijiți din pricina arșiței, veneam pe rând să mâncăm. Ea făcea mereu ouă ochiuri și puneau ceva pe lângă ele. Eu m-am așezat la masă. Lângă mine era un tânăr care venise cu soția lui. Gazda îi spunea Sârbul pentru că avea nume sârbesc. În acea zi, când am vrut să mâncăm, din corcoduș o pasăre s-a găinățat în farfuria mea, chiar peste oul meu prăjit. M-am uitat în jur nedumerită, gândindu-mă să mă duc la gazdă și să o rog să-mi facă altul.

Vecinul meu, Sârbul, s-a sculat de la masă, mi-a dat farfuria lui și a luat-o pe a mea, ducându-se la gazdă ca să ceară alt ou prăjit. Când s-a întors, a spus că gazda s-a enervat și a zis ceva cam așa: „A dracului pasăre, ce i-a venit să se spârcuie în farfurie?“. Nu știam cuvântul ăsta, „spârcuie“.

După acest episod, ne-am împrietenit și mergeam împreună la plajă, iar seara stăteam la palavre. Și el, și soția lui erau cântăreți de operetă, destul de cunoscuți. În București, când ne-am întors, am continuat să ne vedem, mai ales cu el și cu alți prieteni, care-l simpatizau mult. După un timp, ne-a spus că soția lui l-a părăsit pentru un alt bărbat, că este tare nefericit, că i-a lăsat lui în grijă fetița lor. Fetița avea șase ani și stătea la bunicii ei, părinții lui, undeva lângă Arad.

Tatăl lui era preot, adoptase o orfană care-l crescuse pe Sârb și acum o creștea pe fetiță. Tatăl lui, preotul, a venit la București, a încercat să-l ajute moral și, la plecare, m-a rugat să nu-l lăsăm singur, să-l ajutăm să treacă peste necaz. I-am promis că-l vom căuta și vom avea grijă de el. I-am telefonat și nu a răspuns vreo două zile; atunci am hotărât să mergem la el acasă.

Stătea într-un bloc de zece etaje. Am sunat și n-a răspuns. Am bătut în ușă, am așteptat. Nimic. Nici un semn de viață. Am sunat apoi din nou, mult, și, când ne gândeam să plecăm, a deschis ușa. Dormea. L-am privit uimiți. Era îmbrăcat cu o rochie cu bretele, de vară, largă, cu volane, cu un imprimeu foarte colorat, floral. Mi-am zis că, obsedat de despărțire, nedorind s-o accepte, se îmbrăcase cu rochia soției lui, cu fermoarul deschis ca să-l încapă în talie, cu gândul la ea. Nu mă gândeam la altceva. Dar el s-a bucurat să ne vadă; observând că îl priveam lung, și-a dat seama cum era îmbrăcat și a spus, pur și simplu, că nu mai avea haine curate și că a dat iama în garderobă și a luat rochiile soției să le poarte. Atunci ne-am zis că nu este chiar așa de nefericit, că vede viața și cu umor, pe care-l avea din belșug, și ne-am liniștit. Când i-am povestit lui Pusi această întâmplare, în timp ce ne pregăteam să punem ceva pe noi ca să mergem la plajă, s-a amuzat foarte tare și mi-a spus că viața are multe planuri și că multe gânduri, trăiri și gesturi se petrec în paralel.

S-a întâmplat odată să nu putem pleca acasă, la Matriona. Adică să plecăm de la plajă. Era spre după-amiază. Un zgomot infernal și

nori de praf ca de furtună s-au stârnit ca din senin. Când ne-am ridicat de pe cearșafuri să vedem ce se întâmplă, am văzut o droaie de oameni călare și pe cineva care suna dintr-un fel de goarnă, cred că le dădea instrucțiuni călăreților. Ne-am îmbrăcat la repezeală cu ce aveam și am încercat să găsim o cale pentru a străbate câmpul spre casă, dar nu aveam cum. Tot câmpul între drumul din fața curții Matrionei și plajă era plin de călăreți. Un bărbat, probabil și el implicat în scena care se desfășura pe câmpul cu călăreți, ne-a făcut semn cu mâna să nu ne depărtăm de malul mării. Am stat să-l așteptăm. L-am întrebat ce se petrece, spunându-i că vrem să plecăm acasă, că avem copii cu noi. Ne-a spus că se filmează, că filmează Sergiu Nicolaescu o scenă de luptă.

Nu departe de locul în care noi făceam plajă era un mic țarc pentru nudiști, de fapt pentru nudiste, și foarte rar venea câte o femeie acolo. Tipul ne-a spus că e periculos și să ne băgăm în țarc. Așa că am stat în țarcul acela vreo trei ore, morți de foame, ca să se termine filmarea. I-am înjurat în gând pe Sergiu Nicolaescu și pe acel tip care ni se adresa ca și cum tot câmpul și toată plaja ar fi fost ale lor. E drept că nu acesta este motivul pentru care nu mi-a plăcut niciodată Sergiu Nicolaescu...

La plajă, Pusi se așeza ca o morsa la soare. Făcea baie când se încălzea, altfel zăcea, ca și mine, și din când în când aruncam un ochi către copii. Mai ales către cei mici, băieții, despre care se cam știe că au idei năstrușnice și chiar dorința de aventură. Cu fetele e mai ușor, mai ales dacă au trecut de mica copilărie.

Nayla, fata cea mare a lui Pusi, bătea spre pubertate. Dacă te uitai atent la ea, vedeai că linia de la bărbie până la gât era de o prospețime de nedescris. Era o frumusețe, nu un produs al părinților ei, al unei singure generații. Venea dintr-o istorie a grației naturale. Gâtul lung, puțin oblic, delicat și rotund nu era ceva comun, ceva ce puteai vedea la fetele albe de vârsta ei. Forma capului era altfel, ca și felul în care se așeza capul pe gât. Și, mai mult, exista o armonie perfectă a capului cu gâtul, dar și a părului cu capul ei, părul tuns scurt, nu foarte creț. Arăta ca un fes negru pus pe un cap de manechin.

La un moment dat, în vara în care ea era copilă către fată, am întâlnit pe plajă un pictor foarte talentat, cu tablouri și expoziții, care nu era oficial pictor. Era fiul lui C.I. Parhon și, deși avea certe

înclinații artistice, se spunea că nu a reușit să-și convingă tatăl să-l lase să devină pictor. S-a exersat mult în pictură și a făcut tablouri foarte apreciate. Îi plăcea să picteze marea și petrecea mult timp la mare sau călătorind. Tablourile lui cu marea, cu valurile dantelate și tivite cu albul spumos, cu cerurile diferite, fie de senin, fie de furtuni, erau minunate.

Când a văzut-o pe Nayla, a căzut pradă imaginației lui artistice, vecină cu extazul. Privind-o, a spus ceva ce nouă nici nu ne trecea prin cap, nu vedeam. Nayla avea încă o burtă de fetiță, sânii de-abia i se vesteau. Pe burtă, puțin sub buric, avea două riduri de piele, de la un șold la altul. Ca o salbă.

Iată ce e un pictor și ce vede el. Imediat a observat asta și a spus cam așa: „Uite, astea sunt două salbe, sunt ca două șiraguri, un lanț subțire de tot care înnobilează trupul, trunchiul ei, în așteptarea sânilor, când burta se va retrage. Vor dispărea pentru că frumusețea se va muta mai sus și sub talia subțire se vor forma șoldurile, delicat rotunjite“.

Pusi a râs, flatată de lauda adusă frumuseții fiicei ei, spunând că Nayla este între timpuri. Nayla avea ceva de efeb, picioare lungi, zvelte, de gazelă, te așteptai să o vezi cu un arc și săgeți, era adevărat ce spunea pictorul. Brățările sau șiragurile burții erau semnul nebăieției ei. El ar fi vrut s-o picteze, dar nu s-a întâmplat.

Pe plajă, valuta forte era Grigore, căruia, deși îl cheamă și Nur, noi îi ziceam Grigore. Jurai că e un îngerăș, o sculptură, cum sunt atâtea agățate pe clădiri. Un îngerăș colorat. Avea părul creț, era dolofan, cu niște ochi rotunzi ca două drageuri. Când, întâmplător, pe plajă apăreau femei tinere, care lucrau în sat la cantina clujenilor universitari, venite să facă o baie, erau mereu cu ochii la Grigore și, cu o ușoară timiditate, o rugau pe Pusi să li-l dea să se fotografieze cu el. El se ducea voios să se tragă în poză. Uneori, femeile aveau la ele ceva dulciuri și-l recompensau pe Grigore, care se întorcea victorios la Pusi și-i arăta ce primise. Odată am auzit chiotele lui pe malul mării. Ne-am uitat și l-am văzut ținând frenetic pe mal în timp ce se uita la mare. Ne-am uitat și noi și, uimite, i-am înțeles entuziasmul. Pe micile valuri plutea dânduind ispititor și grațios o portocală. Oare de unde venea, cum ajunsese la malul mării purtată de valuri? De pe vreun vapor care căra portocale? Sau o scăpase un marinar în apă? Totul părea ca dintr-o

poveste. Orice îți puteai imagina că poate veni pe valuri, dar nu o portocală. Când portocala a ajuns aproape de țărm, Grigore s-a repezit s-o ia și i-a adus-o triumfător, ca pe o ofrandă, lui Pusi. Era mândru de captura lui. Încă o dată, Grigore se bucura de noroc.

Și în piața din Mangalia sau la magazine Grigore făcea furori. Era pupat, mângâiat și răsfățat. Primea fructe de la vânzători, un măr frumos, o pară, ciorchini mari de struguri, ba chiar și bani. Fiul meu, blonduț, cam spelb în comparație cu Grigore, trecea neobservat, nu primea nimic, dar nu cred că suferea. Nu cred că la vârste mici invidia răscolește emoțiile unui copil. Sau, poate, nu la toți. Și chiar dacă ar exista o umbră de invidie, nu cred că ea durează mult.

Cei doi se înțelegeau foarte bine, diferența de vârstă dintre ei fiind de doar un an și un pic. Se bucurau și când se întâmpla să ieșim undeva, la 2 Mai sau la Neptun. Pusi era extrem de indiferentă la problema banilor, era sigură că oricând se găsea o soluție să iasă din impas. Eu însă eram foarte chibzuită.

Într-o zi, la Neptun, am intrat într-un magazin și Pusi a dorit cu orice preț să cumpere un șampon din coajă de mesteacăn care era destul de scump.

Stătea prost cu banii, eram amândouă datoare la Matriona și eu am încercat s-o conving să renunțe, dar nu s-a putut. L-a cumpărat și, fericită, s-a așezat alături de mine pe balustrada unor scări. Copiii mici se fugăreau pe scări când a apărut un străin, poate neamț, care bea Coca-Cola sau Pepsi. Cei doi s-au apropiat de el și-l priveau plini de poftă. Era și foarte cald afară. Stăteau foarte aproape de el, în fața lui, uitându-se în sus ca niște căței care-și privesc stăpânul care mănâncă ceva. Neamțul era însetat, dar, la un moment dat, s-a simțit prost, a înțeles că ei voiau să bea, a lăsat sticla din care nu băuse mult pe marginea balustradei și a plecat. Grigore s-a repezit să ia sticla și să bea. Fiul meu l-a rugat să-i dea și lui sticla. Și i-a lăsat-o după câteva înghițituri și lui.

Mie mi se părea o situație jenantă, erau ca doi cerșetori. Pusi se amuza copios și, cu un aer batjocoritor, mi-a spus că-i va spune tatălui fiului meu cum bea fiul lui din resturile străinilor sau va spune la autoritatea tutelară cum cerșește copilul meu și voi pierde custodia lui. Sigur făcea bancuri, dar, dincolo de toate, situația era atât de tristă. Nu exista Coca-Cola sau Pepsi decât pentru străini. Eu

vedeam partea mizeră a întâmplării, ca spectacol al vieții, ea vedea partea amuzantă. Scena cu ei stând în picioare, ca două statui, aproape sub nasul străinului, cu ochii ațintiți în sus cu atâta jind, o am și acum în minte. Doi mici milogi.

Altă dată, în piață la Mangalia, unde magazinele erau atât de sărăcicioase și unde doar la piață, la oameni, găseai fructe și legume, dar nu unt și carne, am început o discuție cu Pusi. Ea era nepăsătoare, nu era înspăimântată, ca mine, că o iau razna copiii, că fug și se rătăcesc. Eu însă eram mereu atentă și aveam o vorbă, care suna a ordin și pe care i-o repetam fiului meu: „La picior!“ – adică să nu plece de lângă piciorul meu, să stea lipit de mine, el ajungându-mi puțin deasupra genunchiului. Erau mulți oameni și mulți turiști. Pusi se amuza și spunea că un copil nu fuge. „Ai să vezi“, mi-a spus ea, „că nu stă la piciorul tău dacă-i place ceva. Pleacă. Cu o felie de parizer, eu ți-l iau de la picior“. Și s-a dus într-un magazin din piață și a cumpărat parizer. L-a strigat apoi pe fiul meu de la oarecare distanță, nu prea mare, și a scos o felie rotundă și mare de parizer pe care i-a arătat-o, fluturând-o în aer. Într-o clipă băiatul era lângă Pusi, privind pofticios la felia de parizer din mâna ei. I-am dat dreptate.

Seara trebuia să spălăm copiii mici, plini de praf de peste zi. Eu mai puteam chiuli, dar Pusi îmi spunea că Grigore are pe el pete bej de praf – fiind colorat, praful i se vedea pe piele. Îl spăla într-un lighean, iar eu, ca să-l amuz, îi netezeam etichetele picioarelor, spunându-i că întind unt pe ele, apoi le lipeam laolaltă și, zicându-i că am făcut un sandwich, mă prefăceam că-l mănânc, mușcându-i ușor degetele mici. Lui Grigore îi plăcea foarte mult jocul ăsta, dar am văzut privirea fiului meu, curioasă, mirată, geloasă, cu unde de reproș. Prea mare atenție dată altui copil, germenii de rivalitate care se putea naște, mi-am zis.

A rămas multă vreme celebră remarca Terreii, fetița mai mică decât Nayla, dar mai mare decât Grigore, care, când am rugat-o să-i dea papucii ei de plajă lui Grigore, proaspăt spălat pe picioare, ca să nu se murdărească umblând pe jos, a replicat: „Nu-i dau pentru că mi-i micșorează!“. Gândeam invers. Poți spune că cineva îți mărește, îți mărește pantofii, dar nu că ți-i micșorează. Pusi era leneșă. N-o interesau aceste discuții administrative.

Interesantă este relația dintre lene și nepăsare. Uneori cred că

nepăsarea ține de motivație, de interes. Dar sigur ține și de lenevie. Interesul poate pieri la cel mai mic efort. Totuși, uneori, foarte rar – și nu când stăteam la Matriona –, Pusi gătea midii, cumpărate de la copiii clujenilor care le luau din mare. Le gătea cu orez și ceva mirodenii. Ieșea ceva foarte bun. La ele, beam vin Murfatlar, alb, sec, cu corăbioară pe etichetă, care se găsea ușor de cumpărat.

Cred că lenea poate fi și starea de a nu face nimic. Pur și simplu, de a sta. Și cred că această stare poate mări contemplația și adesea tot ce ține de senzorialitate, de simțuri. La mare, pe plajă, foșnetul valurilor care se rostogoleau, vânzolind nepăsătoare nisipul mai puțin fin, murmurul mării parcă disprețuiau nisipul plin de pietricele, de fragmente de scoici și melci. Era ca și cum marea mesteca, în neliniștea ei ce părea nepăsare, ceva și se lepăda de ceva. Dar, de fapt, acele mici pietricele și fragmente de scoici și melci păreau că niciodată nu vor însemna ceva. Ele rămâneau pe mal, mișcate și rearanjate. Doar unele ajungeau undeva mai aproape de valurile mării. Neastâmpărul mării este, cred, secretul ei, el e cel care ne fascinează.

Mă întreb uneori ce vorbeam când stăteam aproape toată ziua pe plajă. Poate nu vorbeam chiar mai nimic, poate că doar câteodată, ca dintr-o stare de letargie, ne uitam după copii. Eu mă simțeam, știu sigur, învăluită într-o pace adâncă, dincolo de gândul la timp, acea pace pe care ți-o dă somnul lângă un copil mic. Cred că răsuflarea unui copil mic seamănă cu murmurul mării.

În acea împărăție a mării, a câmpului cu ciulini și a soarelui, bogăția senzorială are un parfum ascuns. Mirosul nu are nevoie de cuvinte. Nici nu sunt multe cuvinte pentru senzații, pentru miros și pentru infinitele nuanțe ale ierburilor lepădate de valuri pe mal. Marea, în loc s-o vezi, începi s-o privești. Și noi ne minunam de cât de nouă era ea numai pentru că un timp o uitaserăm.

Când Bițan m-a învățat să privesc trupurile, nu să le văd, știam să privesc marea. Plaja, statul pe plajă, are astfel bogăția sa. Tăceri și plictisuri plăcute, verzi și uscate îndrugate fără grabă și alandala. Toate parcă zămislite cum vrea soarele. Marea ne oferă o magnifică vocație pentru bucurii ușurate. Doar s-o privești.

Pusi nu era genul care se aventurează în proiecții întunecate cu privire la viață și nici nu arăta temeri. Avea acea stare de indiferență cronică, dublată des de umor. Simțea viața ca pe ceva

caraghios, deloc dramatic. Parcă viața, lumea se răsturnau în ea, și nu ea era o parte mică a lumii. Sau poate erau ambele stări.

Și totuși, am trăit frici împreună, când, ieșind din acea stare de nepăsare letargică în care stăteam ca șopârlele la soare, am constatat că nu-i mai vedem pe copiii mici, care, de regulă, se jucau în apropiere, în preajma noastră, pe o ridicătură de pământ despre care se spunea că fusese o cazemată.

Ne-am speriat tare rău, în apă nu erau, ne-am uitat pe plajă și pe faleză, am mers mai departe, pe câmp, spre satul învecinat, 2 Mai. Cu câteva zile înainte, o fetiță fusese găsită într-un canal de apă care traversa câmpul și faleza. Se zicea că acel canal avea niște grătare și fetița, probabil căzând, rămăsese prinsă într-un grătar. Nu ne vorbeam, dar această nenorocire ne venise amândurora în cap.

Am plecat pe câmp, depășind canalul, strigându-i, și, la o distanță destul de mare, i-am zărit. Am reușit să-i prindem, norocul a fost că mergeau pe câmp și nu se duseseră spre șosea. Așa am aflat că aveau secretele lor și că-și puseseră și nume printr-o înțelegere comună. Complicitatea lor făcea parte din lumea lor. Grigore se numea Pată Neagră, iar fiul meu, Pată Albă. Uitaseră de secrete și, când i-am întrebat unde plecau, au răspuns candid și fără vreo urmă de vinovăție: „Pată Albă și Pată Neagră plecau la gară să ia trenul“. Nu aveau încă cinci ani, cred. Nu știu dacă ar fi fugit goi. Ei își puseseră chiloți. Noi nu văzuserăm că și-au luat chiloții. Dar cine nu știe cu ce repeziciune se mișcă copiii mici?

Pusi, uneori, găsea că trebuie să fie mai aspră cu Grigore când el făcea șotii și atunci pleca să facă baie și se depărta mai mult de mal, strigându-i că pleacă în Turcia. Nu știu ce însemna în capul lui Grigore Turcia, dar el o vedea pe Pusi depărtându-se și începea să tipe disperat, rugând-o să se întoarcă. Tropăia pe mal ca și cum dansa step, speriat. Pusi se întorcea și Grigore era atât de fericit, încât stătea cuminte lângă ea, pe cearșaf, spăsit și mulțumit că-și recuperase mama.

În toată nepăsarea noastră, existau și întâmplări comice, pline de haz. Altele aveau și haz, și îngrijorări, nu erau câtuși de puțin o distracție ca la carte. Într-o zi, jucându-se pe cazemată, am simțit că parcă cei mici erau prea tăcuți. Stătusem liniștită pentru că știam că se joacă atât de preocupați, încât nu le treceau alte

gânduri prin cap și nu se plictiseau niciodată. Dar parcă nu se auzeau nici zgomote, nici râsete, nici vorbe. M-am sculat de pe cearșaf să văd ce fac. De pe mal, Grigore alerga spre noi, strigând că o meduză se pusese în apă pe puța fiului meu. Toată liniștea s-a transformat într-o nebunie. Toropeala noastră plăcută s-a spulberat când l-am văzut pe Grigore venind ca un sol să ne aducă o veste, ceva important care se întâmplase. În spatele lui Grigore alerga, țipând, și fiul meu, speriat, cu o meduză uriașă într-o mână.

Trebuia să ne uităm la mare când veniserăm la plajă. Am fi văzut că apa, până la mal, și chiar malul erau pline de meduze de toate mărimile. În apă se zbânțuiau grațios, mișcate de valurile mici. Erau rotunde, colorate în mijloc, majoritatea cu un violet pal, care dispărea spre marginile foarte subțiri, vălurite, aproape transparente.

M-am dus atunci acasă, gândindu-mă că, dacă se așază pe piele, meduzele dau iritații. Sunt toxice. I-am spus Matrionei, care m-a liniștit, luând ea lucrurile în grijă. A făcut un ceai de ierburi, i-a pus fiului meu comprese și în vreo două zile i-a trecut, mai ales că apa sărată a mării făcea și ea bine. Probabil că Matriona era obișnuită cu asemenea întâmplări. Ne-a spus că băieții mici fac tot felul de năzbâtii, chinuie animalele, își bagă paie în puță, fug la plajă și trebuie să ai grijă să nu se ducă la apa adâncă și câte și mai câte.

Și totuși, Matriona iubea copiii. Avea un fel complicat, dar cu mare efect, de a se purta cu ei când vroia să-i pedepsească. Era și amuzată reținut, dar și severă, uneori neîngăduitoare. Lăsa impresia că nu-i de glumit cu ea. Mi-am întrebat fiul, acum adult, dacă-și amintește cum i-a pedepsit Matriona pe el și pe Grigore când au intrat în grădină să fure struguri care, păcat de ei, nu erau încă copti. Și-a amintit doar că Matriona nu-i lăsa să intre în grădină și în vie.

Când m-am întors odată din sat cu Pusi și am intrat în curte, am văzut o scenă demnă de o pictură medievală. În mijlocul curții era o fântână din care se lua apă. Lângă fântână erau cei doi copii mici, în genunchi, spășiți și cu palmele împreunate ca și cum se rugau. În picioare, lângă ei, era Matriona, cu o foarfecă mare în mână, arătând ca o vrăjitoare, spunându-le că dacă îi mai prinde vreodată în vie sau în grădină le taie puța. N-au mai făcut-o, s-au

speriat foarte rău de amenințarea Matrionei. Noi am stat fără să le luăm apărarea, ceea ce întârea reacția Matrionei.

N-am știut și nici nu ne prea interesau vecinii Matrionei. Eram atât de liniștiți și de bine în lumea ei, devenită și a noastră. În dreapta era un vecin care avea curte și casă ca Matriona, dând spre plajă. În stânga era mica uliță unde se aflau o fântână a satului și casa Stoianei. Vecinul din dreapta, Bugiulescu, era un mare bețiv. Când plecam la plajă, îl vedeam în vie și știam de la Matriona, care știa de la nevasta lui, că scormonea la rădăcina vrejurilor după vinul ascuns de ea. Cred că niciodată nu era treaz. La un moment dat, pe plajă a apărut o mică gheretă unde se vindeau sucuri, apă minerală și bere. Nu prea avea clienți, pentru că plaja era aproape mereu goală. Doar clujenii universitari mai erau pe plajă, nu mulți. La Matriona stătea și cineva destul de important din mediul academic universitar, care împărtășea cu Bugiulescu apetitul pentru bere. El ne-a spus că, plimbându-se pe plajă, pe lângă gheretă, într-o după-masă, s-a întâlnit cu Bugiulescu și au avut o discuție amuzantă. L-a întrebat pe Bugiulescu, care spera să găsească bere la gheretă, ce mai face. Bugiulescu era trist pentru că ghereta era închisă. I-a răspuns că face bine, dar că nu se prea înțelege cu nevasta lui, că așa e în viață, că dacă n-o bați nu merge bine. Și, spunându-i aceste vorbe, i-a făcut cu ochiul, lăsând să se înțeleagă un sens ascuns al ideii de bătaie. Atunci, universitarul l-a întrebat dacă nu cumva nevasta lui e masochistă. Bugiulescu a stat puțin pe gânduri, apoi i-a spus: „Ei, aș! E româncă de-a noastră!“.

Ca și Matriona, Bugiulescu avea o curte mare, care dădea spre plajă. Dar, spre deosebire de Matriona, partea din față a curții, chiar dinspre mare, era un loc mizerabil, plin de noroi, unde ținea găștele și porcul. Plecând la plajă într-o zi, am văzut în curte, în acel loc murdar, o bătrână stând pe un scaun. În plin soare, spre amiază, am văzut-o tot acolo. A doua zi s-a întâmplat la fel. Femeia era slabă și negricioasă. Când, după-amiază, l-am văzut pe Bugiulescu mergând spre gheretă, l-am întrebat cine era femeia. Cu o voce plictisită, ne-a spus că este soacra lui și că o fură de la cumnatul lui, că a furat-o de mai multe ori, pentru că nu se înțeleg la moștenire. Cine are femeia are, spunea el, sorți să iasă moștenirea în favoarea lui. Noi ne-am întrebat cum suportă

nevasta lui să-și vadă mama pe taburetul pus în curte, printre găște, așteptând să se înțeleagă copiii pe moștenire. Dar Matriona spunea că furatul femeii durează de mai mult timp. Totuși, chiar dacă el se purta așa, chiar dacă era bețiv și își bătea nevasta, ei se iubeau, în felul lor, primitiv, dar adânc.

În vara anului 1977, când am ajuns la Matriona, am văzut-o pe nevasta lui Bugiulescu în curtea ei. Ne-a invitat să vorbim și nu am putut s-o refuzăm, mai ales că Matriona era în relații bune cu ea. Eram curioasă să știu cum a fost acolo la cutremur, acel cutremur mare din luna martie. Am întrebat-o despre el. Cu o figură ca în tragediile grecești antice, ne-a povestit cât de mari fuseseră valurile, ce furtună grozavă a fost pe mare. Apa adusă de valuri ajunsese până la treptele casei ei, inundând curtea. Până aici, ne arăta ea coborând treptele, adică atunci când ieșea din casă călca în apa mării. Dar ce ne-a înduioșat mult a fost faptul că, aproape în lacrimi, amintindu-și de acele momente, a spus cu atâta sinceritate că era singură acasă. Era și noapte, totul era întunecat, iar marea era atât de amenințătoare. Dușmănoasă, nemiloasă, pornită cu urgie. „Și cum să mor, cum să mor, eu aici și Bugiulescu la Mangalia?“, a întrebat ea, cutremurându-se de asemenea grozăvie.

Am plecat de la ea îngândurată. Ce este iubirea? Ce este ura? Ei se certau cumplit, se auzeau mereu urlate în curtea lor. Dar culmea e că nu ne deranjau deloc, păreau ceva firesc. Pusi zicea că lucrurile în viață sunt amestecate, că treci de la una la alta, dar mereu este adevărat și trăiești adevărat, așa e viața.

Nu ieșeam prea mult în sat. Timpul ni-l petreceam pe plajă. Odată, Pusi a plecat în sat și când s-a întors ne-a spus că s-a întâlnit cu Bugiulescu care venea de la Mangalia. L-a întrebat, firește, ce făcuse la Mangalia. El, cu o mutră serioasă, chiar gravă, dar resemnată, i-a spus că a fost la un avocat, pentru că îl pusese curva pe drumuri. Curva era nevasta lui, duioasa care ne povestise cât îl dorise lângă ea când a trecut prin spaima cutremurului. Pusi avea dreptate, simțea că-i unește ceva, greu de spus ce, ceva aproape misterios. Poate că viața petrecută împreună, zi de zi.

Şase într-o cameră

Nu vreau să pară că vacanţele au fost totul în prietenia mea cu Pusi. Dar vacanţele, când stai mereu împreună cu cineva, sunt cu totul altceva decât întâlnirile, cât de dese ar fi ele. Şi, oricum, voi ajunge şi la ele.

S-a întâmplat ca într-o vară Matriona să ne dea pentru câteva zile o singură cameră. Mare, e drept, dormeam toţi ca la priciuri la munte, la cabanele de altădată. Înşiraţi, unul lângă altul. Nu ne-am chinuit, pentru că paturile erau mari şi saltelele se uneau uşor, iar noi veneam în cameră doar ca să dormim. Mâncam afară, în curte, stăteam afară, uneori şi pe treptele camerei, stăteam pe plajă mult, până când pleca soarele, lăsând însă în urma lui căldura de peste zi adunată. Căldura şi lumina, acea lumină palidă când nu mai ştii dacă este ziuă sau început de după-amiază sau chiar începutul amurgului, erau atât de plăcute. La mare este alt timp, e timpul soarelui, după el se ordonează întreaga viaţă. Camera noastră avea, ca toate camerele închiriate, o perdea de tifon la uşă, ca să nu intre muştele.

Într-o singură vară, cred, a venit la mare şi Amin, soţul lui Pusi. Acum, când mă gândesc, nu ştiu de ce nu m-a mirat niciodată că el nu mergea cu noi la mare. Amin era un bărbat frumos. Un negru foarte frumos. Avea un corp splendid, de manechin, o figură cu trăsături armonioase şi un zâmbet, o combinaţie între şiretenie nativă şi naivitate. E posibil aşa ceva? Ei bine, este.

În Bucureşti, întâlnindu-mă odată pe stradă cu el, i-am spus că arată foarte bine şi că pare binedispus. S-a mirat mult. Mi-a spus pe un ton brusc întristat că arată rău, că ştie că arată rău, dar înţelege complezenţa mea. Şi eu m-am mirat, la rândul meu. Părea sincer. Când am ajuns la Pusi, căci la ea mă duceam, i-am spus de întâlnirea cu Amin, că părea cam nefericit şi că fusese uimit când îi

spusesem că arată bine. Pusi a râs, cu o figură care exprima o foarte vagă șiretenie și ceva mai multă răutate. Mi-a spus cu un aer care părea răzbunător că în fiecare dimineață, când el se scula și mergea la baie să se uite în oglindă, ea îi spunea că arată oribil. „Și“, zicea ea, „i-am băgat în cap că arată groaznic“. Să fi fost gelozie, să fi fost o strategie de a-l face să nu răspundă avansurilor femeilor, despre care Pusi vorbea uneori, lăsând să se înțeleagă că el o înșela? Să o fi înșelat el? Poate că da.

Niciodată nu m-am gândit cum stăteau lucrurile între ei și nici nu părea important. La mare, când a venit el, la câteva zile după noi, și-a luat o cameră la marginea satului, departe de noi. Într-o zi, Pusi mi-a spus să mergem să vedem unde stă. El nu era acolo și nu știu de ce cred că ea știa că va fi plecat. Poate pentru că era vreme de plajă și la acea oră nimeni nu stătea acasă în afară de gazdă. Părea furioasă, nu știu de ce, poate se certaseră. N-am întrebat-o de ce vroia să mergem la el, am crezut că este pur și simplu curioasă să vadă unde locuiește. Pe de altă parte, ieșeam atât de rar din lumea Matrionei, încât o plecare spre marginea satului îmi făcea plăcere. Când am ajuns, ea s-a dus la șifonierul din cameră, l-a deschis, a văzut cămășile lui Amin înșirate pe umerase, le-a scos, le-a mânjit cu ruj cu un aer satisfăcut și am plecat. Părea că o dorință de răzbunare îi întunecase mințile. În anumite împrejurări, foarte exacte, un gest, un comportament se dezvăluie, după care adoarme în locul lui, odată ce împrejurările se schimbă. N-a avut scăpări verbale și n-am întrebat-o nimic, dar gesturile ei erau cu siguranță explicate în mintea ei drept încercări perfect logice de a-și face dreptate. În fond, răzbunarea nu se naște din dorința de a-ți face singur dreptate? Așa m-am gândit văzând-o ce face. Mi-am zis că ceva se petrecuse între ei și vroia să se răzbune. Eroticale conjugale. Nu știu ce mici umilințe trăise, dar știu sigur că, deșteaptă cum era, a avut sentimentul propriei micimi și al propriului ridicol, s-a gândit la fapta ei deplorabilă și a vrut să salveze ceva, altfel nu ar fi avut nici un sens să părăsim acea scenă rapid și fără cuvinte.

Pusi nu era impulsivă, era în general nepăsătoare, fără scene de furie. Mă gândeam că nu semăna cu mama ei, Gina, despre care se spunea că era labilă și impulsivă. Chiar ea îmi spusese cândva că odată Gina și-a luat un mic pistol, grațios, elegant, cu sidef, cu care

s-a dus la biroul lui N.D. Cocea, probabil ca să-i facă o scenă de gelozie, să-l amenințe. Parcă a dat acolo de secretarul lui sau chiar pe acesta vroia să-l amenințe, dar n-are importanță. Oare de unde aflase Pusi aceste lucruri care par legendă? Sunt detalii. Important e că mama ei își pusese în poșetă un pistol cu care vroia să amenințe. Pe când nu părea ca furia să fie în firea lui Pusi, chiar dacă mi-a spus că fusese furioasă câteodată, rareori. Dar mai știi ce firimituri din personalitatea Ginei erau sădite în ea, aparent latent sau aproape mereu latent? Poate că totul ține de nuanțe temperamentale.

Poate că Amin își luase camera în sat pentru că nu avea unde să stea cu noi. Nu știu. În seara ce urmasse incursiunii noastre la gazda lui Amin, când să adormim, adică după ce adormiseră copiii și eu eram pe cale să adorm, am auzit mișcări în cameră, zgomote ușoare, şușoteli. Nu am dat importanță, vroiam să adorm. Ușa la cameră o lăsaserăm deschisă, era cald și nu ne era frică de hoți. Nici nu cred că aveam chei la uși. Ceva se mișca totuși. Dimineată am văzut și salteaua pe care Pusi o trăsesese pe jos – venise Amin. Se bucuraseră de întâlnire, pentru că se auzeau doar voci șoptite, nu certuri. Se împreunaseră fără a se gândi că cineva s-ar fi putut trezi. Chicote mici, gemete răzlețe și iar șoapte, foșnete se auzeau totuși.

În acea seară cu şușoteli, pe când încercam să adorm, am simțit ceva aterizând pe pieptul meu. O pisică. Matriona avea câteva pisici. Am luat-o de coadă și am aruncat-o jos, pe podea. După foarte puțin timp, pisica iar a aterizat pe pieptul meu. De câteva ori s-a repetat această mișcare cu pisica. Șoaptele continuau și la un moment dat, gândindu-mă că Pusi e cu Amin, jos pe saltea, am zis ceva de pisică, să nu mi-o mai arunce în pat, să facă ceva. Chicotele au continuat și Pusi mi-a spus pe un ton puțin secretos că n-are ce face. Că pisica vine peste ei. Nu țin minte ce s-a mai întâmplat, pisica n-a mai venit peste mine, am adormit și probabil că Amin a luat-o și a dat-o afară din cameră, a închis ușa și ei au făcut amor liniștiți. Eu nu contam. Erau doar ei.

A doua zi i-am spus de pisică, ea a râs și mi-a spus că pisica îi deranja, sărind peste ei, că de-aia o arunca, dar, fiind întuneric, nu știa unde nimerește.

A doua zi, pe plajă, amândoi erau radioși. Pusi făcea glume.

Amin făcea plajă la oarecare distanță de noi, era gol și noi la fel. Copiilor nu le păsa ce facem noi. Amin stătea pe nisip și Pusi îl tachina strigându-i să-și ia Triumph 5, referindu-se la celebra marcă de sutiene. Spunea că vrea să-l enerveze pentru că Amin avea țâțe, și chiar așa era.

Apoi, Amin a intrat în mare să facă baie și arunca spre noi ocheade șăgalnice, jucându-se cu valurile. Pusi mi-a spus să mă uit la el când valurile se sparg și să-i văd corpul și bărbăția. Într-adevăr, Amin dansa în valuri și cu o mână își ținea, râzând provocator și fericit spre noi, bărbăția la piept. Erotismul și bucuria lor, dar mai ales ale lui Pusi, mă copleșeau. Râdeau cu atâta libertate și plăcere de viață, cu simțurile mulțumite și detașare de cei din jur. O admiram, mă uimea.

Știa că nu iau niciodată în serios ce spune și poate nici n-o interesa ce zice lumea despre ea, în general. Când pe față îi apărea acel zâmbet curios, extrem de vag duios, înțelegător, concesiv, de parcă totul era o glumă, ceva neimportant, avea o dulceață a privirii șăgalnice, de copil răsfățat. Aveam o îngăduință teribilă față de felul ei de a fi, simțind că ea își ducea viața de capul ei, cum vroia ea, indiferent dacă era părăsită de cineva. De ce îngăduința mea nu era însoțită de nici un grăunte de sacrificiu față de părerile mele, de tot ce gândeam despre oameni și viață? De ce mi se părea că viața alături de ea era altfel decât cu alții? Nu pot răspunde, mă gândesc că avea o putere asupra mea, dată de felul în care ne deosebeam.

Diferența pe care o percepi când te compari cu altcineva, când te raportezi la altcineva se bazează pe criterii. Diferența pe care o percepeam eu nu avea criterii clare, era ceva adânc și poate că impresia lăsată la începutul relației noastre, acea improbabilitate, îmi dădea acest sentiment confuz că nu aveam nevoie de criterii. Câteodată cred că așa a gândit și cowboy-ul lui Chrysis. Și el a fost lovit de îngăduință, de o îngăduință irațională. Pe acest fond, ea lăsa să se simtă că nu contează ce zice lumea, nici cei apropiați, ca și cum ai asista la curgerea propriei vieți. Se certase rău, zicea ea, cu Amin când cu pisica. De ce, nu mai țin minte și faptul că nu țin minte spune ceva. Spune că lucrurile treceau pentru ea așa cum mănânci vată de zahăr, se topeau.

Se mai certase o dată rău, acasă, când Amin a venit foarte târziu

și ea a încuiat ușa și nu l-a lăsat să intre. Amin n-a făcut scandal. A plecat și s-a întors cu un milițian, spunându-i că locuiește acolo și că nu este lăsat să intre în casă. Milițianul a bătut în ușă și a spus că trebuie să-i deschidă ușa pentru că Amin este soțul ei și locuiește cu ea. Că acela este domiciliul conjugal al lui Amin. După mai multe bătăi în ușă, Pusi a deschis; avea un cuțit în mână și le-a spus că dacă n-o lasă în pace bagă cuțitul în ei. Milițianul și Amin s-au speriat și s-au răzgândit, nu au mai bătut în ușă. Milițianul, în spiritul solidarității masculine, i-ar fi spus lui Amin să se ducă undeva să doarmă, că nu merită să vii acasă și să dai de o asemenea femeie. El nu avea ce să facă. Trebuie să te descurci când ești însurat cu o femeie nebună.

A doua zi, când am trecut pe la ea, mi-a spus că a terminat-o cu Amin și că el trebuie să plece, să se mute, e treaba lui. Era într-o vreme în care nu mă familiarizasem cu labilitatea ei și cu ușurința de a trece de la o stare la alta, care nu erau stări extreme. Lucru care nici nu se întâmpla des. Eram îngrijorată. Ea nu avea bani, doar împrumutul lunar de la Uniunea Artiștilor Plastici. Avea trei copii de crescut. Cum avea să se descurce?

Peste o zi, m-am dus din nou s-o văd, să văd ce face. Mi-a deschis unul dintre copii. Și ce-mi văd ochii? Pusi și Amin râdeau fericiți în patul în care ea stătea întinsă peste zi, patul lor, acoperiți cu o pătură, mâncând bomboane de ciocolată, într-o armonie totală. Amin adusese și un castron mare plin cu cornulețe dăruite de o pacientă recunoscătoare. Se uitau la televizor. Păreau doi miri din filmele indiene. Am rămas cu gura căscată. De atunci, nu m-am mai îngrijorat când amenința că se desparte de Amin. Știam că ceva îi lega în jocul cu viața, că li se potrivea ceva ce eu nu vedeam. Ceva misterios, știut doar de ei. Și, cu timpul, m-am convins că era așa. Văzusem la Pusi, când stăteau în pat, un surâs în care exista o aprobare jucăuș-duioasă. Un surâs care se depune pe fondul plictiselilor și necazurilor zilnice, al monotoniei, al micilor și nenumăratelor gesturi cotidiene, dar care exercită un control subteran puternic asupra unei relații. Mult mai puternic decât vorbele. O plăcere voluptuoasă plutea în jurul lor, ca și când prezența cuiva nu conta deloc. Ba chiar era de nedorit. Nu existau decât ei doi.

Pacientele lui Amin îl plăceau și nu era singura dată când venea

cu cadouri modeste, de obicei prăjituri, probabil că ele știau că are trei copii, dar alteori venea cu obiecte neobișnuite. Odată, Pusi mi-a întins o pungă mare cu fermoare de toate mărimile și culorile și mi-a spus să-mi aleg fermoare dacă vreau. Amin le primise de la o pacientă care lucra la o fabrică de fermoare. Amândouă am fost de acord că probabil le furase de la fabrică, dar, în același timp, eram mișcate de soluția găsită ca să-și exprime recunoștința față de Amin pentru lucrarea pe care i-o făcuse. Buna mea prietenă, grecoica Eleni, care a locuit cu mine un an înainte de a se repatria în Grecia, când lucra la maternitatea Giulești, a primit de la un pacient o scândură de călcat rufe. Scândura era scurtă, pentru că se purtau fuste mini, și omului nu-i fusese greu s-o aducă cu el la spital. Altă dată, un pacient a fugărit-o pe culoarele spitalului și, când ea n-a mai putut să-l evite, el i-a băgat în buzunarul halatului trei lei și i-a spus: „De-o bere“. Sărăcia era mare în comunism și oamenii se descurcau cum puteau, mulți, cred, prin furtișaguri de la locul de muncă, dacă puteau. Într-o vreme se zvonea că la un spital s-a pus iod în alcool pentru că se fura alcoolul în perioada în care oamenii făceau vișinată acasă. Dar, când ești tânăr și preocupat de tine și de viața ta, cred că ceea ce se petrece în jurul tău nu contează prea mult.

Chiar și întâlnirea lui Pusi cu Amin părea o legendă, ceva din filme. Mi-a povestit-o hlizindu-se nemăsurat. Cum trăiam în comunism, în artele plastice erau promovate temele artistice cu caracter politic. Nu știu prin ce întâmplare, Amin, care era student la stomatologie și se cunoștea cu studenții de la arte plastice, spre sfârșitul studenției devenise model la sculptură. Poate că se cunoscuseră la căminul studentesc. El poza pentru o sculptură, care habar n-am dacă a fost făcută până la urmă. Amin, arătos cum era, cu corpul lui frumos de atlet, poza pentru o lucrare care trebuia să reprezinte descătușarea Africii, mișcarea de independență a țărilor africane. Postura care i se ceruse era ușor aplecată în față, cu mâinile la spate, ca și cum rupea niște lanțuri cu care-i fuseseră legate mâinile.

Artiștii plastici făceau o petrecere și nu aveau muzică. Cineva și-a adus aminte că Amin avea magnetofon. Așa că l-au chemat la petrecere, rugându-l să aducă și magnetofonul. El a venit. S-a dansat și s-a băut. Pusi nu era băutoare, dar poate că atunci băuse

ceva. Totuși, nu cred că băuse mult. N-o făcea niciodată. Oricum, se simțea bine și dansa. A dansat cu Amin. Probabil că și-au aruncat priviri conspirative, s-au plăcut, erau atrași unul de altul. Dansând, Amin s-a uitat adânc în ochii ei, i-a luat mâna și și-a pus-o pe șlițul pantalonilor. S-au înțeles din priviri, ceva i-a apropiat și au întins-o de la petrecere. Pusi lăsa să se înțeleagă că au fost prinși într-o atracție fizică, sexuală, reciprocă, consimțită. Gestul lui Amin poate fi privit ca fondator al unei relații. Și chiar a fost. A existat sigur o magie. Nu poate exista, cred, o dragoste reciprocă fără acel bizar farmec pe care-l are senzația de atracție care precedă cunoașterea. Acest farmec constă tocmai în faptul că, nefiind concretizat și având acel aer de clarobscur, de neclaritate, se pretează la gesturi mărețe, imprevizibile.

Din vorbele lui Pusi reieșea că în mediul artistic libertatea, erotismul, relațiile, comportamentul, atitudinea erotică erau diferite de cele ale altor categorii de oameni. I-am dat, cu timpul, dreptate. Îmi povestea despre orele de atelier în care observațiile referitoare la corpul modelelor se făceau fără pudori ipocrite, trupul era descris fără a evita părțile intime.

Studentii erau apropiați de profesori și petreceau împreună. La atelier, spunea ea, se aduceau vin și cârnați, salam, se mânca împreună, într-o atmosferă de vorbărie lejeră. Se spuneau lucruri pe șleau. Își amintea de un profesor, mi-a spus și numele lui, n-are sens să-l amintesc, care parcă era soțul unei actrițe foarte cunoscute și care era foarte tolerant cu aventurile acesteia. El se amuza cu studenții, discutând despre modele. Lăuda, spunea Pusi, o țigăncușă foarte frumoasă, dându-le tinerilor sfaturi legate de sexualitate, spunându-le ce ar face el cu ea, că ar duce-o acasă, dar ar spăla-o foarte bine pentru sexul oral, căruia îi acorda un mare prestigiu în lumea plăcerilor.

Amin era sudanez. Nu am întrebat-o niciodată pe Pusi despre el. Auzisem însă că tatăl lui fusese diplomat la ambasada sudaneză din Italia și că se iubise cu o italiancă din Florența. O fi fost adevărat? Habar n-am. Nu am întrebat-o nimic. Adevărat era că avea frați care studiaseră în străinătate, pe care i-am și întâlnit. Pusi, când vroia să-l șicaneze pe Amin, spunea că nu se poate înțelege cu cineva care acasă la el dădea cu furca iarbă la rinoceri. O joacă răutăcioasă, care nu-l afecta deloc pe Amin. El zâmbea la

vorbele ei.

Ea râdea de unele obiceiuri specifice culturii în care crescuse Amin. Spunea că odată, când se plimbau împreună și urcau un drum cam pieptiș, Amin, care mergea în față, s-a oprit brusc și s-a aruncat disperat la picioarele ei, cerându-i îndurare, iertare. Nu mai țin minte dacă ea știa ce se întâmplase, dacă chiar auzise zgomotul produs de Amin. Dar Amin se ruga să-l ierte. Ce se întâmplase? În timp ce urca, Amin a slobozit un vânt, venit urgent și necontrolat. I-a spus că acest lucru este foarte grav și că trebuie să-ți ceri iertare dacă ți se întâmplă. Pusi mi-a povestit că a râs cu lacrimi și i-a zis că la noi te poți jena de un pârț venit din senin, că este o situație în care oamenii reacționează, cum spunem noi, psihologii, prefăcându-se că nu au auzit, și în nici un caz în felul în care o făcuse Amin. Din câte a înțeles Pusi, acest lucru era interpretat în cultura sudaneză ca o desconsiderare a celui prezent la întâmplare, un fel de a te purta ca și cum ești singur, permițându-ți gesturi cu totul intime.

Probabil că existau între ei certuri legate de relațiile lui Amin cu femeile. Uneori, când telefonam la ea și răspundea Grigore, care era mic și vorbea rârâit, și-l întrebam dacă Amin este acasă, el răspundea candid că nu este, că este la curve. Cred că habar n-avea ce spune, dar auzise câte ceva. Odată, când Pusi a răspuns la telefon, o femeie de la capătul celălalt al firului l-a cerut pe Amin. La întrebările lui Pusi, ea a spus că-l iubește și că și el o iubește. Ca s-o supere pe Pusi, bănuind cine este, a adăugat că ea este tânără și frumoasă, nu ca Pusi. Răspunsul lui Pusi a fost sec și rapid. I-a spus că degeaba e tânără și frumoasă pentru că e născută într-o zodie de căcat și că n-are decât să mănânce firimiturile de la masa ei. Cu alte cuvinte, ea era nevasta lui Amin, dar îi putea ceda celei care se credea iubita lui firimiturile. Niciodată nu m-a interesat ce era în capul lui Pusi, cum gândea ea relația numită căsătorie. Nici nu părea că o interesează căsătoria, ci mai degrabă viața. Totuși, când amenința că se desparte de Amin și mă gândeam că rămâne singură, nu mă puteam abține să mă îngrijorez uneori.

Odată i-am spus că, atunci când sunt copii la mijloc, dacă părinții se despart, lucrurile trebuie să se regleze și economic. Cel care pleacă trebuie să plătească costurile creșterii lor într-o măsură egală cu cel la care rămân copiii. Eram în plină influență a

egalitarismului între sexe și chiar așa gândeam că este corect. Ea mi-a răs în nas și mi-a spus că m-au spălat pe creier comuniștii și activistele de partid, ilegalistele urâte și frigide, frustrate și complexate, care-și dădeau importanță, și mi-a enumerat câteva nume: Clara Zetkin, Rosa Luxemburg, Donca Simo. Nu mai țin minte cum arătau Clara Zetkin și Donca Simo, dar țin minte că Rosa Luxemburg era tare urâtă. Cred că Pusi vroia să sublinieze că acestor femei le lipsea feminitatea.

Asta s-a întâmplat când discuțiile noastre, atât de rare, pe teme oarecum politice și mai degrabă determinate de constatări cotidiene erau foarte aprinse. După ce mi-a spus că sunt spălată pe creier de comuniști, deși la acea vreme habar n-aveam ce este feminismul, printr-o întâmplare am găsit în biblioteca cuiva jurnalul lui N.D. Cocea și l-am citit. El era tatăl lui Pusi și acum mă gândesc că niciodată n-am văzut ceva legat de tatăl ei acasă la ea și nici nu vorbea despre el. În jurnal, înflăcărat de socialism, tatăl ei povestea cu duioșie și regret că-și privea fetița mică, adică pe Pusi, scriind cam așa: „Alga, Alga, tu vei ajunge, vei trăi în comunism“. Știam amândouă cum era comunismul, că doar îl trăiam. Nu-l luam pe tatăl ei drept reper, ba dimpotrivă, amândouă am răs de avântul lui revoluționar, care până la urmă l-a părăsit.

Nu demult, citind jurnalul lui Alice Voinescu, am găsit un mic pasaj despre marea ei tristețe când a murit N.D. Cocea. Ea scria – era în anul 1949, iar Pusi devenea orfană de tată – că a murit „dezamăgit“, avânturile și speranțele lui se spulberaseră și, deși nu-i fusese o persoană apropiată, simțea față de el o „camaraderie“ dată de ideile lor cu privire la societatea pe care și-o doreau, probabil de o similitudine a valorilor. Dar, mărturisind că poate îi apropiase „naivitatea de a fi crezut în cauze ideale“, Alice Voinescu vedea, totuși, și deosebiri mari între ei. El s-a „bucurat deplin de viața lui“, ea însă se lipsise de multe lucruri. Se întreba însă dacă el nu a avut și „remușcări“. Era convinsă că „el își ratase viața, dedicându-se unei cauze superbe, pângărite de oameni“.

Și eu, și Pusi aveam o oarecare depărtare ușor disprețuitoare de valorile și fițele ridicole, dezolante, ale așa-numitei burghezii. Ne amuzam când îmi povestea despre bunica ei, prințesa, măritată prima dată cu un mare bogătaş, dar care după ce a divorțat de acesta s-a recăsătorit cu un mare bancher evreu, Iosif Pincas, de

care voi aminti mai târziu.

Bunica ei era prințesa Diana Ghica, de care am amintit când am scris despre Pascin. Iosif Pincas, bogatul bancher, venea și scrijelea cu degetele la ușa soției lui, care-l întreba pe un ton tăios, poruncitor și iritat ce vrea. El îi răspundea că vrea s-o vadă. Atunci ea îl întreba ce i-a adus. Vorbeau în franceză. El spunea că i-a adus o pereche de cercei. Ea îi răspundea printr-o întrebare, cu o voce ca și cum ar fi strâmbat din nas: „Doar atât?“, adăugând că este ocupată. Atunci el scrijelea din nou și spunea că i-a adus și o brățară. Îmbunată, ea îi permitea să intre în camera ei. Pusi se amuza povestindu-mi cum se purta bunica ei cu bărbații. Erau și alte vremuri. Și eu mă amuzam, dar mă întrebam dacă ea era de partea bunicii. Femeile trebuiau răsfățate și „plătite“ de bărbați, ținute de ei, pentru că altfel nu-și mai puteau păstra locul pe piedestalul adorației? Putem crede, pe bună dreptate, că ele nu iubeau, ci se lăsau iubite. Parcă și astăzi unele femei gândesc la fel.

Cu mintea de acum, nu știu ce să cred. Cine și cum era bunica ei mi-era clar, dar ea, Pusi, de ce susținea că bărbatul trebuie să-și întrețină nevasta și copiii? Despre cei care-i erau rude de sânge mi-a vorbit rar și orice spunea devenea hazliu, de răs, erau întâmplări care nu aruncau o lumină urâtă asupra lor, dar în același timp le făcea o critică necruțătoare, ambalată minunat în umor. Părților mai puțin frumoase ale oamenilor ea le dădea semnificația unui divertisment. Așa e viața, părea să spună.

Ceea ce mă uimește acum este faptul că niciodată, dar niciodată, nu vorbeam despre bărbații noștri. Oare de ce? Oare pentru că în relația noastră, în felul în care ne petreceam timpul, în felul în care simțeam viața acest lucru nu era necesar? Oare pentru că, și aici mă refer la mine, relația cu ea, cu copilul meu și cu munca mea era suficientă pentru a-mi umple viața? Sau poate pentru că viața ni se pare uneori înșelător de simplă? Învățasem de la ea că nu prea există bine și rău și nici învingător și învins, că viața nu este liniară, contururile ei nu sunt clare. Că viața e alunecoasă, ca un lichid, curge, cam de capul ei, cu mistere de nepătruns și e inutil să încerci să le limpezești, mereu se schimbă ceva și peisajul interior se schimbă și el.

Despre relația ei cu bărbatul ales, cu Amin, nu prea știu mare lucru. Aproape nimic. Cum am spus, nu mă interesa deloc și parcă

nici nu-și găsea loc în relația noastră. Desigur că în primii ani ai relației lor existaseră anumite întâmplări care au așezat temelia a ceea ce urma să se întâmple. Așa e viața. Dar cred că, noi, oamenii, nu prea băgăm în seamă aceste întâmplări care așază temelia. În viața reală, momentele importante vin parcă pe furiș, nebănuite, și noi le facem față grăbiți, speriați, dar dornici de liniște. Mai târziu le acordăm importanță și le transformăm în repere nebăgate în seamă din cauza nesăbuiței de zi cu zi. Și apoi, cine își mai dorește să dezlege încâlceala trecutului dacă deja este trecut? Fără îndoială că fisurile care apar într-o relație ar fi putut fi percepute chiar și atunci când vitalitatea cotidianului părea liniștitoare, dar ea este estompată chiar de trecerea nemiloasă a timpului.

Sunt sigură că, la început, toate poveștile de dragoste se consumă ardent în prezent, chiar dacă cei îndrăgostiți își povestesc trecutul. Prezentul este însă suprema instanță a emoției. Dar, cum viața curge, vine un moment, o întâmplare, ceva care declanșează, aducând ca un tumult în atenție trecutul și mai mult sau mai puțin subtil viitorul. Atunci se iau decizii, uneori regretabile, alteori învăluite în dorința nesătulă de a te sprijini pe ceva ce crezi că a fost spre binele tău. Am spus mai înainte că Amin era un bărbat foarte frumos. Când am scris, m-am gândit că există un farmec masculin așa cum există un farmec feminin. Poate ar fi trebuit să amintesc că scriind despre Amin mi-am amintit de vorbele unui personaj principal din celebra carte a lui Yasushi Inoue, *Pușca de vânătoare*. Acest personaj feminin face următoarea mărturisire: „Ca să mă intereseze un bărbat, trebuie să aibă înainte de toate două calități: o ceafă splendidă, fragedă ca o felie de lămâie proaspăt tăiată, și un contur clar, ca de antilopă, al șoldurilor robuste. Nu cunosc nici un bărbat care să îndeplinească aceste condiții“. Cred că Pusi l-a cunoscut sau a crezut că-l cunoaște.

Neamțul alungat de Vasile

Într-o vară, când stăteam la Matriona, am plecat să mâncăm la cârciuma din 2 Mai. Era spre seară, dar încă lumină. Sperând că ne vom întoarce devreme, nu prea ne grăbeam. Aveam timp să așteptăm autobuzul vechi și hârșit de drumuri. Cârciuma zumzăia de oameni veseli, bronzăți, bine îmbrăcați, femei gătite, dichisite, îmbrăcate sumar și maritim și bărbați care căpătaseră un aer sportiv. Pusi și cu mine, când veneam de la București la mare, ne consideram niște melci limax, din aceia care stau în băile cu igrasie. Asta pentru că pielea noastră nu arăta ca aceea văzută de soare.

Am mâncat bine și am plecat să luăm autobuzul, care oprea chiar în fața cârciumii. Autobuzul întârzia îngrijorător, se lăsase seara, se aprinseseră luminile pe șosea. Pusi a propus să facem autostopul. Aveam un oarecare avantaj, eram cu copiii, dar ei erau patru. Cine lua două femei cu patru copii? Ne trebuia o mașină doar cu șofer care să meargă la Vama Veche sau spre Bulgaria. Pusi nu vroia să facă semn cu mâna mașinilor, mă lăsa pe mine, știind că mie mi-e frică noaptea și că voi face orice ca să plecăm mai repede.

Frica și disconfortul meu erau mai mari decât jena de a face cu mâna, așa că am început să fac semne mașinilor care mergeau spre Vamă. La un moment dat a oprit o mașină și pe geam a scos capul un bărbat brunet, tânăr. Era neamț. A scos o hartă, noi i-am arătat Vama Veche pe ea și el ne-a spus că merge la Varna, într-o nemțească rârâită. Ne-a făcut semn să ne urcăm. Pusi cea voluptuoasă s-a așezat lângă el și l-a luat pe Grigore pe genunchi, eu rămânând cu ceilalți trei copii în spate. Când am ajuns în Vamă și a oprit la șosea, am vrut să coborâm, dar el a spus că e târziu să mai meargă până la Varna și că ar rămâne noaptea în Vamă. L-am

înțeles și Pusi i-a spus că gazda noastră îi va găsi o cameră să-l culce. Matriona și Vasile s-au bucurat să-l primească, aveau o cameră liberă și, chiar dacă neamțul o lua doar pentru o noapte, câștigau ceva bani. Era început de sezon și aveau camere neocupate încă. L-au tratat cu pâine, slănină și ceapă. Neamțul a mâncat cu plăcere și a vrut să vadă plaja. Ne-am simțit obligate să ne ducem să-i arătăm plaja și marea, care nu erau departe.

Era lună și o vreme foarte liniștită. Luna lăsa o dâră galben-aurie pe mare, era un contrast minunat între acel auriu și cenușiul albastrui al mării nezbuciumate, se auzea doar murmurul valurilor mici, tivite puțin cu alb ca o dantelă, când se spărgeau aproape de mal.

Ne-am culcat devreme, ca de obicei. Nefiind lumină electrică, nu aveai ce face. Nu puteai citi, dar nici nu ne omoram cu firea să citim. După ce am culcat copiii, am stat cu Pusi pe băncuță, văzând umbra neamțului în cameră, pe care o luminase cu o lanternă. Nici nu ațipisem bine când am auzit un zgomot ușor la ușă, venit de afară, și parcă cineva încerca să apese clanța. Dormeam într-o căbănuță de lemn, lipită de bucătărie, singura cameră vizavi de corpul de camere ale casei. Fiind separată, ușa avea un zăvor pe care-l trăgeai dinăuntru. Pusi stătea departe de mine, vizavi, ca să ajung la ea trebuia să traversez curtea, care era mărișoară. Când am auzit acel zgomot, m-am gândit brusc că este un animal. Dar se repeta, cu intermitențe insistente, iar asta m-a dus cu gândul la oameni. Un hoț? Nu, nu putea fi, nu credeam, așa că m-am dus la singurul gemuleț din cameră, care era la ușă. Afară luna lumina puternic, puteai distinge câte ceva.

M-am uitat speriată pe gemulețul mic și l-am văzut pe neamț, gol pușcă, cu niște încălțări, probabil sabotii de lemn pe care-i știam, ca un satir, alergând la ușa lui Pusi. Am stat chitic. Mă uitam țintă, cu o așteptare năucă de spaima că se va întoarce la ușa mea. Mă apucaseră fricile. Așa a și făcut. Se vedea atât de bine afară, cred că era lună plină. Au mai fost câteva scrijelituri și încercări de a apăsa clanța și câteva drumuri la Pusi. Hotărâsem că dacă nu se oprește aveam să țip cât de tare puteam, pentru că în liniștea aceea s-ar fi auzit. Aveam urechile ciulite, auzeam greierii și murmurul mării.

A doua zi dimineată, Pusi mi-a spus că și la ea neamțul a bătut

la ușă, că a încercat clanța, dar ea, neavând geam, nu vedea că el alerga între cele două camere, când la mine, când la ea. M-am gândit la avantajul ei. Trei copii, dintre care fetele măricele, fac gălăgie mare și ar fi speriat pe oricine. Fiindcă îi fusese teamă să iasă din cameră, făcuse pipi într-un borcan gol de nescafe.

Nu ne mai era frică. L-am văzut pe neamț, îmbrăcat, spălându-se la lavaboul din curte. Ne-am dus la bucătărie și i-am spus Matrionei despre spaimile de peste noapte, iar ea s-a dus să-i povestească lui Vasile. Vasile a profitat de faptul că neamțul era ocupat să se spele la lavabou, a intrat în camera lui, i-a strâns lucrurile, i le-a pus la ușă și i-a făcut semn cu mâna, ca să înțeleagă că trebuie să plece. Neamțul n-a zis nimic, îi plătise camera la venire. L-a văzut arțăgos.

Vasile, un bărbat în vârstă, cam pipernicit, puțin crăcănat, micuț de înălțime, se ridicase pe vârfuri ca un cocoș înfuriat. Era caraghios, nemaipomenit de caraghios în demonstrația lui de bărbăție, exersându-și rolul de mascul. Era stăpânul casei și întreaga lui virilitate se consuma apărând două femei tinere, hărțuite de un neamț erectat de mare și de cine știe ce gânduri vinovate. Și când mă gândesc, la acea vreme habar n-aveam de conceptul de hărțuire sexuală!

Ne-a plăcut mult felul tacit și în perfect acord cu Matriona în care Vasile s-a hotărât să-l înfrunte pe neamț. Mă uitam la ei admirativ. Chipurile lor, veșnic aceleași, aveau măreția locului în care trăiau, care era al lor... Îl simțeau al lor. Semănau cu corcodușii și roșcovele din livada care se învecina cu via. Nu credeam că păcătuiseră în fața vieții. Ei nu trăiau deznădejdea în nici un fel, ci pur și simplu trăiau știind că viața e mare și uneori necruțătoare.

Întâmplarea cu neamțul a tulburat într-un fel liniștea vieții noastre, ne-a lăsat un gust amar, dar și impresia că am trăit o aventură. Pentru o vreme ne-a tăiat cheful să mai ieșim din lumea noastră de la Matriona.

Dar am ieșit după o vreme să mâncăm din nou la cârciuma din 2 Mai. Dacă am fi fost deștepte, descurcărețe, cred că am fi reușit să mâncăm la cantina clujenilor universitari, ne-am fi folosit de copii și cred că nici Matriona nu s-ar fi supărat. Și așa avea destule pe cap. La cârciumă, aproape aceiași oameni se întâlneau să mănânce

și să piardă timpul. Doar erau în vacanță. Era plăcut să prinzi o masă în curte, spre plajă, de unde se auzea marea și se vedea cerul. Ne-am așezat la o masă liberă, înăuntru, nu departe de o altă masă la care stăteau un bărbat tânăr, arătând a lipovean, și Nina Cassian. Erau foarte absorbiți unul de altul, cu capetele aplecate puțin în față și beau votcă. Părea că au o conversație tainică. Chelnerul, văzând că ne uităm la acea masă, ne-a șoptit că erau Vania, un pescar din sat, și Nina Cassian, pe care o recunoștea toată lumea.

La un moment dat, de masa lor s-a apropiat o femeie tânără, blondă, se vedea că e localnică, cu un băiețel mic de mână. Se mișca greoi, avea burta la gură și rochia ridicată în față din cauza burții. Avea un aer smerit și părea temătoare. I-a spus ceva lui Vania, probabil i-a făcut niște reproșuri. Vania se prefăcea că n-o vede, părea cam amețit, și când a văzut că femeia nu pleacă, s-a sculat de la masă cu o privire amenințătoare, i-a spus ceva și a vrut să o lovească cu piciorul. Femeia s-a ferit și a plecat speriată. Vania s-a așezat înapoi la masă. În timpul acestei scene, Nina Cassian privea indiferentă la cei din jurul ei. Au continuat să vorbească, bându-și votca de parcă erau singuri pe lume. În sat se vorbea de aventura Ninei Cassian cu pescarul Vania, un bărbat blond, bine făcut. Cu câteva zile înainte de această scenă, plimbându-ne pe faleză la Vama Veche, am văzut un cort mic, din care ieșeau niște picioare. În Vamă nu prea erau corturi și, oricum, nu pe faleză. Cineva din spatele nostru a spus că erau picioarele lui Vania și ale Ninei. Poate că făcea bancuri. Zvonuri existau mereu, marea e prielnică imaginației.

Vara, satele de la mare dezvăluiau începuturi și sfârșituri. Când se termina animația, când ultimii veniți în vacanță plecau, satele erau aproape pustii. Le-am văzut pentru că noi mai rămâneam și în septembrie. Rămâneau localnicii, marea și cerul. Sigur, și votca.

Se spunea că, atunci când satul se pustia, Vania devenea trist, abătut și se punea mai vârtos pe băut. Cred că-l lovea nostalgia trecutului imediat, aproape încă viu, așteptând să vină vara, să prindă viața satul, să treacă lânzezeala toamnei târzii, a iernii și a primăverii timpurii. Ca în locurile în care nu se întâmplă nimic. Dar astea-s doar aparențe. Viața continua în alt fel. Viața devenea pentru o lungă vreme dosnică.

Vorbe la mare

La un moment dat, în viața noastră la Matriona a apărut Ion Bițan. Venise cu soția lui, Vicki, și cu fiica lui, Irina. Nu stăteau la noi, dar ne întâlneau pe plajă, pe faleză și o dată la niște artiști plastici care locuiau în sat. Nu-l cunoșteam pe Ion Bițan. Pusi l-a prezentat râzând, bucuroasă să-l vadă, spunând că are un gust estetic desăvârșit și o manualitate remarcabilă dincolo de artă. Avea dreptate, mi-am spus mai târziu, când i-am văzut casa. Părinții lui erau din Limanu, o comună dobrogeană aproape de 2 Mai. Acolo se născuse el.

Țin minte că eram pe plajă și el, văzându-l pe Pusi, i-a făcut semn cu mâna. Făcea plajă gol, ca și noi. Venind spre noi, se înfășurase într-un cearșaf mare, roșu, un roșu aprins, ușor flaușat, având textură de prosop. Și noi ne cumpăraserăm acest tip de țesătură, importată din China, sătui fiind de albul comunist. Ne-am acoperit și noi cu ceva.

Se apropia, drapat, cu falduri, în cearșaful roșu, cu un umăr dezgolit, lipsindu-i doar laurii de pe cap ca să semene cu Dante Alighieri. Deși avea trăsături ușor ascuțite, cu pomeți și ochi care trimiteau la originile lui de tătar, din profil acestea se stingeau. Arăta spectaculos plimbându-se pe malul mării singur. Își luase ca lectură de plajă Borges, pe care-l citea cu nesaț, era obsedat de el. Era împătimit de scrierile lui și se și vede că întâlnirea lui cu Borges a lăsat urme în ultimele sale creații. Cărțile, patima cărților...

Ne-a invitat la el, la Limanu. A fost o zi minunată. Casa părinților lui era tipic dobrogeană. Cu o prispă cu stâlpi din lemn, care dădea spre curte, nu spre strada îngustă din fața casei, pe jos cu pământ bine bătut, casa era vopsită cu acel gri dobrogean, rezistent la degradare. Pe prispă erau înșirate în diferite vase, în

cratițe vechi, mușcate roșii și roz, cu frunze foarte verzi, deși stăteau la soare, îngrijite bine de mama lui.

Casa se vedea că este gospodărită cu grijă. Nu era așezată la drumul mare, ci era mai ascunsă și mai departe de zgomot. Curtea era înverzită de pomi, ca în toate satele dobrogene, corcoduși, pruni, chirciți de soare, dar bine înfipți în sol, încapătănați să facă umbră, cu frunze mai mici decât în alte părți, în toate nuanțele de verde. Pomii erau așa de bine puși, încât când mergeai prin curte găseai locuri unde nu simțeai arșița soarelui. Bucătăria era mare, puțin băgată în pământ, plină de obiecte, de cratițe, lemnăraie folositoare la gătit, iar pe un perete, pus la vedere, se afla un calendar ortodox. În toată casa erau pânzeturi cu cusături făcute de mână. La soare, pe prispa plină de mușcate, puteai să-ți dai duhul de plăcere. Era și multă liniște. Casa respira ceva atât de odihnitor, de primitor.

Probabil că părinții lui știau că aduce musafiri, fiindcă mama lui gătise o minunăție de supă de găină cu tăieței de casă, cu multă verdeață și morcov, friptură, ardei copți și plăcinte de casă cu brânză de vaci. Probabil că și în alte dăți era la fel, dar noi eram cam mulți. Tatăl lui Bițan era o versiune reușită a lui Vasile al nostru. Vioi, neastâmpărat, mereu pus să facă ceva și foarte mulțumit de toată gospodăria lui. La plecare s-a dus într-o magazie deschisă, ca a Matrionei, și cu un mic fierăstrău a început să taie o rondea mare, alb-gălbui. Sub masa pe care stătea rondea se adunase un fel de rumeguș. Mă uitam ce face, când lângă masă a apărut un câine care a început să mănânce cu poftă rumegușul. I-am spus, în prostia mea, că nu mai văzusem niciodată un câine care să mănânce săpun. S-a uitat la mine cu un aer îngăduitor și mi-a zis că el tăia brânză, cașcaval, nu săpun. M-am simțit aiurea și i-am spus că eu văzusem cum se taie la țară săpunul, nu și cașcavalul. Așa crezusem eu, că tăia săpun să-i dea fiului lui.

Tatăl lui Bițan iubea mult lumea. Poate și pentru că locuia oarecum mai departe de oameni, casa lui fiind ascunsă. Curțile mari fac ca oamenii să se vadă mai greu. Venea la 2 Mai în sezonul turistic și vindea corcodușe galbene sau roșii, având ca măsură o cană de tablă. Avea un loc la o tejghea. Vorbea cu oamenii din piața mică, cu vecinii de tejghea, se vedea că se simte bine. Lui Bițan părea că nu-i place asta, când venea cu mașina la tatăl lui, la piață.

Nu cred că se simțea bine când își vedea tatăl vânzând corcodușe. Dar cred că, orice ar fi vândut tatăl lui, el tot ar fi avut un aer stingher, de jenă, gândindu-se probabil că lumea crede că tatăl lui o face pentru bani, că n-are bani. Mai ales că el era cunoscut, iar în piață unii știau că este tatăl lui. Tatăl lui nu vindea pentru bani, găsise acest pretext ca să vină în 2 Mai, să vadă lume, să vorbească, să se întâlnească cu oameni. Ideea cu corcodușele era amuzantă.

Ion Bițan era un om minunat. Era în afara oricărui gest sau a oricărei intenții de vulgaritate, cred că timid în structura lui de bază. Înnebunit după artă, după dimensiunea estetică a vieții, mi-a dat lecții de privit. M-a învățat să privesc, să văd altfel decât vedeam eu.

Mi-a spus odată că el n-a știut că există cărți, pentru că în casă, copil fiind, n-a văzut decât calendarul ortodox pus pe perete. La școală a aflat că există cărți. Devenise, când l-am cunoscut eu, un împătimit de citit. Oare această absență a cărților a determinat fascinația lui față de cărți, vizibilă în lucrările lui?

Dar cum a reușit să mă învețe să privesc, nu numai lumea, ci și femeile? Eram pe plajă, iar pe mal treceau femei mai mult goale. Priveam și strâmbam din nas. Îi spuneam: „Uite ce picioare groase are, ce glezne are, ce picioare scurte“... El îmi spunea că sunt picioare frumoase, că parcă au legătură cu pământul, că sunt picioare așa cum le vedea și Maillol. Că simplitatea este o dimensiune a naturii, că femeile planturoase au farmecul lor. Vedeam femei cu părul creț și cu un profil care nu-mi plăcea. El îmi vorbea despre frumusețea egiptenelor, cu profilul lor, cu nasul drept ca un catarg. Vedeam femei al căror nas era o prelungire a frunții și el îmi vorbea despre grecoaice, despre profilul lor, care apărea și pe sticlele cu ulei de măsline, înconjurat de ramuri de măslin. Și așa m-a învățat să privesc altfel viața.

Când m-am întors de la mare, excitată de noua mea privire ca de o cucerire, i-am spus cuiva, unei persoane foarte apropiate mie, foarte cultivată, că văd altfel. Ea m-a ascultat și mi-a spus ceva care m-a făcut să-mi temperez entuziasmul. Mi-a dat dreptate, dar mi-a spus că frumusețea pe care eu o vedeam atunci era cea din cărți, din albume. Viața are alte criterii. Cu timpul, i-am dat dreptate.

Ori de câte ori mă gândesc la el, îmi aduc aminte de vorbele lui Goethe: omul vede ceea ce știe. Și eu știam oarecum ceea ce-mi

spunea Ion Bițan, dar între ce știam și ce vedeam nu era nici o legătură. Erau lumi diferite, ochi diferiți. Bițan m-a învățat contemplarea culturală. M-a învățat să simt că asociațiile sunt totul, că dacă vezi ceva, atunci ți se deschide o fereastră către alte viziuni, că în lume există legături misterioase care ți se pot arăta sau nu. Din aceste legături s-a născut lumea comparațiilor, a metaforelor. Dar și nostalgică trăire a trecerii timpului.

Ciudată era și percepția culorii trupurilor celor care se plimbau agale pe plajă, de obicei privind în jos, la nisipul ud, cu scoici și pietricele de diferite culori și mărimi, frecate de valuri. Nu se uitau la mare sau la cer. Cei care priveau apreciau culoarea trupurilor asociind-o cu timpul petrecut la soare, cu numărul zilelor de plajă. Vedeam după culoarea trupului cine abia venise la mare, cine deja stătuse la soare. Oamenii vor să scape de culoarea cu care vin la mare, căutând să stea cât mai mult la soare, indiferent ce le spun doctorii.

N-am să uit colecția de călimări a lui Bițan. Oare unde-o fi acum? Călimări de sticlă, unele albastre, altele străvezii, cu buburuze de sticlă în relief, din care dacă le întorceai cu fundul în sus nu curgea deloc cerneala. Aveau un fel de guler, de jgheab, unde se oprea cerneala. Erau călimări din timpul când copiii mergeau la școală cu călimările în punguțe mici, croșetate. Le purtau separate de ghiozdan. Călimara era ceva important. Înșirate pe o poliță, călimările lui Bițan arătau ca niște mici recipiente de sticlă, de mărimi asemănătoare, dar având modele și culori diferite. Toate cu acel jgheab protector. Lui îi plăcea atât de mult diversitatea și susținea, depășind criteriile rigide, că diversitatea uluiește prin mister.

Diferențele fără mister n-aveau nici un haz pentru el. În acea perioadă, când Bițan citea Borges pe plajă, mai apucam și eu, fără prea mare chef, să citesc; îmi luasem notele din Grecia ale lui Alexandru Rosetti și alte scrieri. Alexandru Rosetti, numit și „boierul roșu“ pentru că se alăturase comunismului în 1946, trăia atunci.

Îl vedeam la restaurantul COȘ al Academiei. Femeia noastră de serviciu de la institut fusese, zicea ea, chelneriță sau ajutor la restaurant și ne spunea că era foarte darnic, lăsa bacșișuri mari. La desert cerea mereu o pricomigdală mare, proaspătă și o plătea

bine. Luasem notele lui de călătorie gândindu-mă la prietena mea grecoaică, departe de mine, în Grecia. George Călinescu era extaziat de aceste note, scriind că sunt niște „telegrame sugrumate de emoție“. Dincolo de minunatele note despre Grecia, în carte am găsit observații și idei despre Ion Barbu legate de diversitate.

Pe plajă i-am citit lui Pusi o scrisoare scrisă în 1953 de Ion Barbu lui Alexandru Rosetti, pe când avea 58 de ani și se simțea foarte atras de femeii. În scrisoare, el recunoaște că l-a neglijat, înșelându-l cu o femeie, cu o singură femeie, și de aceea nu i-a scris nimic de vreo zece luni. Pentru că scrisoarea se referea la amoruri, i-am citit-o lui Pusi, căci, dincolo de diversitatea generală a lumii, diversitatea privită cu ochi școlit în ale artei, despre care vorbea Bițan, Ion Barbu, considerat un mare afemeiat, gândea diversitatea erotică, atracția fizică mereu prezentă.

El scria în scrisoare: „Nu mai citesc decât lucruri de amor. Citesc plângerile întretăiate ale Louisei Labé și Olivier de Magny și mi le însușesc. Nu sunt și eu un libertin pocăit ca acest Olivier, care până a o întâlni pe frumoasa cordieră semna versuri ce ne îmbracă așa de bine pe amândoi? Pentru plăcerea ta, ți le transcriu pe contrapagină:

La nature m'a fait et la nature est belle
Par la diversité que nous voyons en elle,
Je suis donc naturel, et ma félicité,
En matrice d'amour, c'est la diversité.
Aimons, dunque partout, et ces sottes constances
Chassons de nos amours et de nos alliances,
Aimant quand on nous ayme et nous gardant
toujours.
La liberté d'entrer en nouvelles amours.“

Scrisoarea se termina așa: „Vai, dacă ar fi așa simplu. Dar nu e“. Discuția noastră despre diversitatea erotică, despre libertatea de a face ce simți că vrei, fără constrângeri, de a da curs atracției fizice, a făcut-o pe Pusi să divagheze și ea spre ideea de libertate.

Cu câteva zile înainte îi zisesem că mama unei amice, o femeie foarte inteligentă și interesantă, îmi povestise că se plimba la mare pe faleză cu nora ei. La un moment dat, nora ei a luat-o înainte destul de mult. Apoi s-a întors și i-a spus soacrei că pe drum, cum mergea, din față i-a apărut un bărbat, probabil un pescar. Era

frumos, părea că era căzut din senin și ieșit din mare. Avea niște ochi ciudați, foarte expresivi, foarte vii. A privit-o scurt, direct în ochi, și i-a spus să vină cu el. Nimic altceva. Nora ei a rămas cu gura căscată la vorbele lui. S-a întors pe călcâie, apoi i-a spus soacrei ce i se întâmplase. Aceasta s-a uitat la ea și i-a zis: „Ai fost o proastă!“.

Pusi s-a amuzat și i-a dat dreptate soacrei. Subiectul era demn de tot felul de idei legate de diversitate și constrângeri, de diversitate și libertate. Pusi și-a amintit și întâmplări de-ale ei. Mi-a spus că odată s-a dus undeva la țară și, pe drum, a întâlnit un bărbat frumos care a privit-o lung și după ce a trecut pe lângă ea a rămas cu capul întors spre ea, mergând agale. Ea l-a plăcut și s-au iubit lângă o căpiță de fân. Acolo, în acel loc, și-a pierdut un cerclor cu diamante. Râzând, am întrebat-o dacă ține minte întâmplarea pentru că a fost o iubire rapidă, fără trecut și fără viitor, sau pentru că a rămas fără cerclorul cu diamante. Părea că nu regretă deloc cerclorul pierdut. Diversitate și libertate sau libertate și diversitate, cam despre asta am vorbit, pentru că diversitatea este cam la tot pasul. Libertatea se lovește de prejudecăți, constrângeri, învinovățiri, frica de pierderi. Când ești singur, lucrurile diferă. Puțini care nu sunt singuri își negociază însă pe față libertatea.

Mi-am dat seama de această libertate nestăvilită când Pusi, într-o tabără de sculptură, l-a plăcut pe un sculptor mult mai tânăr ca ea. El a înțeles că ea îl place, dar nu dădea semne că ar face ceva. Știm cu toții că în lumea artiștilor libertatea este mai mare, stilul boem permite o neglijare și o toleranță, comparativ cu constrângerile oamenilor obișnuiți. Stilul de viață este diferit. Într-o seară, mi-a spus Pusi, fără nici o reținere, el s-a prezentat la ea. Calm și elegant. Nu era nevoie de vorbe multe, ci doar de înțelegeri din priviri. El avea sub braț o pătură și o sticlă cu vin. I-a spus pur și simplu: „Hai, fă, să te...“. Și au plecat amândoi în pădurea din apropiere. Relația lor a durat o perioadă. Pusi avea o natură erotică și ființa ei respira senzualitate, fapt pentru care bărbații erau foarte atrași de ea. Am întrebat-o cum face de atrage bărbații. Întrebarea mea a primit pe loc un răspuns: „Nu fac nimic, doar stau“. Să fie oare acesta un răspuns care exprimă o atitudine de făgăduială implicită a unui acord?

Uneori, ea îmi povestea despre bărbatul pe care credeam – și

poate nu mă înșelam – că îl iubise cel mai mult. Cred că fuseseră și ceva timp împreună. Era un mare sculptor, un om pe care toți din comunitatea artistică îl considerau foarte interesant și original. A fost celebru în viață și a rămas și după moartea lui un sculptor celebru. A murit tânăr, la doar 52 de ani, în Franța, fiind înmormântat în cimitirul Père Lachaise.

Nu știu dacă alții îl numeau Băț, dar ea când vorbea despre el îi spunea Băț. Pusi i-a fost iubită și mi-a povestit multe despre el, despre firea lui cam ciudată, despre modul lui plin de onestitate și simplitate de a privi viața. Se trăgea dintr-o familie din Moldova, iar Pusi ajunsese să-i cunoască destul de bine familia din satul Stănișești, unde se născuse el. Erau oameni simpli, săteni. Pusi fusese la el la țară, locuise la părinții lui și îi plăcuse foarte mult să stea cu el acolo. O cunoscuse pe mama lui și se amuza povestindu-mi cum aceasta, o femeie foarte cu picioarele pe pământ, recolta sânge pentru analizele oamenilor din sat în eprubete pe care trebuia să le ducă la dispensar. Pusi îmi spunea râzând că uneori în eprubete cădea câte-o muscă, la țară erau multe muște, și mama iubitului ei Băț le scotea cu degetele din eprubetă. Asta, desigur, o distra foarte tare, dar nu-i acorda o mare importanță. Gestul mamei lui Băț n-o indigna, ci doar o amuza.

Mama lui Băț îi spusese că, atunci când era copil mic și făcea pe el, ea îl lua, îl ducea la cișmea și-l spăla cu mătura. Să fi fost acesta un obicei la țară ca să scapi ușor de curățatul unui copil? Nu știu, dar când, mai târziu, am fost muncitoare necalificată la o grădiniță și trebuia să mă ocup de copii, o colegă, și ea muncitoare necalificată, care făcea curățenie, m-a văzut cu un micuț murdar rău, care făcuse pe el. Cred că i-a fost mai degrabă milă de mine văzând că nu știu cum să mă descurc, așa că nu și-a arătat superioritatea în rezolvarea unor probleme simple, ci m-a dus la dușuri, a luat o mătură cu coadă lungă și l-a spălat pe copil ținându-l de bretelele pantalonilor. Nu i-a dat jos pantalonii. Un timp, apa a curs pe picioarele copilului în șiroaie maronii, apoi a devenit din ce în ce mai curată. Gesturi puține, simple și bine exersate.

Atunci mi-am adus aminte de mama lui Băț și m-am gândit că și altor femei, trăind la țară, le-a trecut prin cap ideea asta. Ceea ce vreau să spun este că Pusi privea senin aceste întâmplări, nu avea

o atitudine critică, nu strâmba din nas, ba, dimpotrivă, le privea cu simpatie. Atracția ei pentru simplitate și natură era nemăsurată. Nu-i plăceau snobii, fițoșii, cei cu pretenții. I se părea că trăiesc pe lângă viață.

Vorbe răzlețe din amintirile mele și ale altora

Nu-mi aduc aminte ca Pusi să-mi fi povestit despre viața ei dinainte de a ne cunoaște. Cred că nimeni, într-o relație firească, n-o face. Se zice că doar îndrăgostiții își povestesc trecutul, dar acest lucru se referă la relațiile lor anterioare. Tot ce-mi povestea apărea firesc prin asocieri de întâmplări și amintiri ale ei. Era vorba, în fond, despre trecutul ei, iar noi trăiam în prezent.

Nu știu cine a spus că trecutul este o țară străină. Amintirile par a fi incursiuni în această țară străină și ea le făcea sporadic, în funcție de contextul prezent. Iar unele amintiri sau relatări despre cei apropiați nu erau experiențe ale ei, ci ceea ce-i spusese alții. Mi-a vorbit despre mama ei, Gina, care murise când ea era copil, despre bunica ei, care pentru ea era soția lui Iosif Pincas, și mai mult și mai tandru despre guvernanta ei, Teta, de care a fost foarte legată. Mult mai puțin, aproape nimic, despre surorile ei Tanți și Dina Cocea, mult mai mari decât ea. Mai erau bărbații, dar, în afară de Băț și Amin, habar n-aveam despre relațiile ei.

Acum, încercând să scriu despre prietenia noastră, despre ea, îmi dau seama că amintirile ei erau atât de puțin legate de genealogia ei. Poate că nu era important pentru felul în care trăiam prezentul. Mult mai târziu am aflat că tatăl ei, N.D. Cocea, și bunica ei, prințesa Diana Ghica, muriseră în același an, când ea cred că avea paisprezece ani.

Mama ei, celebra Gina, murise când ea era copil mic și cred că fusese crescută de bunica ei, mama Ginei, și de guvernanta Teta.

Gina era o personalitate mondenă care a zăpăcit lumea cu firea ei năvalnică, excentrică, impulsivă. Se zicea că personalitatea ei întrunea trei trăsături care o defineau. Era deosebit de frumoasă, se trăgea dintr-o familie foarte avută și ducea o viață scandalos de

agitată.

Gina era singura fiică a lui Ion Manolescu-Strunga, politician și mare bogătaș, care fusese căsătorit cu celebra actriță Elvira Popescu. Cu soția lui, prințesa Diana Ghica, despre al cărei portret am amintit când am scris despre Pascin, avea o singură fiică, Gina. Pusi a cunoscut viața bogată a buncii ei după ce aceasta s-a căsătorit cu bancherul Iosif Pincas. Bunica ei mergea la castelul din Balc, proprietate a bancherului, căruia îi devenise soție după divorțul de Ion Manolescu-Strunga. Un localnic din Balc, probabil foarte în vârstă, citat de Simina Stan, care a scris pe net despre „Scandalurile familiei Cocea“, spunea că Iosif Pincas era „nimuric“ de o mână, adică nu avea o mână. „Era chiabur mare, avea herghelie de 250 de cai, sânge pur englezesc, numită Herghelia Hermezeu, o pădure cu mistreți, acum a lui Ion Țiriac, și castelul Balc.“

Prințesa Diana Ghica avea un frate, Gheorghe Ghica, prinț și el, care venea la Balc, la castel, la vânătoare. Iosif Pincas era mare afacerist, a fost printre cei mai bogați zece oameni în perioada interbelică. El cumpărase domeniul Balc, cu castel cu tot, de la un grof, Károly Imre, pe un pumn de aur, cu condiția să i-l dea înapoi dacă vremurile vitrege pentru grof s-ar fi schimbat. Prințul Ghica venea des la Balc, unde era mormântul ultimei sale soții, Natalia, pentru că ea murise la castel. Oamenii spuneau că spiritul ei bântuia acele locuri. Ea fusese o prințesă rusoaică, din familia Romanov. În 1924, când Pusi nu era născută, Natalia, în timp ce-și curăța cu benzină mânușile de piele de căprioară, și-a dat foc din neatenție, aprinzându-și o țigară. Deși a fost dusă la spital, a murit, fiind înmormântată pe domeniul Balc. Prințul a iubit-o mult, i-a făcut o troiță la mormânt și a adus din Maramureș o bisericuță din lemn. În 1940, bisericuța a ars într-un incendiu, iar mormântul a fost distrus câțiva ani mai târziu. Prințul nu s-a recăsătorit și probabil n-a apucat să vadă ce s-a întâmplat cu bisericuța și cu mormântul iubitei lui Natalia.

Istoria castelului Balc este mai lungă. Aș aminti că în 1967, având probabil un proprietar nou – căci se numea castelul Degenfeld-Schomburg –, a fost declarat monument istoric. Iosif Pincas îl cumpărase în 1920. Istoria a mers mai departe, timpurile se schimbau. Trecutul părea legendar. Pusi nu mi-a vorbit

niciodată de castelul Balc, spunea doar că familia din care se trăgea fusese foarte bogată. Probabil că în comunism aceste lucruri nu mai contau. Nimeni nu credea că lucrurile s-ar fi putut întoarce.

N.D. Cocea și Gina Manolescu-Strunga au fost părinții lui Pusi. Tatăl ei era deci ginerele prințesei Diana Ghica. N.D. Cocea, mare pamfletar, socialist, scriitor, deputat, director general al teatrelor, mare boem, n-o putea suferi pe prințesă. În jurnalul său el scria: „Domnița Diana, cum îi place să i se spună și umflată toată, tot pe atât de grăsime, cât de fumuri princiare, deși e nevasta unui simplu Pincas, a fost frumoasă pe vremuri. O frumusețe rece, de păpușă de ceară, cu masaje, cu cataplasme, cu fleici pe obraji, cu uleiuri pe tot corpul. Din toată frumusețea apusă, din care n-a făcut niciodată nimic și întreținută zadarnic de atâta amar de ani, nu i-au mai rămas domniței Diana altceva nimic decât regrete schimbate treptat, în măsură ce se vestejește, într-un fel de egoism, sordid, ranchiunier și vindicativ. Geloasă pe fiică-sa, fără casă, fără masă, fără îmbrăcăminte.

Ea, mama ei, îi ia chirie pentru trei odăi, șaiszeci de mii de lei pe an. I-ar lua și pielea de pe ea de-ar putea. Cât despre inteligență! Un sfert din conversația ei se învâртеște în jurul slugilor, alt sfert în jurul titlurilor nobiliare și jumătatea care rămâne, în jurul prețioasei sale sănătăți. Nu se mișcă decât în automobil. Ține dietă la mese ca să-i oblige și pe ceilalți la posturi economice. În schimb, ciupește toată ziua fursecuri. Și se plânge că se îngrașă“.

Diana Ghica nu era iubită de ginerele ei. Dar cum ar fi putut ea să-l iubească pe el, când acesta, trecut de cincizeci de ani, fuge cu fiica ei, Gina, o jună de șaisprezece ani, în străinătate, sucindu-i mințile, ea fiind dintr-o familie foarte cunoscută și foarte bogată?

În urma acestei aventuri, Gina își revine și după o vreme se căsătorește cu Petru Comarnescu, intelectual monden, rafinat, ciudat însă, homosexual. Acesta și-a scris jurnalul, a avut admiratori și detractori și ulterior s-a descoperit că a fost informator al Securității.

Petru Comarnescu a fost fascinat de personalitatea Ginei. Și scârbit de familia ei, ca și N.D. Cocea. În 1933, deja viitor soț al Ginei, el scrie în jurnal că „familia Ginei este extrem de ciudată, anormal de neiubitoare și irațională. Un grup de egoiști și afaceriști care mă scârbesc“. Gina era „blazată, terorizată de

familie, sceptică înainte de vreme, dar avea calități care nu se găsesc mai niciodată într-una și aceeași persoană: frumoasă, excepțional de inteligentă, temperamentală, de familie“.

Petru Comarnescu scrie despre tatăl Ginei că „avea o avere uriașă obținută prin scandaloase excrocherii, potlogării și afaceri oneroase“. Avea, de asemenea, o poziție socială înaltă în 1933-1934 – timp în care se anunța și nunta lui cu Gina –, iar în 1937, când era ministru în guvernele liberale, fusese acuzat de trafic de influență și chiar a executat o detenție în anul 1939. Viața era agitată și cei care aveau legătură cu Gina, cei apropiați sau cei din familia ei se bârfeau reciproc, existând mari animozități și chiar dușmănii. Nici N.D. Cocea nu se lăsa mai prejos, el fiind bănuț de Petru Comarnescu că-i strică imaginea din cauza relației lui cu Gina. N.D. Cocea nu numai că o antipatiza pe mama Ginei, dar vorbea cu mult dispreț și despre Iosif Pincas, soțul ei: „La 70 de ani, Pincas rămăsese alb și pur, cum îl făcuse mă-sa și era ciung de o mână. Pe lângă prințesa de nevastă-sa se molipsise și de fumuri aristocratice, dacă nu le-o fi avut înainte“. Poate că-i invidia averea nemăsurată, alăturându-se celor care-l credeau pe Pincas un om foarte zgârcit. În urma unor legi date de Argetoianu, Pincas pierduse o parte din avere, dar continua să vorbească despre ea ascunzând proprietăți și făcând pe victima. N.D. Cocea spunea că Pincas se plângea de pierderile lui, „înșira vorbe despre 50 de milioane de bani lichizi, dar uita moșia din Ardeal, la Balc, cam vreo mie de hectare în jurul unui castel senioral. Banca din Oradea. Alte vreo trei moșii în Cadrilater. O fabrică de spirt. O casă și câteva apartamente în București. Bez alte întreprinderi, exporturi, acțiuni, carnete. Cum adunase toate bogățiile astea? Pur și simplu ca bună ziua“.

Casa din București a recuperat-o Pusi după 1990.

Amândoi, N.D. Cocea și Petru Comarnescu, au fost căsătoriți cu Gina și sigur erau geloși unul pe altul, bârfindu-se în lumea bună a Bucureștiului. Probabil că Petru Comarnescu nu uita că Gina, fata rebelă și atât de bogată, fugise la șaisprezece ani cu N.D. Cocea, fiind foarte îndrăgostită de el, fapt ce făcuse ca acesta să fie adus în fața tribunalului pentru corupere de minore și, mai apoi, închis.

Căsătoria Ginei cu Petru Comarnescu a fost agitată și mereu în centrul atenției în lumea mondenă. În jurnalul lui, Petru Comarnescu scrie despre exasperarea și nesiguranța pe care le

trăia după căsătoria cu Gina: „Cheltuiește ca o nebună ce are și ce nu are, vinde lucruri din casă, ce primește de la tatăl ei cheltuiește, apoi cheltuim salariul meu și hai, împrumuturi... Dezechilibrată în toate, făcând și teorii despre lipsa de însemnătate a banului... Cu toate acestea nu pot să n-o admir“.

Petru Comarnescu a bănuț-o pe Gina de gânduri ascunse, mai ales că trăia permanent într-o stare de nesiguranță; considera că e inconsecventă și că are o fire cameleonice. Era teatrală, reușea să treacă cu ușurință de la o stare la alta. Nu te puteai încrede în ce făcea și ce gândea: „O face pe inocenta, cu aerul acela de candoare ce și-l însușește uneori admirabil, pe când alteori joacă pe scenă rolul unei femei fatale, gen Marlene Dietrich. Ah, filmele americane au prea mare influență și dau unor ființe ușor dezaxate ca Gina posturi și roluri ridicule, dacă nu tragice... Gina joacă teatru mai bine decât actrițele, trecând dintr-o extremă în alta“.

Relația Ginei cu el era năbădăioasă. El se plângea de firea ei, de faptul că-l făcea să sufere, și totuși nu reușea să nu cadă pradă farmecelor ei, admirându-i frumusețea și inteligența scilipitoare: „Gina s-a făcut blondă, vopsindu-și părul. Pare o stea de cinema americană, lumea se întoarce după ea pe stradă. Are ceva de aventurieră și boemă, cu toate că face pe vedeta aristocratică... A fost strălucitoare în vervă și în dialog... Gina, în rochie de tafta neagră, vopsită cu violet pe păru-i blond, cu orhidee în corsaj. A făcut senzație ca un star de cinema“. Glamour-ul era la mare modă în acea vreme.

Dar, nu după multă vreme, extazul și admirația lui pălesc: „Mi-e frică că fata asta nu se va cuminti niciodată. Sorții mă îndeamnă către un trai abundent. Voi putea filosofa având o soție puțin cocotă prin temperament și nebunie... Dar ce deșteaptă e. Și tristă. Găsește bucurie doar bând. Nu voi face niciodată din ea o Martha Bibescu, cum speram. Și totuși acum nu mai pot trăi fără ea: iubire, orgoliu, interes? Poate de toate“. Se poate, oare, confunda atracția intensă față de o femeie cu iubirea? ne putem întreba. Era, oare, iubire ce trăia Petru Comarnescu, care nu uita nici interesul care-l făcea să fie alături de Gina, să n-o părăsească? Pentru că Gina, pe lângă că era foarte frumoasă și foarte inteligentă, era și foarte bogată, era o *socialite*, cum se spune astăzi, care-i deschidea ușa spre lumea cu bani, lumea ce trăia în ușurătatea vieții, atât de

îmbietoare pentru el. Și el recunoștea că relația cu Gina reprezenta un avantaj pentru parvenirea socială pe care și-o dorea.

O lume așa cum găsim în romanele lui Scott Fitzgerald, în care banii făceau ca viața să fie ușoară și plină de satisfacții deșarte, atât de tentante.

Nu putem nega că în mintea lui se împletea fascinația față de personalitatea Ginei cu ambiția de a face o căsătorie răsunătoare, așa că și lui îi era greu să explice această atracție. Căsătoria lor, care a avut loc la sfârșitul anului 1934, a fost un mare eveniment monden.

Dar, după nu multă vreme, doar două luni, lucrurile s-au schimbat. Fascinația față de farmecul Ginei se transformă în dezgust: „Acum e ca o viperă, o ființă în fond frivolă, dar cu pospai de cultură și pretenții de ducese“. Gina se vroia celebră, era exhibiționistă, profesa asta cu ostentație, era extravagantă, se dorea centrul lumii: „Gina nu asculta de nimeni decât de capriciile și frivolitățile ei“ și, orice i-ar fi zis și reproșat soțul ei, nu renunța la nimic, „avea o doză mare de originalitate... vroia să-i epateze pe ceilalți cu mese originale și aranjamente fistichii de cabotină“. Poate că dezgustul era o reacție la acea nesiguranță și la sentimentul că Gina nu era prea atrasă și interesată de el, că relația lui cu ea era o ratare.

Citind aceste lucruri despre mama lui Pusi, mi-am amintit cât de mirată am fost și eu când Pusi mi-a spus că mama ei avea unghiile de la mâini colorate diferit. Cred că la acea vreme era cu totul șocant să vezi așa ceva. Poate că într-adevăr căuta cu orice preț să atragă privirile celorlalți. Probabil că asta văzuse Pusi când era mică și-i rămăsese ca imagine legată de mama ei.

Bănuielile lui Petru Comarnescu ținteau spre N.D. Cocea: „Nu știu dacă se vede iar cu el, cum poate s-a văzut la Sinaia. De ieri am început să bănuiesc și asta. Dar, chiar dacă ar fi adevărat, ce-aș putea face? Nu mai ține de mine, căci acum s-a consumat pretinsa iubire. E o cabotină, căreia îi place scandalul și vrea să se vorbească mereu despre ea. S-a vorbit îndestul în legătură cu mine, acum vrea să se vorbească și în legătură cu Cocea. Vrea cu tot dinadinsul să fie eroină de bârfe și comentarii“. Și s-au adeverit aceste bănuieli. Chiar N.D. Cocea, în memoriile lui, amintește de întâlnirile cu Gina, ea fiind atunci căsătorită cu Petru Comarnescu.

„Gina s-a travestit, s-a aranjat altfel, ca să meargă la o conferință a lui N.D. Cocea. Tot o intrigă omul acesta și o instigă probabil contra mea“, scrie Petru Comarnescu, confruntându-se neputincios cu capriciile și firea Ginei.

După aproape doi ani de căsătorie tumultuoasă cu Petru Comarnescu, Gina se desparte de el când află că este însărcinată, spunându-i că va avea un copil al cărui tată este N.D. Cocea. Petru Comarnescu o numește „monstru“, acuzând-o de scenarii tainice de recâștigare a iubirii lui N.D. Cocea, pe care el susținea că-l forțează cu paternitatea pentru a fi din nou împreună. De aceea, alertează familia Ginei, despre care știa că este împotriva lui N.D. Cocea, spunând că Gina va relua relația cu el.

Bărbații familiei, tatăl Ginei și tatăl vitreg al Ginei, Iosif Pincas, sunt furioși și consternați de situația creată de ea. O pun sub interdicție, iar Gina se internează într-un sanatoriu din proprie inițiativă, refuzând cu strășnicie să-și mai vadă soțul. Petru Comarnescu se vede singur, o acuză pe Gina de uneltiri, că face un copil despre care – susține el – nici măcar nu știe ce nume va purta. Acest copil va fi Pusi.

Gina, după divorțul de Petru Comarnescu, se căsătorește cu N.D. Cocea, care recunoaște copilul, dar scandalurile și urzelile din familie duc și de această dată la divorț. Părinții lui Pusi au fost căsătoriți doar trei ani.

Gina n-a avut o soartă bună. După spusele lui Pusi, a murit în Bulgaria, probabil de o boală de plămâni, iar tatăl ei, Ion Manolescu-Strunga, i-a adus sicriul acasă într-un vagon de tren. Pusi povestea amuzată că tatăl Ginei, gândindu-se că vagonul este gol, doar cu un sicriu înăuntru, l-a umplut cu varză. Gina, moartă în sicriu, înconjurată de verze i se părea ceva tragicomic, poate suprarealist. O situație greu de imaginat. Cei doi bărbați din viața Ginei, N.D. Cocea și Petru Comarnescu, au cunoscut-o bine și, chiar dacă relațiile dintre ei nu erau amiabile, ambii au scris despre firea ei duală. Amândoi erau uimiți de alternanța ei între stări extreme, de înclinația ei către excentricitate, exhibiționism, extravagantă și impulsivitate, de dorința ei de a-și etala frumusețea, de capriciile și nonconformismul ei. Gina făcea mereu ce o tăia capul, fără a ține cont de părerea celorlalți.

Deși felul în care o percep pe Gina este asemănător, există totuși

și diferențe. N.D. Cocea îi vedea dualitatea, tendința către gesturi extreme, dar nu-i imputa gânduri ascunse și nici tentative de a-i înșela pe alții. El vedea mai degrabă natura ei, firea ei schimbătoare: „Scumpa, insuportabila mea Gina, câte zile amare mi-ai făcut! Un amestec bizar, încântător uneori, obositor mai întotdeauna, de scăpărătoare inteligență verbală, de totală incapacitate în judecată și raționamente, de egoism feroce și după toane și bâzdăcuri, de izbucniri imprevizibile de generos altruism, de blândețe și violență nebună, de sinceritate și inocentă fățarnicie, de vițiu și virtute, de abnegație și răutate, de inconsecvență și totuși de o logică feminină împinsă până la absurd. Darnică, risipitoare, lașă în fața vieții, dar curajoasă la căpătâiul bolnavilor sau al nenorociților, își cheltuiește toată energia pe nimicuri și, cu mlădieri de șarpe, urmărește pieziș pe ascuns, pe ocolite, cu tenacitate inflexibilă, ceea ce vrea. Detestă minciuna și minte zi și noapte. Adoră simplitatea, trăiește numai din complicații. Are cultul moralei și îl calcă la tot pasul. Acum câțiva ani căuta un pseudonim. A pălit, a râs galben și m-a rugat să nu-l mai repet la nimeni când i l-am găsit. Gina Balamuc“.

Mircea Eliade, care-i reproșa lui N.D. Cocea „imoralitatea dezgustătoare“, îl considera totuși un „om cu o cultură vastă, cu un dar nemărginit al vorbei“. Și avea dreptate, dacă vedem, din cele scrise de el despre Gina, portretul ei migălos construit psihologic. Da, Ginei îi lipseau controlul, moderația, simțul situației, dar la aflarea pseudonimului dat de el a pălit, semn că își percepea structura departe de cea a oamenilor obișnuiți. Da, Gina era nebună, era bizară, era un amestec de trăsături care de obicei nu pot coexista la una și aceeași persoană. Poate simțea instinctiv că pseudonimul dat i se potrivește.

Am găsit, în articolul Siminei Stan despre scandalurile familiei Cocea, o declarație a lui Pusi despre vârsta pe care o avea când s-a dus să locuiască la sora ei cu mult mai mare decât ea, actrița Tanți Cocea: „Acești oameni generoși m-au preluat și pe mine, copil de 14 ani, rămasă fără părinți, cu averea confiscată și aruncată pe drumuri, după arestarea bunicului meu Ion Manolescu-Strunga, când m-am mutat la ei“. Pusi privea cu amuzament comportamentul surorii ei, Tanți, spunând că era terorizată de ideea că-și pierdea frumusețea și că atunci când avea musafiri

folosea veioze care luminau slab, pentru a nu i se vedea în detaliu fața. Se farda excesiv, iar eu, râzând, i-am spus că poate arăta precum o frescă, precum Voronețul. Ei i-a plăcut comparația mea și o folosea.

Spunea că Tanți Cocea știa că soțului ei îi plac femeile, că o înșela, dar, pentru a controla relațiile lui, le invita la masă pe amantele lui. Pusi a stat o vreme la sora ei, dar apoi s-a mutat la cămin și a păstrat mereu legătura cu guvernanta ei, Teta, de care era foarte apropiată.

Teta, cred eu, a fost cea mai constantă și mai de încredere persoană din viața lui Pusi. Era iubită de ea necondiționat, era de o loialitate totală față de Pusi. Era nemțoaică și nu se bucura de o situație financiară roză, dar pentru Pusi ar fi făcut orice. Am crezut mereu că relația lui Pusi cu Teta avea ceva dintr-o relație mamă – fiică. Și poate că pentru Pusi ea era singura familie, Teta fiind cea care o iubea nemăsurat. Dragostea și înțelegerea Tetei față de Pusi erau fără limite.

Am cunoscut-o când a venit odată la mare, noi stând la Matriona. Ea plecase în Germania, se repatriase. Venise din Germania cu o excursie la Eforie organizată de megaretailerul Neckermann. Stătea la hotel, dar venea să facă plajă și să se vadă cu Pusi la Vama Veche. Îi privea cu duioșie pe cei trei copii mulatri ai lui Pusi, îi răsfața din când în când și murmura cu tristețe: „*Eine Prinzessin* cu trei copii negri“. Pentru ea, Pusi era o prințesă ajunsă într-o stare vitregă. Pusi îi înțelegea nedumerirea, dezamăgirea, dar știa că, orice ar fi făcut, Teta tot o iubea. Îmi povestea că atunci când era tânără, probabil studentă, uneori se purta aiurea cu Teta, dar punea asta pe seama tinereții.

Odată, s-a dus la ea pentru că Teta se simțea rău, era bolnavă, iar aceasta i-a dat bani și a rugat-o să-i cumpere niște medicamente. Pusi a luat banii, s-a dus la un magazin, și-a cumpărat lenjerie neagră, elegantă și a întins-o la un iubit. A lăsat-o baltă pe Teta, care s-a făcut bine până la urmă și sigur nu a certat-o prea tare. Spunea că era atât de îndrăgostită, încât uitase de Teta și boala ei.

Tetei nu-i era ușor să vină la Vama Veche. Era deja o femeie vârstnică. Pusi și cu mine ne uitam cum intră în apă, atent și grijuliu. La mal, apa era mică, dar erau și pietre mai mari, nu

multe, e drept, și când călcai pe ele alunecai, te puteai dezechilibra ușor. Pusi zicea, cu o voce plină de tandrețe, că parcă era un dinozaur care se îmbăiază.

În Germania, Teta locuia într-o casă socială. Fiind repatriată, era ajutată de statul german. Spunea că în fiecare lună venea cineva de la primărie să vadă dacă locuința era în stare bună, dacă era curată și îngrijită, asta fiind obligația ei. Dacă nu îndeplinea aceste condiții, locuința îi era luată. Pusi spunea că dacă la noi s-ar fi aplicat această regulă, și ei i-ar fi fost luată locuința, pentru că stătea cu chirie la stat.

Când a venit în acea vară, Teta era mulțumită pentru că tot din ajutorul social își făcuse o lucrare dentară, pentru care nu plătise nimic. Pusi spunea că se vede că lucrarea fusese plătită prin ajutorul social, pentru că, în loc de patru dinți în față, Teta avea unul singur pus pe lat și cineva făcuse niște demarcații ca să pară patru dinți. Nu i-a spus ei asta ca să n-o necăjească.

Grigore mergea uneori la Teta la hotel. Poate că mai crescuse și se descurca sau poate că mergea cu Pusi, nu mai țin minte. Era foarte isteț și instinctiv își exploata farmecul fizic de îngeraș colorat. Odată, spre mirarea noastră, a venit victorios cu niște bani, cu mărci germane. Îi trecuse prin cap o idee năstrușnică. Să adune cochilii roz, minunate, intacte, de melci mari, care se găseau în număr mare pe plajă, și să le vândă nemților la hotel, ca amintiri de la mare. După cum spunea Teta, toți turiștii veniți cu ea erau oameni în vârstă, cam sentimentali, nostalgici. La hotel mâncarea era bună și seara, după cină, se asculta muzică și se dansa. Când era un moment de muzică populară românească, plăcerea și surpriza serii era să se danseze Perinița, după care nemții se dădeau în vânt.

Teta era, cum am spus, total devotată lui Pusi. Nici nu cred că avea pe cineva mai apropiat sau rude. Pusi recunoștea că-i mâncase zilele, că-i făcuse tot felul de necazuri, dar Teta trecuse cu ușurință peste ele. Ea avea o încredere oarbă în Teta, care-i păstra bijuteriile de familie.

Recent, Grigore mi-a spus că Teta a murit. Un avocat l-a contactat ca să-l anunțe că i-a lăsat prin testament lui Pusi tot ce era în grija ei și casa în care locuia. Ordonată și organizată ca o adevărată nemțoaică, Teta reușise să-și cumpere o casă frumoasă

și confortabilă, cu curte, iarbă și chiar o piscină. Cred că și acum, în amintirile lui Pusi, Teta ocupă locul cel mai de seamă.

În timpul vizitei Tetei, un băiețandru de vreo unsprezece ani, localnic, se vedea, ne tot privea. După câteva zile, stând pe plajă, a început să ne dea târcoale și să ne arunce ocheade, așezându-se pe nisip în preajma noastră. Fetele se plimbau pe plajă căutând scoici. După câteva târcoale, a prins curaj, s-a apropiat de noi și s-a așezat pe nisip, ca să intre în vorbă. Era un băiețel ciufulit, slăbuț, dar nu plâpând, foarte vioi. S-a uitat la Pusi și a întrebat-o: „Matale scoți doar negri?“. Nu știam ce vrea să spună și, la privirile noastre întrebătoare, el a adăugat: „Matale faci doar copii negri?“. Pusi a început să râdă și i-a răspuns foarte isteț, punându-i la rândul ei o întrebare: „Dacă ai un kil de lapte și torni cerneală în el mai e lapte alb?“. Băiatul a răspuns imediat că nu. După aceea, Pusi i-a spus: „Chiar dacă torni cât de puțină cerneală, el tot n-o să fie alb, nu-i așa?“. Băiatul nu a stat prea mult pe gânduri, s-a lămurit, se vedea pe fața lui că a înțeles și a tras concluzia: „Matale scoți doar negri!“. Așa cum începuse totul, cercul se închisese și el a întins-o la mare să facă baie, mulțumit de răspuns. Pe noi ne-a amuzat curiozitatea băiețandrului.

Să fie, oare, copiii de la țară, crescuți în libertate, aproape de natură, mai curioși și mai bănuitori decât cei de la oraș? După plecarea băiețandrului, ne-am pus această întrebare. De ce curioși? Poate pentru că experiența lor senzorială este mare, poate că părinții lor nu au nevoie să li se recomande, ca părinților de la oraș, să stimuleze simțurile copilului. Lumea zgomotelor și sunetelor pe care ei le aud e mare, orice este viu, un animal, o pasăre, oamenii, pomii, totul foșnește de viață. Diversitatea este mare. Câți copii de la oraș au auzit o cucuvea? Și lumea văzului e mare, cromatica este bogată, anotimpurile au nuanțe pe care nu le are orașul.

Prima dată când am fost la mare, cum am spus, am cărat cu noi jucării, gălețică, lopățele și forme de tablă pentru nisip, gândindu-ne că pe plajă copiii o să se joace cu ele. Totul a fost inutil. Le aduseserăm degeaba. Copiii se jucau în nisip, dar ne foloseau la început saboții, umplându-i cu nisip, târându-i pe plajă, golindu-i, imaginându-și că sunt mașini. După un timp, când nu mai mergeam încălțați la plajă, se jucau cu melci, scoici, alge, ciolini.

Erau atâtea tentații ale naturii. Și, da, copiii care trăiesc în natură sunt bănuitori, pentru că vremea e schimbătoare, vântul, lumina nu sunt niciodată aceleași. Culoarea nisipului nu e niciodată aceeași.

Cum am spus, copiii se jucau mult cu scoici și melci. Poate că atracția lor pentru scoici și melci vine din faptul că asociază scoicile și melcii cu marea, mai ales acei melci pe care-i numim ghioc și pe care îi pui la ureche ca să auzi foșnetul valurilor.

Prezența lui Pusi îmi stârnea uneori o stare bipolară, de liniște și neliniște. Știam că firea ei răspândea o liniște, o stabilitate, ca și cum nimic nu se putea întâmpla. Așa cum vezi că merg cămilele. Liniștit și egal. Aproape ca și cum timpul ar sta pe loc. Totuși, câteodată, mă îndoiam de firea ei.

Plecarea de la mare era pentru noi toți un eveniment mai degrabă trist. Lăsam marea, plaja, câmpul plin de ciulini, curtea minunată a Matrionei, modul în care trăiam zilnic, ne aranjam vestimentația de oraș, ne încălțam. De obicei, pe peronul din Mangalia, Pusi rămânea cu copiii, iar eu luam bilete. Pe lângă peron și în jurul gării erau flori sălbatice, pline de melci mici, albi, foarte fragili, care se așezau pe tulpinile lor. Odată, când m-am întors cu biletele cumpărate, totul mi s-a părut în ordine. Toți mă așteptau pe peron. Dar, când m-am uitat mai atent la fiul meu, mi s-a părut că are gura umflată, ca și cum ar fi fost bosumflat. Nu putea să aibă mâncare în gură, pentru că nu aveam nimic la noi și nici în gară nu se găsea de cumpărat. L-am întrebat ce are în gură și n-a răspuns. Atunci i-am cerut să deschidă gura și nu a vrut. În cele din urmă, la insistențele mele, a deschis-o: în gură avea mulți melci mici, albi, unii întregi, alții storciți. I-am scos cu degetul și l-am întrebat de ce-i ținea în gură. Supărat, mi-a spus că vroia să-i ducă acasă ca să-i arate cuiva la care ținea mult. Pusi nici nu văzuse că el își băga melcișori în gură, dar s-a amuzat, spunându-mi că l-a văzut pe lângă florile de mușetel sălbatic, dar nu i se păruse nimic deosebit. Pentru Pusi, neobișnuitul mic era neimportant, ba chiar era ceva hazliu. Era ceva nostim. Cu timpul, am început să disting între neobișnuitul mic, care ne făcea viața veselă, aducând haz, și neobișnuitul mare, de nedorit, de speriat și, din fericire, foarte rar.

Și la București, acasă, se întâmplau lucruri care răsturnau

monotonia cotidianului. La un moment dat, la Pusi a venit în vizită un frate al lui Amin din Alexandria, proaspăt căsătorit, cu soția lui. Poate că și ea era sudaneză. Dificil de spus dacă era negresă sau mulatră. Avea pe o mână desene complicate făcute cu henna, pe partea superioară a palmei. Desenul se vedea foarte bine, erau multe acolade foarte elaborate și linii grațioase. Ea a spus că așa este obiceiul să fie desenată o mână când ești mireasă. Nu știu care mână era, dar Pusi spunea că era mâna dreaptă, pentru că dormea cu capul pus pe mâna stângă ca să nu-și strice desenul, care probabil că dispărea după un timp dacă foloseai mâna respectivă. Poziția capului ei pe mâna stângă când dormea a făcut-o pe Pusi să spună că seamănă cu capul lui Ioan Botezătorul pus pe tavă. Avea o rochie lungă, tradițională, în culori foarte frumoase, nuanțe stinse. Nu vorbea deloc, nu știa limbi străine și, bineînțeles, română nici atât. Nu scotea o vorbă ziua, se uita la televizor sau dormea. Puteai să zici că nu există. Nici fratele lui Amin nu știa românește, vorbea în engleză. Ea avea o frunte dreaptă și Pusi spunea că seamănă cu un somn și că dacă-i apasă cu degetul în frunte, degetul intră ca într-o piftie.

Într-o după-amiază de duminică, a propus să ne plimbăm pe Calea Victoriei, ca musafirii să vadă orașul. Pe stradă nu era multă lume. Noi eram cam mulți, erau și copiii cu noi. Cumnatul ei își pusese pe cap un fel de tichie sau tocă din blană de tigru, era îmbrăcat într-o hlamidă largă, cu un imprimeu ciudat, colorat, iar în picioare avea niște ciupici-balerini din piele de tigru. Arăta foarte exotic și toată lumea care trecea pe lângă noi și cei de pe trotuarul de vizavi întorceau capul. Pe Pusi, cu calmul ei obișnuit, n-o interesa privirea insistentă a trecătorilor. Poate și pentru că la noi, chiar și astăzi, când cineva este foarte diferit ca înfățișare, nu-i lasă indiferenți pe trecători, așa cum se întâmplă în alte părți ale lumii, ci îi face curioși.

Cum am spus, Amin nu intra, habar n-am de ce, în programul nostru de mers vara la mare. Acum, mă gândesc că poate un bărbat nu ne-ar fi stricat, pentru că drumul cu trenul, mersul la gară nu sunt ușor de făcut când ai cu tine patru copii.

Odată, pentru că trenul pleca devreme, am hotărât să dormim, eu și fiul meu, la Pusi. Pusi locuia la demisol și era mereu invadată de gândaci de bucătărie, din aceia negri, care aleargă foarte

repede. Știam asta, dar nu m-am gândit că noaptea ei sunt mai vioi. Pusi mi-a spus că apăreau și în chiuvetă, că mișunau, dar că ea deja nu mai putea face altceva decât să-i suporte, sperând că va reuși să se mute, să nu mai stea la demisol. N-am să uit acea noapte pentru că eu am oroare de gândaci, chiar oroare. Pusi, obișnuită, îmi spusese că într-o noapte a simțit un gândac chiar pe pieptul ei. Asta m-a înfiorat de groază; țin minte că aveam un batic de voal subțire și că mi-am băgat capul în el. Arătam ca o lumânare de botez, înfășurată, ca să-mi păzesc fața, ochii, gura. Pentru Pusi n-a fost decât un moment amuzant. Dimineața, când am plecat, am văzut gândaci negri în chiuveta din bucătărie. Pusi râdea, spunând că uneori îi lua cu supiera, atât de mulți erau.

Atunci am înțeles cât de mult își dorea să se mute. Începuse un aranjament ca să se mute în locuința unor sârbi veniți la noi din rațiuni politice. O costa niște bani, am înțeles că asta se numea filodormă. Acum cred că era o formă de șpagă, ca să ți se repartizeze o locuință onorabilă. Ea avea motive, avea trei copii, locuia la demisol, dar astea nu erau suficiente.

În fine, după vreo doi ani a reușit să primească acea locuință. În vremea asta se tot gândea ce bine va fi când se va muta. Am mers împreună la un magazin, descoperit de ea, unde se vindeau la metraj catifele minunate, în culori nemaipomenit de frumoase. Verde oliv, în diferite nuanțe, și roz fanat au fost culorile ei preferate. Erau, într-adevăr, tare frumoase. Le ținea pe un fotoliu, așteptând să se mute. Dar doi ani înseamnă mult. Așteptarea, uneori, nu rezistă timpului. După ce s-a mutat, m-am dus să văd noua locuință. Nu prea era aranjată. Când am fost la baie, într-un colț am văzut un sul de catifea, cea cumpărată mai demult. Am întrebat-o de ce nu a folosit-o, de ce amână, i-am amintit cât de mult vroia să facă draperii și să pună catifeaua frumoasă pe mobilă. S-a uitat la mine și mi-a spus foarte calmă că era cam târziu, că deja mobilase în imaginația ei de câteva ori locuința și că nu-și mai dorea cu atâta ardoare ca pe vremuri să facă ceva. Da, doi ani de așteptare își spusese rău cuvântul. La un moment dat, oamenii renunță.

Să fie asta o formă de apărare? Să se fi transformat dorința ei neîndeplinită la vreme în indiferență? Să fie oare nevoia de a întoarce spatele trecutului? Nu oricine poate fi, ca în *Marile*

speranțe, cartea lui Dickens, Miss Havisham, îmbrăcată în mireasă, care-și aștepta la infinit bărbatul la o nuntă ce nu avusese loc demult și nici nu mai putea să se întâmple. Nu-mi aduc aminte prea bine cartea, dar filmul, în care, într-o secvență, Miss Havisham stătea, gătită și bătrână, la o masă pe care era tortul de nuntă, pe lângă care umblau șobolani, nu-l pot uita. Casa lui Miss Havisham era încremenită în așteptare. Dar acea casă fremătase plină de viață, fiecare cameră, îmi imaginam, clocotise cândva de râsete, certuri răzlețe, lacrimi, mirosuri de mâncare, tăceri și gâlcevi, ceea ce pentru unii dă sensul unei familii. Dar ele dispăruseră, fuseseră șterse de ceața densă a așteptării. Existau însă în casa lui Pusi, unde renunțarea la catifele devenise ceva minor, ceva care nu știrbea cu nimic viața, zgomotele copiilor, certurile lor, mișcările lor; totul era viu.

Oare Dickens a vrut să ne spună că în viață nu trebuie să aștepti prea mult? Poate că așa este. Poate că proverbul românesc „așteptarea este hoțul timpului” spune tocmai asta. Nu-ți fura timpul, asta pare să fie sensul. Dacă am insistat mai mult pe personajele feminine din ceea ce-mi povestea Pusi, este pentru că ele apăreau mai frecvent în asociațiile ei legate de trecut sau chiar de prezent.

Mai existau și altele. Pusi era iubită de o vecină cu o viață cam aiurea, care o ajuta cu copiii, îl ducea pe Grigore la grădiniță sau la plimbare, mai gătea, făcea ordine în casă. Sigur n-o făcea pentru bani, ci pentru că îi făcea plăcere s-o ajute pe Pusi, să fie în preajma ei. Pe de altă parte, Pusi era o ființă concesivă, nepretențioasă, chiar comodă, nedând atenție detaliilor sau lucrurilor care nu i se păreau interesante. Odată am găsit-o acasă cu toți cei trei copii. Fetele nu se duseseră la școală. Am întrebat-o de ce sunt toți acasă. Mi-a spus cu vocea ei obișnuită că dimineață, la toaletă, constatasem că unul dintre ei avea stomacul stricat. I-a întrebat care nu se simte bine. Toți au răspuns la fel, că nu se simt bine. Și ea, atunci, a spus că nu poate face nimic altceva decât să rămână toți acasă. Probabil că nici unul nu vroia să plece de-acasă. Soluția era: toți acasă, fără scandal.

Îmi plăcea la ea chiar și comoditatea, mi se părea că face mereu un pact cu viața, fără să dramatizeze. Am fost s-o văd la Sighișoara, chiar după ce se mutase acolo. Era cam departe de centru, am mers

spre casă pe un drum, o alee, cu brazi. Am numărat vreo unsprezece. Am întrebat-o de drum și de brazi. Mi-a spus că sunt brazii ei, eram pe domeniul tatălui ei, N.D. Cocea. Casa nu era grozavă, vroia s-o extindă, dar grădina era o minunăție. Plină de flori crescute cum le venea, sălbătice. Ne-am așezat fericite să bem un nescafe. Ea l-a făcut. În ceașca mea am văzut o amestecătură neagră ca de zaț și i-am reproșat că nu a amestecat bine. Mi-a spus, binedispusă, că nu era nescafe, ci furnici, pentru că îndulcise nescafeul cu miere și în borcanul cu miere neacoperit intraseră furnici. Mi-a dat o linguriță să scot furnicile, ea l-a băut cu furnici cu tot. Am încercat, dar n-am insistat. În fond, ce contau furnicile?

Ce ți-e și cu sculptura?

În spatele fiecăruia dintre noi există cineva cu care, zic unii, semănăm. Fie că împarți cu acea persoană sângele, fie că te-ai contaminat de la un străin. Sângele celor apropiați de Pusi purta în el fascinația față de teatru, așa cum o rudă apropiată a Virginiei Woolf, scriitoare foarte talentată, a spus că în sângele ei curge cerneală. Tot așa putem spune că în sângele lui Pusi curgea artă. Și nu numai ca formație, ca școlire, ci și ca dimensiune estetică a vieții.

Despre fascinația familiei Cocea față de artă s-a scris. Tatăl ei, N.D. Cocea, unul dintre cei trei copii ai unui general care se prezenta ca descendent al căpitanului Cocea din armata lui Mihai Viteazul, și-a dorit și el să fie actor. Dintre cei trei copii însă doar el nu a fost actor. Surorile lui, Florica și Alice, au fost actrițe cunoscute la Paris. Pasiunea lui pentru teatru le-a transmis-o fiicelor lui, Tanți și Dina Cocea, faimoase actrițe de teatru și de film. A avut o fiică mai mică, Pusi, despre care scriu acum, care a „cotit-o“, cum spunea ea, către sculptură. Tot în lumea artei.

„Cum ne-a venit chemarea artei?“, se întreabă N.D. Cocea în jurnalul lui. De unde? Mama, își amintește el, „se uita la noi ca găina care a clocit ouă de rață“. Artiștii nu aveau o reputație prea bună. Tatăl lor, generalul, când a aflat că una dintre fiicele lui s-a înscris la un conservator de artă, s-a arătat nemulțumit, chiar iritat, spunând că actorii joacă pe funie. O meserie cu totul neserioasă, o viață agitată și o înclinație periculoasă către boemie și dezordine. Poate că aceste considerente l-au făcut pe Petru Comarnescu să afirme că Gina era o actriță desăvârșită în viață. Și ea avea în sânge teatralitatea, trecând de la o stare la alta ca și când schimba roluri diferite, identități diferite.

Pusi își amintea cu plăcere anii studenției și viața de atelier.

Pomenea adesea de un profesor foarte apropiat de studenți. La atelier, cum am povestit mai înainte, mâncau cârnați și beau vin, ca muncitorii pe șantier, fără fasoane și pretenții. Mi-am amintit ce spunea Pusi despre viața ei din studenție când am citit că Maxim Gorki, fiind în Italia, nota că lucra ziua, iar seara „bea votcă cu zugravii“. Aveau și modele la atelier. Acest profesor, spunea ea, admira mult un model, o țigăncușă foarte frumoasă, și făcea comentarii erotice cam fără perdea, fără jenă față de studenți. Le spunea cum se face dragoste și, râzând, făcea aluzii la țigăncușă, precizând că înainte de toate, dacă ar duce-o acasă, ar trebui s-o spele bine. Aluziile lui erau clare.

Pusi era frumoasă, avea un corp unduios, cu forme voluptuoase. Când mergea pe stradă, spunea că era adesea fluierată cu admirație, bărbații cam întorceau capul după ea. Eu, influențată, firește, de mediul academic, puneam preț pe inteligență. Ea, pe frumusețe, pe atracția fizică, imediată, vizibilă, răscolitoare, provocatoare de ademeniri trupești. Ceva care te îmbie, fără a gândi. Pe frumusețea corpului, pe carnalitate și trăsăturile chipului. Tot ceea ce se adresa vizualului.

Odată, ca s-o provoc, i-am spus despre studiile făcute pentru a vedea relația dintre artă și inteligență, dintre creativitate și inteligență, care arătau că în fiecare domeniu există elite, performanțe strălucite și că există comparații, poate răutăcioase, între artiști. Se spunea că boxerii sunt cei mai puțin inteligenți sportivi. Că, în artă, sculptorii sunt mai puțin inteligenți decât alți artiști, de pildă pictorii. Părea că n-o interesează deloc asemenea viziuni asupra artiștilor. Fără îndoială, îi plăcea mult sculptura și o vedeam adesea gânditoare, meditănd la ce vroia să facă. Despre frumusețe puteam vorbi oricât. Orice s-ar zice, decisesem că Voltaire avea dreptate să afirme că frumusețea e o carte de vizită dată în alb de natură favoriților ei. Astăzi, favorurile pot fi obținute cu bani, apelând la chirurgia plastică. Dar Pusi prefera naturalețea, nu artificialul, tot ce era autentic. Spre deosebire de Gina, ea nu accepta decât rujul. Oricum, nu se poate face sculptură cu unghii lungi și nici în mediul academic nu prea vezi așa ceva. Mâini de școlăriță, spuneam eu.

Vorbeam mult despre creație, dar cercetările academice nu o interesau, chiar o plictiseau. Am avut însă mai multe discuții

despre Paul Valéry, care mie îmi plăcea foarte mult și căruia îi citeam cu nesaț aforismele. El susținea că într-o bucată de piatră se află deja sculptura. Totul este s-o scoți din piatră, s-o eliberezi, s-o faci să iasă la lumină din întunericul pietrei. Cine este de fapt sculptorul? Ce este sculptura? O prizonieră a pietrei? Cum scoate sculptorul ceea ce zace în piatră? Aici lucrurile se complică. Îi ajung uneltele de cioplit piatra? Oricine poate avea unelte de cioplit, unelte de sculptură. Oare uneltele sunt oarbe, ele fiind puse la treabă de imaginația sculptorului? Poți avea unelte, dar ele nu ajung. Ai nevoie de imaginație. Și, aici, discuțiile se complicau. Pusi mergea pe un compromis. Admitea că sculptura este prizoniera pietrei, dar susținea că ea era, trăia, se năștea în capul sculptorului. În mintea lui.

Cu timpul, am admirat la ea toleranța față de amestec, de ambiguitate, indecizia dusă până la nepăsare, faptul că lua lucrurile așa cum veneau și tot cu timpul am renunțat să văd lucrurile în alb și negru. Zilele trecute am recitat Kenkō, în pauzele de scris. El spune că golul, ceea ce este gol, lasă loc la orice. Și are dreptate. Poți să-l umpli cu ce vrei, cu ce-ți trece prin cap. Dar poți gândi și că plinul are în el toate posibilitățile. Sculptura are oare o existență secretă, ascunsă fiind în piatră? Nu spun psihanalistii că orice ascunziș, orice nu este la vedere animă imaginația? O pune la lucru. Sau, altfel spus, orice este oferit privirii, orice risipă de detalii castrează imaginația celui care privește. Carevasăzică, sculptura îi vorbește sculptorului. „Scoate-mă de aici, dă-mi libertate, dă-mi viață.“ Cu Pusi puteai delira pe acest tip de gânduri, fără a simți nevoia să termini cu certitudini. Am devenit cu timpul îngăduitoare cu lucrurile „lăsate în coadă de pește“. Culmea este că în lumea ideilor e greu să te lași pradă lumii concrete. În fond, știam – dar de ce nu legam lucrurile citite de viață? – că oamenii creativi, și aici intră și unii artiști, au toleranță, chiar atracție poate, față de asimetrie și ambiguitate. Un fel de a privi lumea, a celor ce văd sau nu văd, altfel.

Punând ordine printre hârtii, zilele trecute, am găsit o fotografie făcută pe plajă în acele vremuri. Este alb-negru și, cred, mult mai frumoasă decât una color. Are umbre și nuanțe de negru și gri. Pare-se că a fost făcută când era un vânt care răscolea nisipul. Suntem toți împreună, cu ochii puțin mijiți ca să nu ne

între nisip în ei. Pusi zace tolănită într-o rână, are rochia gen husă pe ea, iar Nayla are o bluză probabil pusă la repezeală, pentru că nu are nasturii încheiați. Eu sunt mai țeapănă, arăt ca o amforă din acelea găsite la săpături. Cei mici s-au lipit de noi ca și când s-ar ascunde. Eu am un batic pe cap, legat ca localnicele. Și Terra are un batic pe cap. Suntem toți pe plaja pustie. Am arătat poza, mai demult, unei persoane foarte apropiate mie, care mi-a spus râzând că fiul meu era în toată urâtenia lui, cu mutra schimonosită ușor din cauza nisipului. Avea dreptate.

Tot ea, privind poza de la mare, mi-a spus un lucru adevărat. Există în viață, în viața fiecăruia, o clipă, doar o clipă, în care acea ființă este în toată urâtenia ei, dar tot așa există în viață o clipă, doar o clipă, în care o ființă este în toată splendoarea ei posibilă. Și, culmea, susținea acea persoană, nu ține de vârstă acea clipă și se mai întâmplă ca în acea clipă să fii singur sau singură.

În poză suntem cam încolăciți, apărându-ne, prin apropiere unii de alții, de valurile de nisip agitat de vânt. Luați în ansamblu, suntem parcă o singură persoană. Ca o pisică ce își adună botul spre coadă, încolăcită. Așa suntem și noi, încolăciți, ca o singură ființă, mici statuete unite. Ne uniserăm spontan, apărându-ne de natură, de vântul răutăcios.

La sfârșitul discuției despre clipele de urâtenie și frumusețe am vorbit despre ceva recent la acea vreme. Un film, numit *Julia*, cu Vanessa Redgrave. Persoana care-mi spusese despre clipe văzuse filmul. Și eu îl văzusem. În film, Vanessa Redgrave apărea în cadrul unei uși dintr-un zid, cred, și era realmente de o frumusețe amețitoare. Nu personajul, ci actrița. Sigur, efectul era transferat asupra personajului jucat, dar nu personajul era atât de splendid, ci chiar actrița. Curios, nu? Sunt poze, imagini în care oamenii spun că arăți bine sau foarte bine și altele în care nu arăți bine. Dar sunt poze în care arăți ca niciodată de bine sau ca niciodată de rău, ca niciodată, niciodată.

Spre deosebire de lumea academică, unde deplasările profesionale în străinătate erau stabilite nu atât pe criterii profesionale, cât pe faptul că pentru propunerea de colaborare venită din altă țară trebuia să fie ales nu neapărat cineva potrivit profesional, ci cineva care era acceptat de decidenții politici, în lumea artistică era mai multă libertate și politicianul avea o influență

mai lejeră. Cei care eram cercetători în științe sociale eram mai vitregiți. Odată, la institutul meu a venit o invitație din Polonia și eu mă potriveam temei de cercetare la care se referea invitația. Mi s-a explicat că va merge altcineva, care nu se ocupa de aceeași temă, pentru că eu nu îndeplineam două condiții: eram divorțată, deci necăsătorită, și nu eram membră de partid. Nu conta că aveam o locuință proprietate personală, deci ceva de lăsat în țară, și nici că aveam un copil mic. Și cine ar fi putut oare rămâne în Polonia, țară și ea comunistă?

În lumea artistică aceste criterii parcă nu funcționau cu rigoarea din lumea academică. Se făceau excursii de studii, în care se pleca cu autobuzul în colectiv, de pildă în Grecia. Se duceau pictori pentru minunatele peisaje de acolo.

Pusi a plecat în acea vreme în Germania Democrată și în Armenia. Probabil nu singură în Germania, dar sigur cu o colegă în Armenia. Când eu eram tristă că nu putusem pleca în Polonia, Pusi mi-a spus că, la propunerea Uniunii Artiștilor Plastici, urma să plece în Germania Democrată, deci nu în cea de Vest. Fusese chemată la Uniune să i se facă unele recomandări și să-și ia documentele de călătorie. Când m-am dus la ea, ea tocmai se întorsese de la acea întâlnire și era tare binedispusă. Mi-a spus că fusese la Ion Frunzetti, care era la conducerea Uniunii. Ea probabil că-l cunoștea, era din lumea ei, eu însă nu-l știam decât după nume. Era scriitor, dar scria mult critică și comentarii despre artiști plastici. Iubea mult lumea artei.

Pusi s-a dus la el surâzătoare, chiar bucuroasă. După cum o știam, fusese o surpriză pentru ea, fiindcă niciodată n-am auzit să se fi zbatut să plece undeva și nici nu-i invidia pe cei care o făceau și reușeau. În plus, când ai trei copii, cam greu te duci în deplasări.

A fost primită în biroul lui și amândoi s-au așezat pe o canapea, la o distanță convențională, decentă, unul față de altul. El i-a făcut complimente, s-a purtat curtenitor și i-a spus programul pe care-l avea stabilit, pe cine urma să vadă dintre artiștii nemți. Spre sfârșitul discuției, i-a spus că ar fi bine să nu dea curs vreunei aventuri erotice cu colegii germani, să păstreze o ținută morală pentru a nu știrbi reputația artiștilor români. Pusi a ascultat cu răbdare, a înțeles unde bătea el, știa prea bine că în lumea artiștilor se cădea mai ușor în păcat, că artiștii erau mai

dezinhibați, dar s-a simțit direct vizată și s-a gândit cum să-i răspundă. Îmi închipuiam privirea ei, o undă de răutate și un zâmbet aspru, azvârlit dintr-un colț al gurii, lunecos. I-a declarat cu o voce încrezătoare, plină de nonșalanță, că ei nu-i plac bărbații blonzi și, după cum se știe, nemții sunt blonzi. Ion Frunzetti s-a bucurat și s-a apropiat mai mult de ea. El avea părul negru. Pusi a simțit intenția lui și a adăugat că ei nu-i plac bărbații înalți. Un bărbat trebuie să încapă în pat, i-a spus ea. El era un bărbat cam scund. S-a prins în jocul ei ironic, fără să știe unde va ajunge discuția, și s-a mai apropiat un pic de Pusi. Nu-și dădea seama că ea i-a întins o cursă. Atunci ea i-a dat lovitura de grație, spunându-i că îi plac bărbații tineri. El era un bărbat trecut bine de vârsta tinereții. La vorbele ei, el s-a îndepărtat, a înțeles jocul de cuvinte și discuția a luat sfârșit în termeni formali. Pusi se simțea bine pentru că reușise să ducă discuția unde a vrut ea.

S-a dus în Germania. Nu știu dacă Teta era deja repatriată, cred că da, dar nu știu în ce Germanie era și dacă o văzuse. S-a întors acasă veselă, fusese bine controlată la vamă și adusese ceva lucruri, jucării, pentru copii. Râzând, a zis că, atunci când era foarte tânără și nurlie, se gândea că în momentul în care nu va mai fi așa se va sinucide. „Acum“, spunea ea, „puteam să-mi ascund sub țâțe calculatoare, dacă vroiam. Nimeni n-ar fi observat“. Vameșii au fost tare uimiți când au găsit în bagaje un capac de closet. Își cumpăraseră unul, oricum mult mai arătos față de ce se găsea pe piața noastră.

În Armenia, lucrurile au fost foarte aventuroase. Pusi a plecat împreună cu o colegă. Au stat la un hotel mare, probabil cel mai mare, unde erau cazați străini. După ce au ajuns, au fost căutate de partea armeană și li s-a comunicat ce program vor avea, ce vizite și întâlniri cu colegii armeni erau aranjate. Li s-a dat un scurt răgaz de adaptare.

Nu după mult timp, la hotel au apărut doi armeni, tineri artiști, care le-au invitat la atelierul lor sau al unuia dintre ei. Ele au acceptat invitația și în aceeași seară cei doi au venit să le ia de la hotel. După ce au ajuns la atelier, armenii le-au arătat lucrările lor, au făcut schimb de imagini ale lucrărilor lor, au discutat despre proiectele fiecăruia și despre lucrările în curs și, foarte binedispuși, cei doi au scos, ca să le trateze, coniac armenesc, pe

care l-au lăudat mult. Și s-au pus pe băut.

Pusi spunea că, într-adevăr, coniacul armenesc e foarte tare, nu poți bea mult, te îmbeți repede și rău. Poate că au băut și ele puțin, dar ei s-au îmbătat bând fără nici o opreliște. Au început să le facă avansuri, le-au fugărit prin atelier, vroiau să le dezbrace de haine, devenind din ce în ce mai agresivi, mai dezlănțuiți. Nu mai țin minte cum s-a terminat acea vizită, doar că spre dimineață ele au ajuns la hotel, răvășite și singure. Cam buimăcite, cam speriate, dar bucuroase că scăpaseră de ei și că reușiseră să găsească hotelul. Prezumția lui Pusi era că, atunci când făcuseră invitația, ei se gândeau la o seară cam dezmățată și poate că așa li se părea normal, erau două femei singure și doi bărbați singuri. Poate de aceea nu mai era nimeni altcineva invitat. De ce să nu petreacă, cât mai liber, o seară împreună?

Din nou despre madlene și timp

S-a scris mult despre madlena lui Proust, așa cum deja am amintit. Da, madlena este simbolul memoriei involuntare. M-am gândit că madlena lui Proust a fost ceva exterior lui, ceva venit din afară, a fost gustul ei înmuiată în ceai, care a deschis sertarul, o cameră a vastului palat al memoriei. Poate oare jurnalul unui scriitor, ceea ce a scris cândva, să fie o madlenă pentru el?

Patrick Leigh Fermor, despre care am amintit, și-a folosit jurnalele ca madlene, a scos amintirile care dormeau, amorțite de trecerea timpului, prăfuite, la iveală. Ceea ce trăise cândva, citind jurnalele, a prins viață, exact așa cum i s-a întâmplat și lui Proust cu madlena lui. Numai că la Proust amintirile, imaginile vizuale veneau din senzații, din gustul madlenei muiate în ceai. Pe când la Patrick Leigh Fermor ele veneau din cuvinte scrise cândva, cu mult înainte de a începe să le rescrie, încercând să-și amintească trecutul.

Nu aș vrea să povestesc aici despre scriitorii care au ținut jurnale, unii ani întregi, perioade lungi în care au scris zilnic, nici despre moda jurnalelor de altădată. Este un subiect complicat, dificil, necesitând o documentație foarte bogată. Nu mă pricep. Astăzi, cred că blogul pare apropiat de jurnalul de odinioară, ceea ce înseamnă că ideea și dorința de jurnal, de confesiune, de scriitură personală n-au dispărut.

Totuși, știm cu toții că memoriei i se întâmplă ceva cu timpul. Ani în șir, ea poate supraviețui cu aceleași repere, aceleași întâmplări și aceleași emoții. Dar, la un moment dat, nu prea știm de ce și cum, începem să ne amintim lucruri uitate. Poate că anumite emoții deschid unele sertare cu amintiri care păreau pe veșnicie închise. Dacă știm cu toții că există amnezie, o uitare totală a unor trăiri, amintiri, există, se pare, și situații în care

realitatea ia locul amintirii și trecutul devine prezent. Prezentul ar fi trebuit să fie o umbră a trecutului, dar devine un personaj foarte real.

Am întâlnit această experiență descrisă de marele scriitor Vladimir Nabokov în romanul său despre iubita lui din tinerețe, *Mașenka*. Naratorul, chiar Nabokov, „era atât de ocupat cu amintirea, încât nu mai simțea timpul... își retrăia amintirea ca pe o realitate... nu era nici o nepotrivire între mersul vieții trecute și mersul celei prezente. Nu era o simplă amintire, ci viață, mult mai reală, cu mult mai intensă decât viața umbrei lui...”. Se poate oare răsturna trecutul în prezent fără nici o madlenă? Asta a fost întrebarea pe care mi-am pus-o. Dacă fericirea poate rămâne vie în memorie, acest lucru pare la Nabokov că nu este o capitalizare a amintirilor fericite ce iradiază prezentul, ci chiar prezentul însuși. Astfel, prezentul este imposibil de trăit, pentru că el este trecutul.

Într-un fel diferit privește scriitorul britanic L.P. Hartley, celebru pentru vorbele lui: „Trecutul este o țară străină...”. M-am gândit la el când am hotărât să scriu aceste rânduri. El a scris un roman foarte cunoscut și apreciat, de multe ori teatralizat și ecranizat, *Mesagerul*. Filmul a fost dat și la noi.

Romanul a fost scris în 1953. Îl amintesc fiindcă, dacă pentru mine madlena a fost o carte, deci cuvinte, pentru personajul lui principal madlena a fost un jurnal scris cu cincizeci de ani în urmă, pe când acesta avea doisprezece ani. Tot cuvinte.

Întâmplarea a făcut ca el să găsească la o vârstă înaintată acest jurnal. Uitat, dar păstrat de mama lui, care i-l făcuse cadou de Crăciun în copilărie. Jurnalul era într-o cutie, alături de lucruri neînsemnate, mărunțișuri strânse de obicei de băieți, de el copil, care încă nu-și terminase copilăria. Întâmplarea a făcut și ca eu să citesc cartea lui Jim Fergus. Pentru personajul cărții lui Hartley, un bărbat ajuns undeva spre șaptezeci de ani, găsirea jurnalului a fost o cădere într-o perioadă a vieții uitată. Nu i se răsturnase trecutul, ca lui Nabokov, dar se deschisese o ușă, ferecată, a vastului palat al memoriei. Era vorba doar de o vară, vara în care avea doisprezece ani și ținuse acel jurnal. Doar atunci. Nu voi povesti romanul, vreau doar să spun că brusc, în mintea vârstnicului narator, care și-a găsit întâmplător jurnalul din copilărie, jurnalul a fost o madlenă, așa cum cartea lui Jim Fergus a fost madlena mea.

Hartley a realizat că abia atunci când începi să-ți pierzi memoria, chiar dacă numai pe bucăți, îți dai seama că memoria e cea care alcătuiește viața. Totul a început la el printr-o întrerupere, nu mai lungă de o vară.

Memoria este coerența eului nostru, rațiunea noastră de a ne recunoaște pe noi și acțiunile noastre, alegerile noastre cu consecințele lor traduse în ceea ce este chiar viața. Cu toții avem o poveste a vieții noastre, un jurnal interior a cărui continuitate, a cărui esență este viața noastră. Se poate spune pur și simplu că fiecare dintre noi construiește și trăiește o poveste, care este chiar eul nostru, identitatea, personalitatea noastră. Hartley a realizat că jurnalul găsit lipsea din jurnalul lui interior.

Privind lucrurile mai de sus, un personaj al unei cărți a lui Alessandro Baricco spune că „toți suntem câteva pagini dintr-o carte, dar dintr-o carte pe care nimeni n-a scris-o niciodată și pe care în zadar o căutăm în rafturile minții noastre“. Nici nu va fi scrisă vreodată. Nimeni n-o scrie, pentru că o asemenea carte nu poate fi scrisă.

M-am gândit că, trăind împreună, având întâmplări și experiențe comune, pot exista, desigur, versiuni diferite ale realității. Oare versiunea lui Pusi, cu toate clipele ei, mă îndreaptă către diferența dintre mine și ea sau mă apropie în ceea ce a fost de fapt realitatea, existența concretă? Ne întâlnim în ficțiunile noastre personale sau în realitatea reală?

Se constată că oamenii recunosc evenimentele trăite împreună, le reunesc ca și când ar fi vorba despre o singură persoană. Trecutul uneori pare înșelător de simplu, pentru că folosim „înainte“ și „după“, „rău“ și „bine“, facem demarcații care ne simplifică amintirile. Nuanțele ne-ar complica.

Nu numai psihologii, filosofii sunt fascinați de trecut. Scriitorii sunt și ei obsedați de percepția timpului, de amintiri, realitate și ficțiune.

Ce e de fapt trecutul? Prezentul este un produs al trecutului. Trecutul pune bazele prezentului. Felul în care îți trăiești prezentul îți influențează covârșitor viitorul, pentru că prezentul se varsă inevitabil în trecut, devine trecut. Nu mai ai ce să-i faci trecutului. El supraviețuiește ca temelie a prezentului, care devine puntea de legătură dintre trecut și viitor. Aceste gânduri l-au determinat cu

siguranță pe William Faulkner să scrie vorbe care au devenit celebre: „Trecutul nu este mort niciodată. El nu este nici măcar trecut“.

Pornind de la fotografia făcută pe plajă, habar n-am cine o fi făcut-o, singura pe care o am și pe care am găsit-o întâmplător, ajung la memorie, amintiri și spațiu datorită Mariei Popova. De fapt, vreau să vedeți cum merg asociațiile de idei și cum ceva ce citești te trimite în lumi diferite. Trebuie însă să vă spun cine este Maria Popova și cum articolul ei m-a dus la fotografia despre care am scris.

Maria Popova, pe care o admir teribil de mult – închipuiți-vă că citește 12-15 cărți pe săptămână, pe lângă multe alte lucruri pe care le face –, a inaugurat acum zece ani, când avea doar douăzeci și doi de ani, un website numit Brain Pickings, adresându-se doar la șapte prieteni. Acum are șapte milioane de persoane interesate de acest imperiu literar, căruia îi dedică sute de ore lunar de cercetare și scris. În plus, există un *newsletter* și o corespondență uriașă.

Ea scris despre cartea de memorii cu fotografii a unei faimoase fotografe, pe nume Sally Mann, reeditată nu demult (*Hold Still: A Memoir with Photographs*, 2016). În tot ce scrie Maria Popova te uimesc diversitatea cunoștințelor ei, gama largă de interese culturale, modul în care combină ideile unor scriitori diferiți, chiar foarte diferiți, cum obține, atât de ușor și elegant, alinierea lor, creând punți aparent negândite. Ca să nu vorbesc despre argumentele la care apelează, delicat și surprinzător, pentru a ajunge la coerență.

Își începe articolul citând o reputată cercetătoare în domeniul neuroștiințelor, Rosalind Cartwright, poreclită în lumea academică Regina viselor. Ea susține ceva care cu greu s-a impus în psihologie și în literatură. Rosalind Cartwright, zice Maria Popova, a susținut că „amintirea nu este niciodată un duplicat exact al originalului... ea este un act continuu de creație“. Acest citat explică titlul articolului Mariei Popova, care m-a dus cu gândul la fotografia despre care am amintit, intitulat „Sally Mann despre amintirea înșelătoare, partea întunecată a fotografiei și locul evaziv al eului“.

Și pentru Maria Popova cartea lui Sally Mann a fost o madlenă prin fotografiile ei, făcând-o să scrie despre fapte din istoria ei

personală. Ea scrie că-i lipsesc amintirile din copilăria timpurie, când era foarte mică. Acestea, firește, sunt induse de mame, ne spune scriitorul J.M. Coetzee, pentru că mamele le povestesc copiilor lucruri, întâmplări de când ei aveau „amnezia copilăriei“, ca orice copil mic. Li se povestesc întâmplări de când ei nu știau cine erau. De aici, J.M. Coetzee aduce un elogiu mamei, depozitară a unor trăiri la care copilul nu are acces sub forma amintirilor.

Totuși, Maria Popova nu crede că suferă de amnezie, pentru că are o amintire, și chiar una eidetică, adică vie ca realitatea. Aievea ca realitatea. Ea este bulgăroaică și își amintește că era la grădina zoologică din Sofia, când avea trei ani sau trei ani și ceva, uitându-se la un elefant prost hrănit, flămând și murdar. Amintindu-și ce haine purta, crede că era vară. Nu-și amintește însă cum mirosea elefantul.

Această amintire i-a rămas mereu în minte, i-a însoțit viața. Ca singurul fragment al eului ei timpuriu. Asta până când, spre treizeci de ani, a găsit în scrinul bunicii ei un album cu fotografii vechi, multe, ale ei, de la naștere până la patru ani. Printre ele se afla și imaginea de la grădina zoologică, cu detaliile pe care ea și le amintea. A realizat însă că nu-și amintea acea zi, ci-și amintea fotografia care-i fusese arătată cândva, când era micuță, că, de fapt, nu-și amintea decât o imagine, o poză, pe care o transformase neconștient în realitate de-a lungul anilor. Fixase ca amintire în timp o imagine, și nu realitatea care ținea de trecutul ei. Nu experiența, trăirea, ci imaginea acelei experiențe. Și, recompunându-și trecutul, se întreabă dacă nu e mai bine să ai amintiri prostetice, ca niște implanturi, așa spune eu, decât să nu ai deloc. Deci mai bine fotografiile, adunate împreună, stivuite într-o coeziune artificială, decât deloc. Dar cum rămâne cu autenticitatea?

Reputatul psihoterapeut Donald Winnicott a introdus noțiunile de sine real și sine fals, susținând că sinele fals se dezvoltă când copilul mic absoarbe prea mult din adevărul altuia în defavoarea propriei capacități de a se cunoaște. Și este credibil ce susține el pentru că, în procesul de maturizare, copilul mic se îndreaptă prioritar către cei din jurul lui. Este dornic să cunoască lumea în care a intrat.

Astfel, Maria Popova a internalizat ceea ce i s-a spus când i s-a

arătat imaginea în care s-a recunoscut. Putem spune că este un sine fals atâta vreme cât ea a avut o experiență directă, acea vizită la grădina zoologică, pe care însă nu și-o amintea? Mă întreb câte lucruri, informații, povești devin propriile noastre amintiri datorită întâlnirii cu alte persoane semnificative care ne influențează, ne induc elemente ale construcției eului nostru, noi uitând sau nedând atenție rolului de surse al acelor persoane pentru propria noastră cunoaștere. Niciodată nu m-am întrebat de unde știa Pusi ce-mi povestea, dacă ceea ce spunea nu auzise de la cei din jurul ei, de la bunica ei, de la Teta... Prea bine spunea Oliver Sacks că în mintea noastră sunt mințile altora.

Se întâmplă însă ca o fotografie să fie chiar o madlenă adevărată, care să transforme trecutul în prezent, cum i s-a întâmplat lui Vladimir Nabokov, despre care am scris și care a găsit fotografia Mașenkăi, prima lui iubire, în sertarul biroului unui bărbat. El a scris atunci că i „s-a răsturnat trecutul în cap” și timpii s-au inversat, au devenit reversibili. Amintirile lui erau eidetice, ca și cea a Mariei Popova, dar erau amintiri adevărate. El nu a fost „păcălit” de o fotografie.

Mă întorc la Sally Mann, a cărei carte cu text și fotografii conține meditații despre artă, mortalitate, degradare fizică și „lacuna dintre amintire și mit”, toate născute din preocuparea ei pentru memorie/amintire înșelătoare.

Ea și-a fotografiat cei trei copii în cele mai neobișnuite, mai neconvenționale ipostaze, murdari, pișcați de insecte, cu organele genitale la vedere, pe măsură ce creșteau, până la vârsta de zece ani, și a inclus fotografiile, toate alb-negru, într-un album intitulat *Familia apropiată* (*The Immediate Family*). Erau imaginile unor copii vii, care trăiau o copilărie liberă, firească. Sally Mann a stârnit dezbateri, critici că a folosit copiii în scop pornografic. Cu totul explicabil, când glamourizarea, photoshopul nu lasă loc decât obsesiei frumuseții și deloc feței murdare a vieții, „părții întunecate a fotografiei”. Partea întunecată a fotografiei ar putea fi o versiune a scrierilor lui Charles Bukowski, imagine *versus* cuvinte.

Oamenilor nu le plac asemenea imagini și nici asemenea lecturi. Albumul lui Sally Mann a fost publicat în 1992, deci nu prea demult.

Dincolo de imagine, Maria Popova a sesizat – și nu este singura – cât de bine scrie Sally Mann, citând-o: „Tind să fiu de acord cu teoria că dacă vrei să ai o amintire pură, originală, nu trebuie s-o chemi prea des, pentru că reamintind-o o alterezi iremediabil și-ți aduci aminte nu de impresia originală lăsată de experiență, ci de ultima dată când ți-ai amintit-o... Exersarea amintirilor nu te duce mai aproape de trecut, ci te trage înapoi, te îndepărtează de el“. Așa o fi, dar noi nu credem asta.

Să aibă dreptate Sally Mann? Faptul că Nabokov n-o văzuse de mult pe Mașenka, nu văzuse fotografiile ale ei, nimic, nu se gândise la ea a avut oare forța de a răsturna trecutul original, nealterat de timp, transformându-l în prezent? Ce susține Sally Mann se apropie de convingerea lui Oliver Sacks că memoria lucrează. Distorsiunea pe care o aduce trecerea timpului nu face decât să ne asigure de continuitatea eului, dând evenimentelor vieții noastre „coerență, logică și eleganță simbolică“. Oliver Sacks a scris o carte foarte apreciată, intitulată *Halucinații*, publicată în 2012. El arată că astăzi se știe că amintirile nu sunt fixe, „ca borcanele lui Proust păstrate într-o cămară“, ci mereu „transformate, dezmembrate, reconstruite, recategorisite cu fiecare act de amintire“, pentru că cel ce-și amintește este mereu altcineva.

La începutul secolului XX, amintirile erau considerate imprimări în creier care se activează prin actul de aducere aminte. Un psiholog englez, Frederic Bartlett, a suscitât dezbateri și dispute, susținând că memoria nu este ceva static, ci un proces dinamic, mereu schimbător. Oliver Sacks îl citează: „Amintirea nu este o re-excitare a nenumăratelor urme fixe, fără viață și fragmentare. Ea este o reconstrucție imaginativă sau o construcție, edificată din combinarea atitudinilor noastre față de o întreagă masă de reacții sau experiențe organizate. Este greu să fie vreodată realmente exactă“.

Aceste afirmații apar în cartea lui despre memorie în 1932. Și mă întreb de ce ne place încă să credem că amintirile sunt fixe, amorțite, înghețate, că stau depuse, prăfuite, în vastele palate ale memoriei. Îmi place expresia „vastele palate ale memoriei“, deoarece sugerează ideea de spațiu, dar și comparația memoriei cu un labirint. Mai nou, Philip A. Sharp, un premiat Nobel pentru fiziologie/medicină, compară creierul cu un hotel cu spații

eclectice, cu vizitatori în spații pentru diferite feluri de memorie, fiecare ocupând propriul apartament cu camere. Este tot o imagine spațializată, chiar dacă asociem creierul cu memoria. Cred însă că între apartamente și între camere există uși deschise și că aici se află misterul memoriei, al memoriei ca realitate vie, pe care n-o putem controla.

Cred și că aici se află misterul eului nostru, al identității noastre personale. Sau, poate, misterul se naște tocmai din acest paradox. Ne schimbăm mereu, eul nostru este fluid, dar acest lucru e umbrit mereu cu strășnicie de ideea continuității eului, de nevoia acestei continuități. Suntem aceiași mereu și ne-aceiași mereu sau chiar alții decât credem. Un mister greu de înțeles și oricum greu de descifrat.

Am scris cu mare onestitate despre lumea vrăjită în care am trăit vacanțe minunate în curtea Matrionei, aproape de mare, o curte care părea fără garduri, duios sălbătică de natură, împreună cu Pusi. Uneori m-am rătăcit în alambicări semi-academice, eseiste, dar toate acestea se împotmolesc în realitate. Recent, i-am telefonat lui Pusi și ea mi-a spus că e „fericită din orice“. Avea vocea pe care i-o cunoșteam, cea ca o șoaptă complice a unei fete care a făcut pozne și care știe că a făcut pozne. Dar nu-i pasă. Vocea din dulapul Matrionei.